MASSIMO BALDINI

İLETİŞİM TARİHİ

İtalyancadan Çeviren:
GÜL BATUŞ

Massimo Baldini

İLETİŞİM TARİHİ

Çeviren :
Doç. Dr. Gül Batuş
İ.Ü. İletişim Fakültesi Öğretim Üyesi

İstanbul, 2000

İletişim Tarihi

Massimo Baldini
Storie della Comunicazione

Çeviren:
Doç. Dr. Gül Batuş

1. BASKI, 2000

ISBN, 975-7429-23-6

Kapak: Ufuk Çetiner
Dizgi: Özden Ceylan
Baskı: Arayış Mat.
Cilt: Arayış Mat.

Yayıncı ve Gn. Yayın Yönetmeni
Ata Avcıol

Paz. ve Satış Müdürü
Ufuk Çetiner

© Bu kitabın yayın hakları *Avcıol Basım Yayın*'a aittir. Yazılı izin olmadan, alıntı yapılamaz, fotokopi ile çoğaltılamaz.

Genel Dağıtım:
AVCIOL BASIM YAYIN
Divanyolu Caddesi
Bestekâr Osman Sokak No: 8
Birkonlar İş Hanı Kat: 3 No: 13
Cağaloğlu / İstanbul
Tel : 0212 511 22 07
0212 522 40 51
Faks : 0212 526 04 24
E-mail : info@avciol.com
İnternet Adresi : www.avciol.com

İÇİNDEKİLER

Giriş

1. Üç Devrim 5
2. Gelenekçiler ve Yenilikçiler 6

I. Sözlü Kültür ve Belleğin Gücü

1. Sözellik (orality), Bellek ve Sistematik Bilgi 9
2. Sözlü Kültürün Özellikleri 11
3. Şiirin Bulunması 17

II. Elyazmalı yada Chirografik Kültür

1. İlham Perisi Yazmayı Öğreniyor 23
2. Uruk Kralı Enmerkar 26
3. Yunan Alfabesinin Üstünlüğü 29
4. Chirografik Kültürünün Özellikleri 31
5. Yazının Bulunmasının Getirdiği Beklenmedik Sonuçlar 36
6. Sözlüğün Direnci 40
7. Yazıcı, "Volumen" ve "Codex" 42
8. Kitaplar, Yazarlar, Antik ve Ortaçağda Okuyucular .. 44
9. Eski Çağ ve Orta Çağda Kütüphaneler 49

III. Tipografik Kültür

1. Gutenberg'in Buluşu ve Matbaanın Yaygınlaşması ... 59
2. Basılı Kitap ve Elyazması Kitap ... 62
3. Tipografik Kültürün Özellikleri ... 66
4. Yazarlar ve Okurlar ... 68
5. Basımın İstenmeyen Sonuçları ... 73
6. Basım, Kapitalizmin Doğuşu, Protestan Reformu ve Bilimsel Devrim ... 79
7. Elyazması Haber Mektuplarından Gazetelere Geçiş ... 81

IV. Elektrik ve Elektronik Medya Kültürü

1. Gezegen Köy ... 87
2. İletişim Dünyası ile IX. ve XX. Yüzyılların Teknolojik Yenilikleri ... 89
3. Kitle İletişim Araçları ve "Telecrasi" Tehlikesi ... 91
4. Üstmetin'in Doğuşu ... 95
5. Kitabın Ölümü ve El Altından Yeniden Doğuşu ... 98
6. Bir "Zaman Hırsızı", "Hain Uşak" ve "Kötü Eğitmen" Televizyon ... 100
7. Bilgisayar ve Yeni Medya Galaksisi ... 104

Kronoloji ... 109
Bibliyoğrafya ... 115
Derlemeler ... 119

GİRİŞ

Toplumlar her zaman iletişimin kendi içeriğinden çok, insanların birbirleri ile iletişim kurdukları medya aracılığı ile biçimlenmişlerdir. Alfabe ve basın bir bölünme, uzmanlık ve ayrılma sürecini kolaylaştırır ve bunu destekler. Medyanın nasıl çalıştığını öğrenmeden, toplumdaki sosyal ve kültürel değişimleri anlamak olanaksızdır.

Marshall McLuhan

1. Üç Devrim

McLuhan'dan Ong'a, Innis'den Havelock'a kadar (salt birkaç isim saymak gerekirse) iletişim alanındaki sorunlarla ilgilenmiş bütün düşünürler, insanların birbirleri ile iletişim kurdukları medyanın, onların düşünüş biçimlerini ve bunun sonucu olarak, doğrudan doğruya yada dolaylı bir biçimde içinde yaşadıkları toplumu etkilediği görüşünde birleşirler.

İletişim dünyasının yakın ve uzak geçmişine bir göz atacak olursak, zaman içinde birbirini izleyen üç temel devrimle karşılaşırız: chirogrfaik devrim (İ.Ö. 4. yy.da yazının bulunmasını izleyen), Gutenberg devrimi (15. yy. ortalarında matbaanın bulunmasını izleyen) ve elektrik ve elektronik devrimi (telgraf ve daha sonra radyo ve televizyonun bulunması)'dır.

Zaman zaman kullanılan iletişim araçlarının ışığı altında son altıbin yıl içinde birbirini izlemiş olan en az dört farklı kültür görebiliriz: sözlü (oral) kültür (salt konuşma yolu ile bilgiyi aktarır); yazılı kültür "chirographic: yunanca Kheire el ve graphon–yazı" (sessiz söz teknolojisi olan yazıyı kullanır); tipografi kültürü (bilgiyi basılı kitap yolu ile aktarır) ve son olarak elektrik ve elektronik medya kültürü (bilgilerin giderek daha hızlı bir biçimde TV ve radyo gibi kitle iletişim araçları ile aktarılması).

Bu devrimlerin en belirgin özelliği bilgilerin giderek daha hızlı ve aynı zamanda daha ucuz biçimde dağıtılması olmuştur. Ayrıca bu devrimler belli bir süre içinde birbirlerini gittikçe daha yakından izlemişlerdir. Gerçekten de yazının bulunmasından matbaanın icadına kadar beşbin yıl geçmiş olmasına karşın, matbaanın icadından elektrik ve elektronik medyaların kullanılmaya başlamasına kadar geçen süre dörtyüz yıl bile değildir. En çok dikkati çeken şey ise günümüzün en belirgin niteliğinin gerçek bir medya patlaması olmasıdır. Onbeşinci yüzyıldan günümüze kadar kitap temelde büyük bir değişikliğe uğramamış, buna karşılık televizyon son otuz yıl içinde köklü değişimler geçirmiştir. Örneğin birçok teknik buluş sayesinde bu gün izleyiciler ya kendi seçtikleri yada dışarıdan edindikleri film ve fotoğrafları televizyondan izleyebilmektedirler.

2. Gelenekçiler ve Yenilikçiler

Yukarıda sözü geçen devrimler sırasında bazen insanların Gelelenekçiler ve Yenilikçiler olarak tanımlanabilecek olan iki farklı cephe oluşturdukları görülmektedir. Yani, bir yanda yeni teknolojilerin—ister yazı, ister basın, ister bilgisayar olsun—iletişim araçları olarak kullanılmasından topluma sadece onarılması imkansız zararlar geleceği kanısında olanlar; bir de bunun tam tersi, bu uygulamaların çok yararlı olacağı düşüncesini benimseyenler. Neil Postman'a göre gerek

gelenekçiler gerekse yenilikçiler "tek gözlü peygamber"[1] taslaklarından başka bir şey değildirler; salt görmek istediklerini görürler ve "her teknolojinin aynı zamanda hem yararlı hem de zararlı olabileceğini, sadece ne biri ne ötekisi olmadığını anlayamazlar".[2]

İletişim dünyasının günümüzde bilinen ilk gelenekçi düşünürü ünlü Yunan filozof Platon'dur. Platon, Fedro adlı eserinden de anlaşılacağı gibi, yazının insanların düşüncelerini değiştireceğini, bu değişikliğin belleği dışlayıp ikincil kılacağını ve bunun da onarılmaz biçimde zararlı bir değişime yol açacağını ilk görenlerden biri olmuştur.

Platon Fedro'da Yukarı Mısır'daki büyük kentlerin birinin kralı Thamus'un öyküsünü anlatır; Thamus, sayılar aritmetik, geometri, astronomi gibi çeşitli buluşları olan tanrı Theuth'u sarayına çağırır. Thetus gelip krala bütün buluşlarını anlatır:

> "Kral tanrıya bütün o buluşların ne gibi yararları olduğunu sordu ve tanrının anlattıklarından beğendiklerini alkışlayıp beğenmediklerini yerdi. Kral bir çok şeyi beğendi ve bir o kadarını da yerdi, öyle ki anlatılması çok uzun sürer. Ama sıra yazıya gelince Theuth "ey kral" dedi, bu bilgi Mısır'lıları daha bilge yapacak, bir çok şeyi anımsamalarını kolaylaştıracaktır, çünkü bu bilgi belleğin ve bilgeliğin ilacıdır. Kral yanıtladı "Ey büyük usta Theuth, bir yandan sanatı yaratmayı bilenler, öte yandan da onu kullanacak olanların bundan ne yarar ve ne zarar görebileceklerini yargılayanlar vardır. Şimdi sen yazının babası olduğuna göre, onun asıl değerinin tam aksini söyledin. Gerçekten de yazının bulunması, onu öğreneceklerin belleklerinin zayıflamasına neden olacaktır. Çünkü herşeyi yazıya bırakıp, kendi içlerinden değil, salt o garip işaretlerden anımsamaya alışacaklar; demek oluyor ki sen belleğin ilacını bulmuş değilsin, ancak belleği çağırmasını öğretebilirsin. Bilgeliğe gelince, sen müritlerine gerçeği değil, salt dış görünümü öğretebilirsin, onlar seni dinleyerek çok şey bildiklerini sanacaklar ama aslında hiçbirşey bilmeyecekler, onlarla konuşmak çok zorlaşacak, çünkü bilge değil, salt fikir sahibi olacaklar".[3]

Platon bu şekilde bu yeni iletişim aracına olumsuz bir nitelik yüklemektedir. Kısaca yazı, belleği köreltir ve yapay bir bilgi yaratır. Ona göre açıklık ve eksiksizlik yazıda değil, sözdedir. Söz, insanlara gerçeği kazandırdığı halde yazı sadece gerçeğin görüntüsünü verebilir. Yazı, zaten bilgisi olanların işine yarar ama öğrenmeleri gerekenlerin tutacakları yol sözlü, yani hoca ile doğrudan doğruya kurulacak olan bağlantı olmalıdır.

Ayrıca Platon'un düşüncesine göre, filozof hiçbir zaman bütün fikirlerini yazıya dökmemeli, en önemli şeyleri sözlü olarak saklamalıdır. Ünlü felsefe tarihçisi Giovanni Reale şöyle der: "Platon'un zamanında yazının bulunması ile bir kültürel dönem sona ermek üzereydi, bunun doğrulanması daha sonra İ.Ö. 5. yy.da başlamıştı".[4] platon sözü savunarak, yazının rol ve önemini küçültmeye çalışıyor. Ama bunu yaparken kendisinden sonra gelen bütün gelenekçiler gibi çelişkiye düşüyor. Gerçekten de sözün üstünlüğünü savunmak için öne sürdüğü fikirlerini kendisi de yazıya dökmekten geri kalmamıştır. İlerideki sayfalarda sözlü, chirografic, Gutenberg ve elektrik-elektronik medya kültürlerinin niteliklerini daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz. Kısaca, insanın çakmak taşından silikona, ya da başka bir değişle, akıldan üstün akıla nasıl bir aşama geçirdiğini göreceğiz.

DİPNOTLAR

1. NEIL POSTMAN, Techopoly, İt.çev.La resa della cultura alla tecnologia. Torino, Bollati Boringhieri, 1993, s. 12.

2. NEIL POSTMAN, Techopoly, İt.çev.La resa della cultura alla tecnologia. Torino, Bollati Boringhieri, 1993, s. 12.

3. PLATON, Fedro, İtal. Çeviren: Giovanni Reale, Milano, Rusconi 1991, s. 159 ve 161.

4. Ibid, s. 197.

I. SÖZLÜ KÜLTÜR VE BELLEĞİN GÜCÜ

> Okuma yazma bilenler ancak büyük bir güç harcayarak, yazısı olmayan sözlü bir kültürü hayal edebilirler, aslında böyle bir kültürün varlığı onlara inanılmaz gelir. Hiç kimsenin sözlüklerde bir sözcük "aramadığı" bir kültür düşünün... yazı olmayınca, belirttikleri varlıkların gözle görünmelerine karşın kendi görünümleri yoktur; salt anımsanabilecek, belleklerde tutulabilecek seslerdir.
>
> **Walter J. Ong**

1. Sözellik (orality), Bellek ve Sistematik Bilgi

İnsan, binlerce yıl bilgisini salt sesi ile aktarmıştır. Kavramlar ve bilgi ağızdan ağıza dolaşarak yavaş adımlarla yürürcesine yayılmıştır. Sözlü kültürde, yani yazısı olmayan bir kültürel ortamda yaşayan insanın belgeleri yoktur, sadece belleği vardır. Salt anımsadığını bilir ve anımsamak için kendisine yardımcı olacak bazı formüllere başvurur. Böyle bir insanın sözcüklerle ilişkisi bizimkinden tümüyle değişiktir, görselden çok işitseldir ve duyu organları içinde en önemlisi kuşkusuz kulağıdır.

Ne elle yazılmış ne de basılmış belgelerin bulunmadığı bir kültürde bilgi, en kolay yolla belleğe aktarılacak biçimde düzenlenmelidir. Yani bu kültürlerde kavramları, anımsanacak biçimde söyleyip tekrarlamak gerekir. Başka bir değişle, Ong'un dediği gibi, "kavramlar ritmik içeriği olan dengeli formüller olarak doğmalı, yinelenerek ve özellikle ses uyumuna dikkat edilerek, herkesin bildiği ve zaten kolayca akılda tutulabilecek biçimde formüle edilmiş atasözleri ve başka bazı anımsatıcı işlemler aracılığı ile yasal biçimde geliştirilmelidir. Kavramlar, söz dizimini kuran bellek çalıştırıcı sistemlerle sıkı sıkıya bağlantılıdır".[1] Demek oluyor ki başlıca sözlü kültürlerde düşünceler, ya şiir ya da çok ritmik nesir, ile açıklanmak durumundadır. Zira "ritm, fizyolojik bir bakış açısından da belleğe yardımcı olmaktadır. Jousse, uyumlu sözlü kalıplarla solunum süreci, el kol baş hareketleriyle, insan gövdesinin iki yanlı simetrisi arasındaki yakın bağlantıyı, Aramaic dili, Yunanca ve eski İbranice Tevrat'lardan yaptığı alıntılara kantlamıştır".[2] İ.S. 3. Yüzyılda Yukarı Mısır'da, Suriye ve Filistin çöllerinde yaşayan bazı keşişlerin hem Tevrat'ı hem de İncil'i baştan sona ezbere bildikleri söylenir. Onların, bütün yaşamlarını düşünerek, meditasyonla ve kutsal kitapları tekrar tekrar yineleyerek geçirdikleri biliniyor ama bu günün göstergelerine göre asıl inanılması güç olan, bütün bu kutsal metinlerin, yüzyıllar boyunca kuşaktan kuşağa aktarılmasını mümkün kılan bellek çalıştırıcı tekniklerdir; kısacası, bilginin kolayca bellekte kalmasını sağlayacak olan bir anlatım tekniği kullanmışlardır. İncilin bu özellikleri, daha sonra, çağdaş dillere çevrilmesi ile yitirilmiştir. Başlıca sözlü kültürlerde bilgi, örnekler kalıplaşmış tümceler, atasözleri yoluyla aktarılıp bir tür dolaylı anlatım, başka bir değişle, öz bilgi dağarcığı oluşturur. Tümceler, atasözleri ve deyimler, örneğin "sakla samanı gelir zamanı, damlaya damlaya göl olur, ayağını yorganına göre uzat, ak akçe kara gün

içindir"*, vs. artık yazılı olarak kitaplarda da karşılaştığımız örneklerdir. Bununla birlikte, "sözlü kültürlerde bunlar rastgele kullanılmış olmayıp, kavramların özünü oluştururlar. Onlar olmadan herhangi bir kavramı anlatmak olanaksızdır".(3) Demek oluyor ki, sözlü kültürlerde bellek çok önemli bir yer tutmakta ve bellekleri en güçlü olanlar, en bilgili sayılmaktadır. Zaten sözlü kültürlerde, bellek çalıştırıcı tekniklere başvurulmadan düşünmek olanaksızdır, böyle bir şey olabilse bile, anlatılmak istenen kavramlar, yazıya başvurmadan anımsanamaz. Bu yüzden, ne kadar seçkin olurlarsa olsunlar, bilgiler bellekte kalamaz ve geçici olmak zorundadırlar".(4)

2. Sözlü Kültürün Özellikleri

Sözlü kültürün, kitaplar ya da bilgisayarlar dünyasında yaşayanlara kesinlikle garip gelecek kendine özgü bazı özellikleri vardır. Bu kültürün insanının, tarihsel boyutta ve kutsal yaşamda, gerek kendisi, gerek başkalarıyla, dil ve şiirle olan ilişkileri, yazılı kültür insanınkinden bambaşka biçimdedir. Sözlü kültür toplumlarının kültürünü ve iletişim dünyalarını anlatabilmek için Ong'un çalışmalarına dayanarak, bu toplumların bazı özelliklerini inceleyeceğiz.

a) Kulak en önemli organdır:

Sözlü kültür insanının duyuları bizimkilerden çok farklıdır. Yazı bilmeyen insan, bizim renksiz görsel dünyamızda değil, gizemli bir işitsel dünyada yaşar. Başka bir değişle, işitme onun en önemli duyusudur ve ancak onun aracılığı ile kendi kültürünün bütün bilgisi ile bağlantı kurabilir. Ama McLuhan'ın da dediği gibi, "görsel dünyanın genellikle soğuk ve renksiz olmasına karşın, işitsel yani kulak dünyası, sıcak ve çok daha uyumludur".(5) Örneğin, İncil'deki insan, işitsel

* . Örnek olarak Türkçe deyimler kullanılmıştır (G.B.).

insanın simgesidir. Tevrat'ta "dinleme" sözcüğü "görme" sözcüğüden beş altı kez daha fazal kullanılmıştır. Tanrı insana söz aracılığı ile ulaşır. Tevrat'ın tanrısı gözle görülmez ama işitilebilir. "Yahve İsrail'de yüzünü göstermedi ama sesini duyurdu. Tevrat'ta sözü edilen imgelerden hiçbiri Tanrıyı gerçekten betimlememiştir. Tam aksine, Tanrı salt arkadan (Es. 33.23), ya ayaklarından aşağısı (Es. 24.10) ya da ancak giyisisinin eteği (İs. 6.1) görülmüştür, bütün bu mecazlar ve belki de hafiften alaylı deyimler, salt görmenin olanaksızlığını doğrulamak için kullanılmışlardır".[6]

Demek oluyor ki İncilin dini, işitme üzerine kurulu bir dindir. İnsan dinleyen kişidir. Dinlemek ve inanmak aşağı yukarı aynı şeydir. Kısaca, yazısız kültürlerin önemli bir özelliği "kulağın gözden ezici bir üstünlüğü bulunmasıdır[7] Yazılı kültür ve özellikle günümüzün basın kültürü ile yoğurulmuş insanlarımıza duyular arasındaki bu ayırım garip gelebilir.

b) Sözlü İletişim Tümce Yapısını Üstün Tutmaktadır

Sözlü kültürün kavram ve iletişim süreçlerinin bir özelliği, sıralama üzerine kurulmuş tümce yapısıdır. Bu anlatım biçiminin ünlü örneği, İncil'deki Yaratılış Efsanesinde görülmektedir.

"Başlangıçta Tanrı yeri ve göğü yarattı. Yer bomboştu ve denizin üstünde gölgeler vardı ve Tanrının ruhu onların üstünde deviniyordu. Tanrı dedi ki, "ışık olsun", Ve ışık oldu. Tanrı ışığın iyi olduğunu gördü. Işığı karanlıktan ayırdı, Tanrı ışığa "Gündüz", karanlığa "Gece" dedi. Böylece akşam, sabah ve gün oluştu".

Gerçekten de köklü chirograpic ve tipografik duyarlılıkları olan çağdaş çevirmenler, tümcelerin başında yer alan "ve" sözcüğünü kaldırıp, genellikle şöyle bir yorum getirmektedirler: "Başlangıçta Tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer şekilsiz ve bomboştu, karanlık uçurumları kaplamıştı ve güçlü bir rüzgar

suları üfürüyordu. O zaman Tanrı dedi ki "Işık olsun", ışık oldu. Tanrı ışığın ne kadar iyi olduğunu gördü ve onu karanlıktan ayırdı, ışığa "Gündüz", karanlığa "Gece" dedi. Böylece akşam, sonra sabah oluştu ve ilk gün doğdu".[8] Görüldüğü gibi "ve" sözcüğü çoğu kez kaldırılıp yerine "o zaman, ne kadar, iken, böylece" gibi sözcükler getirilerek yazıya özgü daha çözümsel (analitik), açıklamalı ve akıcı bir anlatım biçimi kullanılmıştır.[9]

c) Sözlü İletişim Aşırıya Kaçar

Sözle iletişim kuranlar ağır ağır ve arada zig zaglar çizerek yol almak, yani söylediklerini pek çok kez yinelemek zorundadırlar. Gerçekten de sözlü anlatım aşırıya kaçmak zorundadır, çünkü yineleme "gerek konuşanı, gerek dinleyeni yerinde tutup, ana yoldan ayrılmamasına yaramaktadır".[10] Aşırılık en başta, konuşanın konuşmasını sürdürürken bir yandan da düşünmesine yaradığı için, konuşanın gereksinimidir. Sözlü anlatımda duraksamalar etkili olsa bile, kararsızlık genellikle hoş karşılanmaz, bu nedenle sessiz kalmak yerine elden geldiği kadar ustalıkla daha önce söylenenleri yinelemek daha etkilidir".[11]

Üstelik "aşırılık sözlü anlatımın fiziksel yapısına da elverişlidir, yani kitleler yöneltilen anlatım iki kişi arasında olan konuşmalardan daha etkileyicidir. Kitleyi oluşturan bireylerin hepsinin, konuşmacının bütün söylediklerini anlaması, en azından akustik sorunlar nedeni ile mümkün değildir. Bu yüzden her şeyi iki üç kez yenilemek daha yararlıdır".[12]

d) Sözlü iletişim yarışma biçimini tercih eder

Sözlü anlatım yarışma damgasını taşıyan bir iletişim biçimidir. Sözlü kültürü olan bütün toplumlarda, sözlü üretim genellikle yarışma dinamiğine göre ayarlanmıştır. Bu kültürlerde karşılıklı aşağılamadan, alaydan, onur kırıcı sözler söy-

lemekten, leke sürmekten hoşlanılır ama öte yandan bizim kulaklarımıza son derece abartılı gelebilecek övgü sözleri de kullandığı olur.

Sözlü kültürlerde bilgi hiçbir zaman soyut olmayıp hep insan deneyimine yakındır ve dolayısı ile sürekli bir kavga ve mücadele ortamı hissedilir.

Bu kültürlerde "atasözleri ve bilmeceler yalnız bilgi birikimi yapmak için değil, aynı zamanda aydınlar arasında geçen sözlü tartışmalara başkalarını da sokmak amacı ile kullanılır: bir atasözü veya bilmece söylemenin nedeni, dinleyenleri ona uygun ya da tam tersi bir başkası ile yanıt vermeye zorlamaktır kendi yürekliliği ile böbürlenmek ya da düşmanla inceden inceye alay etmek, sözlü anlatımda sık sık rastlanan biçimlerdir",[13] bu konuda iliyada yada İncil'i anımsamak yeterlidir.

e) Sözlü Kültür Tutucu ve Gelenekseldir

Sözlü kültür toplumları gizemli ve kabile tipi toplumlardır. Bunları kısaca kapalı, eleştiri, değişim ve yeniliklerden hoşlanmayan, bunlara kuşkuyla ve düşmanca bakan tutucu ve geleneksel toplumlar olarak tanımlamak mümkündür. Gelenekleri korumaya olan eğilimin nedenleri çok çeşitlidir ama en önemlileri arasında bu kültürlerin iletişim sürecine özgü temel nedeni gösterebiliriz.

Gerçeten de "sözlü bir kültürde yüksek sesle yinelenmeyen bir kavram unutulduğu için onların üstüne kurulmuş olan toplum, yüzyıllar boyunca büyük güçlüklerle öğrenmiş olduğu bu kavramları bir çok kez yenilemek ve bu amaçla çok çaba harcamak zorundadır. Bu gereksinim, büyük ölçüde geleneksel ve tutucu bir kafa yapısı yaratır ki, doğal olarak aydınca deneyleri engeller. Bilgi çok değerli ve ona yetişmek çok güç olduğu için toplum, onun korunmasında uzmanlaşmış, eski günleri bilip, öykülerini anlatabilecek yaşlı bilgelere büyük

saygı gösterir. Yazı ve özellikle basın, bilgiyi kafanın dışında biriktirdiği için yaşlı bilge kavramını aşağılar, onları durmadan eskiyi yineleyen kişiler sayarak yeniliklerin temsilcisi olan gençleri üstün tutar".[14]

f) Sözlü Kültür Taşkın ve Katılımlıdır

Günümüz insanı bir konsere yada sinemaya gittiği zaman olabildiğince sessiz ve dingin oturmaya çalışır, salt gösteri bittiğinde konser çok kötü veya film berbat değilse onaylama yada kınamasını ölçülü bir biçimde ifade eder. Sözlü kültür insanının ise böyle objektif veya umursamaz biçimde davranması olanaksızdır, o her zaman daha taşkın olmaya, tam bir özdeşleşme yaşamaya eğilimlidir. Bu yüzden sözlü kültür insanları, yazılı kültür insanlarından daha sıcak ve gürültülü izleyici ve dinleyici kalabalıkları oluştururlar, genellikle bütün duyguları ile dinlerler ve konuşan yada şarkı söyleyen kişi tarafından sürüklenir onunla özdeşleşirler.

g) Sözlü Kültür Omeostatik Bir Kültürdür

Ezberlemek zaman pratik isteyen güç bir süreçdir. Bu nedenle bir çok şeyin akılda tutulduğu sözlü kültürlerde günlük önem taşımayan bilgileri belli yöntemlerle unutmak eğilimi vardır. Başka bir değişle, sözlü kültürün insanı, salt şimdiki zamanın baskısı altındadır. Sadece günlük deneyimleri için yararlı olanı hatırlar, bizim tarihsel gerçeklere karşı olan duyarlılığımızdan yoksundur, geçmişin artık güncel olmayan yada tedirgin eden bölümleri hemen unutulur, gündelik yaşamın sunağına kurban edilir.

Dilbilim düzeyinde bütün bunlar, o kültürlerde salt günlük kullanımı olan sözcüklerin yaşadığı ve eski deneyimlerden sadece şairlerin özel sözlüklerine girebilenlerin yürürlükte kalabildikleri sonucunu vermektedir. Herşeye karşın, bu söz-

cüklerin gündelik konuşmalarda kullanılmaları gerekir, aksi halde unutulmaya yada yitirilmeye mahkumdurlar.

h) Sözlü Kültür İnsanı Soyut ve Çözümsel Olmaktan Çok Konumsal Biçimde Düşünür

Yazının insan düşüncesini ne denli değiştirdiği, Lurija ve iş arkadaşlarının Özbekistan ve Kırgızistan'ın uzak bölgelerinde yaşayan ve okuma yazma bilmeyen yada çok az bilen köylüler üzerinde yaptıkları incelemelerde ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

1930'lu yılların başında tamamlanan bu çalışmalar "Bilgisel Süreçlerin Toplumsal Tarihi" adlı kitapta toplanmıştır. Bu araştırmadan görülmektedir ki "Sözlü bir kültür, geometrik biçimler, soyut sınıflar, biçimsel mantık açıklamaları, içerikli tanımlamalar ya da kendini analiz gibi, yalnız kavramın kendisi değil, yazı ile koşullanmış kavramlar doğrultusunda da düşünemez".(15)

Lurija, okuma yazması olmayan genç bir köylüye, çekiç, testere, balta ve kütük resimleri gösterip, aralarında benzerlik bulunanları gruplamasını istediği zaman, köylü bunları soyut sınıflara (örneğin, araçlar) ayıramamış, sadece pratik yönden bir sınıflama yapabilmiştir. Bu yüzden "hepsi birbirine benziyor, testere kütüğü keser, balta küçük parçalara böler; bir şeyi atmak gerekirse baltayı atarım, testereden daha az işe yarar""demiştir.(16) İlk üç nesnenin araç olduklarına işaret edilince de konumsal düşüncesinde direnip "evet ama elimizdeki araçlar yetmez, odun da ister, odunsuz hiçbir iş yapılamaz" demiştir.(17)

Sözlü kültürde yasal kurallar hiçbir zaman evrensel açıklamalar olarak değil, somut ve zaten var olan bir konum yaratılarak sunulur.

Sözlü kültür insanın ağızından hiçbir zaman aşağıdaki biçimde sözler çıkamaz: "Cinayet bir suçtur ve ölüm cezasını gerektirir", büyük bir olasılıkla o, aynı kavramı daha somut bir biçimde, şu şekilde açıklama eğiliminde olacaktır: "Bir adam bir başka adamı öldürürse, o da öldürülecektir. Dinsel yönden ise törebilim kuralları kişiselleştirilmiş tanrı buyrukları olmaktadır: "İnsanı öldürmeyeceksin".[18]

3. Şiirin Bulunması

Okuma yazma bilmeyen toplumlar her zaman ilkel toplumlar değildir. Bir çok tarihçinin desteklediği gibi, bazı ilkel toplumların son derece gelişmiş kültürleri olmuştur. Örneğin, İ.Ö. 1100 ile İ.Ö. 700 yılları arasında eski Yunan'da okuma yazma yoktu ama zamanla ünü tam dünyaya yayılacak olan sanatlsal başarılar ve toplumsal kurumsallaşma biçimleri oluşturulmuştur.[19] Polis olarak bilinen şehirlerin kuruluşu, süslemede geometrik biçimlerin kullanılması gibi yenilikler hep Yunanistan'da gelişmiştir.

Sözlü kültür, iletişim alanında kesin olarak yazılı kültürden ya da elektronik medya kültüründen daha yoksul bir kültürdür. Çünkü, okumaya, yazmaya, bilgiyi aktarmaya ve almaya yarayan teknolojiden yoksundur. Bu kültürde salt konuşulur ve dinlenir. Ayrıca sözlü kültürde, insan sesi ve belleği gibi çok dayanıksız ve dirençsiz araçlara bırakılmıştır, ünlü bir öz deyişde olduğu gibi, "verba volant, scripta manent" (sözcükler uçar ama yazılı olan kalır).

Bu dirençsizliği önlemek için sözlü kültür insanları birçok bellek yardımcısı icad etmişlerdir. Bunların arasında en seçkinleri İnka'ların quipu'larıdır; bunlar, değişik renk ve uzunlukta üzerinde düğümler bulunan şeritlerin sarktığı iplerden oluşuyordu. Her renk belli bir nesneyi simgelerdi, düğümler ise sayıları gösterirdi. Yasalarla ilgili quipalar, kral sarayının bir odasında saklanırdı. İnka krallığında değişik

yerlerden toplanan vergiler, tarımsal üretim, tahta geçen kralların sırası, her şey quipu'lar aracılığı ile düzenlenir ve bunları okumak için her kuşakta bazı gençler çok küçük yaştan eğitilirlerdi.

Yine de bu seçkin bellek yardımcıları, az sayıda bazı uzmanlar içindi, halkın büyük çoğunluğu için daha kolay kullanımlı başka araçlar vardı. Sözlü kültür toplumları, bilgilerin aktarılması sorununu, ritmik ve düzenli söz kalıpları gibi temel bir buluşla çözmüşlerdir. Örneğin, şiir, öğrendiklerinin saklanıp korunmasında ve kuşaktan kuşağa aktarılmasında kullanılmıştır.

Sözlü kültür toplumlar özellikle şiiri müzik ve dansla birleştirerek ortak bir toplum belleği oluşturmuşlardır. Modern uygarlıklarda buna benzer durumlar, ünlü şarkı sözlerinin durmadan yenilenmesi sonucu halkın çoğunluğunun belleğinde kalması türünden olaylarda görülür. Sözlü kültürde gelenekleri aktarmada en çok kullanılan yöntem yinelemedir. Epik şiirler yalnız profesyonel okuyucular tarafından değil, şölenlerde, aile meclislerinde, tiyatro ya da Pazar yerlerinde, çocuklar, gençler ve ihtiyarlar tarafından okunurdu. Gelenekleri, canlı tutabilmek için toplum yaşamının her kesiminde belleği sürekli çalıştırmak gerekirdi. Eski Yunan'da şiirin amacı (örneğin Homeros'un İliade ve Odissea'sında olduğu gibi), salt bir öykü anlatmak değildi. Öğretici ve pedagojik bir yanı da vardı. Günümüzde şairi bir sanatçı olarak düşünürüz ama eski Yunan'da şair herşeyden önce bir eğitimciydi ve sözlü eserleri "gerek alışılagelmiş günlük geleneklerin, gerekse onaylanmış saygın davranışların unutulmayıp, saklanmalarında birer araçtılar".[20]

İki büyük filozof, Senofon ve Heraklit'e göre, Homeros eski Yunan'ın en büyük eğitimcisiydi ve yazının kullanılmaya başlamasından sonra da uzun yıllar böyle sayıldı. Odissea bir şiir, bir sanat yapıtından önce, bir "bellek ambarı", bir "kabile

ansikopedisi"[21], nazım dilinde bir temel bilgiler kitabıydı. Platonik bir diyalokta da italyada, yarış arabaları ve yarışlar hakkında verdiği bilgiler nedeni ile övülmektedir.

Epik ozan, dinleyicilerine en hoşa giden biçimde, devrinin tüm hukuk, tarih, din ve teknoloji bilgilerini aktarırdı. Örneğin, İliade'nin birinci kitabı, denizcilik kuralları üzerine kısa temel bilgiler içerir.

Ozan, güzel Criseide'nin yurda dönüşünü anlatırken şöyle der:

Derin sulara ulaştıklarında
Yelkenleri indirdik, kara gemiye yükledik
Direkleri destekleyip, halatları gevşettiler
Ve palamarları çözüp, küreklere asıldılar
Delikli taşları atıp kıç tarafdan halatları bağladılar
Çakıl taşlı kıyıya çıktılar
Ve...

Havelock'un dediği gibi, bu parçada "gemiyi karaya doğru yanaştırmanın tüm evreleri açık ve net bir biçimde anlatılmaktadır, birinci iş, limana girilir; ikinci iş, yelkenler toplanır; üçüncü iş, direk indirilir, dördüncü iş, kürek çekerek kıyıya varılır; beşinci iş, kıç taraftan demir atılır; altıncı iş, baş tarafdan inilir; yedinci iş, gemi boşaltılır; sekizinci iş yolcular indirilir."[22] Yunan dünyasında Homeros'un şiiri "uzun süre etkili iletişimin tek aracı olmuştur. Toplum düzenini korumak, siyasal mekanizmayı savunmak, yönetim ve eğitimi sağlamak için hep ona baş vurulmuştur. Bu şiir, toplumun uyum ve sürekliliği için olduğu kadar bağlı olduğu eğitim sistemi için de önemli idi. Bütün kamu işleri ve genel ilkelerle yönetilen tüm işlemlerde ona başvurulmuşlardır. Ozan herşeyden önce, toplumun aydını ve yasa uzmanı, daha sonra sanatçısı ve eğlendiricisiydi".[23]

Yukarıda söylenenlerden, eski Yunan'da olduğu kadar Platon döneminde de ozanların toplumun kültürünü denetlemekte büyük etkileri olduğu görülmektedir. Bu denetleme, yazının kullanımı ile giderek azalmıştır ve günümüzde şiir artık günlük etkinliklerin bir parçasını oluşturmaktan uzaktır. Havelock'a göre yirminci yüzyılda "çocuklarımızı azarlamak, bir mektup yazmak, bir öykü okumak, bir emir vermek ya da yönerge yayınlamak için şiir okumaya başlamayız. Oysa yazı öncesi dönemlerde eski Yunan'da durum böyleydi. En azından şiir ile düz yazı arasında bugün bizim için olduğu kadar derin bir uçurum yoktu. Toplumun tüm belleği şiir üzerineydi ve bu da sürekli olarak günlük konuşmalara yansıyor, onları denetliyordu".[24] Kısaca, Platon'dan önceki Yunan dünyasında askeri araç kataloglarından diplomatik bildirlere ve günlük konuşmalara değin her yerde şiir düzeni vardı.

Platon, Devlet adlı eserinde epik şiirin bir eğitim aracı olarak kullanılmasına karşı çıkar. Bu karşı çıkışın başlıca nedenleri şöyle sıralanabilir: Atinalı filozoflar şiiri, gerçeğin ikincil dereceden bir takidi olduğunu, dinleyenlere salt mnemonic (belleği çalıştırma sanatı) etki yaparak içeriği ile özdeşleşmelerini sağladığını ve dolayısı ile amaçtan bütünü ile uzaklaşarak eleştirme dışı, tam akılcı bir davranış olduğunu ileri sürmüşlerdir. Platon'a göre şair, dinleyicilerin kavram gücünü felce uğratıyordu ve bu yüzden akıl için uyuşturucu bir zehir ve gerçeğin düşmanı sayılmalıydı.

Platon'un başlattığı bu tartışma, Yunan kültüründe şiir, şiir okuma ve mnemonic öğrenim ile okuma ve yazma arasındaki anlaşmazlığın öncüsüdür. Platon'dan başlayarak, toplumun uyguladığı tüm öğrenim süreçlerinde, sözlü kültürde olduğundan çok daha az, zevke ve keyife yer verilecektir; sözlü kültürde "eğitim ve cinsel haz arasında sıkı bir bağlantı" vardı.[25]

I. BÖLÜMÜN DİPNOTLARI

1. WALTER J. ONG, Oralita e scrittura. Le Tecnologie della parola it. Çev: Alessandra Calanchi, Bologna, Il Mulino 1986, s. 62-63.

2. İbidem. s. 63.

3. İbidem. s. 63.

4. İbidem. s. 64.

5. MARSHALL McLUHAN, La Galassia Gutenberg. Nascita dell"omo tipografico, it. çEv. Stefano Rizzo, Roma, Armando 1976 s. 43.

6. JACQUELLINE DES ROCHETTES, "Gli ascoltatori di Dio nella tradizione ebraica" içinde Ascolta, Bologna, Edizioni Dehoniane 1985, s.86.

7. MARSHALL McLUHAN, age. 55

8. WALTER ONG, age. s. 65-66.

9. WALTER ONG, age. s. 65-66.

10. İbidem. s. 69.

11. İbidem. s. 70.

12. İbidem. s. 69.

13. İbidem. s. 73.

14. İbidem. s. 70.

15. İbidem. s. 86.

16. A. R. LURIJA, Stroia sociale dei processi cognitivi, Firenze, Giunti-Barbera, 1976, s. 99.

17. İbidem. s. 93.

18. ERIC A.HAVELOK, Dike. La nascita della conoscienza Bari, Laterza, 1981, s. 54-55.

19. ERIC A.HAVELOCK, Dall "A alla Z.Le origini della civilta della scrittura in Occidente, İt. Çev. Roberto Onofrio, Genova, Il Melangolo, 1993, s. 11.

20. ERIC A.HAVELOK, Cultura orale e civilta della scrittura. Da Omero a Platone, Bari, Laterza, 1983, s. 63.

21. ERIC A.HAVELOCK, La nascita della conoscienza, s. 425.

22. ERIC A.HAVELOCK, Cultura orale e civilta della scrittura. Da Omero a Platone, s. 70.

23. İbidem. s. 79.

24. İbidem. s. 109.

25. İbidem. s. 131.

II. ELYAZMALI YA DA CHİROGRAFİK KÜLTÜR

Bütün büyük buluşların üstünde, zaman ve mekan olarak birbirlerinden çok uzakta olmalarına karşın, en gizli düşüncelerini bir başkasına iletebilmeyi hangi büyük akıl düşlemişti?... Kağıt üzerine yirmi kadar işareti değişik biçimlerde sıralayarak. İnsan yaratıcılığının en olağanüstü buluşu budur işte.

Galileo Galilei

1. İlham Perisi Yazmayı Öğreniyor

En iyimser görüşe göre yeryüzünde insan (homo spiens) elli milyon yıl önce de vardı, oysa ki ilk yazılı belgeler ancak altıbin yıl önce, demek oluyor ki İ.Ö. 4000 yıllarının ortasında görülmüştür. Yazıyı ilk bulanlar Mezopotamya'da yerleşmiş olan Sümer'lerdir. Daha sonra İ.Ö. 3000'de Mısır'lılar, İ.Ö. 1500'de Çinliler, İ.S.'50'de Mayalar ve İ.S. 1400 yıllarında Aztekler kendi yazı yöntemlerini bulmuşlardır.

Büyük bir olasılıkla, bütün bu yazı biçimleri, çeşitli denemelerden ve uzun uğraşlardan sonra ortaya çıkmışlardır; "yazı biçimini almadan önce geçirdikleri son evreler ya resim

türü ya da daha basit bir düzeyde, sembolik bir görünümdeydi. Bilinen ilk yazı türlerinden olan Sümer'lerin çivi yazısı (aşağı yukarı İ.Ö. 3500), ekonomik işlemleri kayıt etmek için kullanılan, küçük kapalı kapsüller içinde saklanan kilden yapılmış sembollerden oluşmaktaydı, "bullae" adı da verilen kapsüllerin üstünde, içinde bulunan bilgileri gösterir figürler vardı".(1)

Sümer'lerin bulduğu bu ilk yazının beşiği Babil'in, yani bugünkü Irak'ın güneyindeydi, bu yazıya çivi yazısı adı verilmesinin nedeni, kullanılan simgelerin piramidi andırmasından ileri geliyordu. "Çivi yazısı ile yazılmış, en eski belgeler Uruk çağına (aşağı yukarı İ.Ö. 2000) aittir. Bunlar sözcük ya da rakam görünümünde grafik simgeler taşıyan kilden yapılmış küçük tabletlerdir".(2)

Çivi yazısı, önceleri sadece hesap ve muhasebe işlerinde, daha sonra tarih ya da din konularında önemli olayları anlatmak veya edebi metinleri yazmak için kullanılmıştır. Bu yazı zamanla uluslar arası nitelik kazanmıştır. Çivi yazısı ile yazılmış tabletler Transilvanya'da da bulunmuştur. İ.S. 50 yılında bu yazı hala kullanılmaktaydı.

Yazı giderek okullar ve akademilerin kurulmasına da ön ayak olmuştur. Pettinato'ya göre, "Büyük Sümer ve Mezopotamya kentleri Uruk, Ur, Fara, Abu Salabik, Adab, Nippur, İ.Ö. 3000 ve 2500 yılları arasında bilgilerin toplanıp incelendiği ve başka merkezlere aktarıldığı gerçek birer bilim yuvası niteliğindedir. Yalnız bilimsel değil, edebi yazılar da kentten kente geçmekteydi. Öyle ki, aynı yapıtların kopyalarına değişik kentlerin kitaplıklarında rastlanmaktadır.(3) Ebla'nın kraliyet arşivlerinde mineroloji, zooloji ve matematik üzerine temel bilgileri içeren kitaplardan başka, sözlükler de bulunmuştur. "Bir çok temel bilgi kitabının çok sayıda kopyasının bulunması, Ebla bilim adamlarının bunları gerçekten kullandıklarını göstermektedir".(4) Ebla'da ayrıca (colofon) yani me-

tinlerin son satırlarından anlaşılacağı üzere, gerçek bir öğrenim aşaması da vardı. En alt basamakta "dub-sar" adı verilen yazıcılar, sonra "dubzu" yani tablet uzmanları ve en üst aşamada da "um-mi-a" denen profesörler gelmekteydi.

Sümer yazı yöntemi değişik evreler geçirmiştir, bunlar şöyle sıralanabilir: pittogram, yani bir imgenin stilize simgelerinin kullanılması (örneğin, güneş sözcüğü için bir güneş resmi), ideogram, yani simgelerin bir düşünceyi anlatması (örneğin, günümüzdeki sokak planları) ve fonogram (işaretlerin sesleri simgelemesi); demek oluyor ki giderek fonetik'e (sesbilim) yönelen bir nitelik görülmektedir. Kral Hammurabi yöntemindeki Babil kabilelerinin İ.Ö. 1720'de Sümer topraklarına girmelerinden ve daha sonraları Babil'in Asur'lular tarafından assimile edilmesinden sonra da çivi yazısının kullanımı sürdürülmüş ve en sonunda daha basit ve kolay bir yazı türü olan Fenike-Yunan-Roma alfabesi kullanılmaya başlamıştır.

Aslında çivi yazısı yüzyıllar boyunca giderek basitleşmiş, ilk baştaki 1200 simge İ.Ö. 2000 yıllarında aşağı yukarı 500'e inmiştir. Ama bu da zamanla yeterli olmamış ve bu yazı tümüyle bırakılmıştır. Gerçekten Yunan alfabesi son derece seçikin ve arınmış bir söz yöntemi olup, bütün öteki yazı sistemlerinden daha üstün bir sesbilim (fonetik) özelliği taşımaktaydı. Yukarıda de belirtildiği gibi İ.Ö. 3000 yıllarında Mısırlılar da bir yazı yöntemi bulmuşlardır. Yunanlıların hiyeroglif (kutsal yazı) adını verdikleri bu yazı dinsel yazıtlarda ve anıtlarda kullanılıyordu. Mısırlılar sonradan iki ayrı yazı biçimi daha geliştirmişlerdir: "ieratic" ve "demotic". Bu üç yazı türü de görüntülü yazı yöntemleri olarak kalmışlardır. Mısırlılar da başka bazı uluslar gibi, yazıyı bu dünya ile öteki dünya arasında bir iletişim aracı olarak kullanmışlardır; mumyaları içeren sandukalardan çıkan dinsel yazılar da bu görüşü kanıtlar niteliktedir. Yazı yazmak için kamış kalemler

ve bir çeşit mürekkep kullanmışlardır. Kamış ya çiğnenerek ya da çekiçle vurularak inceltilir ve bir ucu liflere ayrılarak bir çok mektubu yazmaya yetecek kadar mürekkep emecek duruma getirilirdi, mürekkepleri ise is, su ve zamk karışımı idi.

Donald Jackson'a göre, "ilk kez Mısırlılar tarafından kullanılan sıvı mürekkep, kağıt ve kalem birleşmesi öyle büyük bir devrim yaratan bir buluştu ki bugün bile çoğu elyazması belgelerin temelini oluşturmaktadır".(5)

Eski Mısır'da yazı, aynı zamanda bir soyluluk belirtisiydi. Okuma yazma bilmek, zengin ve rahat bir yaşam sürmeye yarıyordu, bir devlet görevlisinin oğluna yazdığı şu satırlar da bunu açıkça göstermektedir: "Yazıyı annen gibi sev, çünkü o seni günlük dertlerden kurtarıp, ünlü bir kamu görevlisi olmanı sağlayabilir".(6) Yazı ile birlikte, metinlerin doğru ve yanlışsız kopya edilmeleri sorunu da ortaya çıkmıştır. Eski krallıklar çağından Ptahhotep'in özdeyişi şöyleydi: "Sakın bir tek sözcüğü atlama, fazladan bir tane de ekleme, birinin yerine bir başkasını koymamaya özen göster".(7) Bazen okuyucuları rahatlatmak için kopya edenin şöyle bir not düştüğü de olurdu: "baştan sona tıpkı yazıldığı biçimde kopya edilmiştir".(8)

2. Uruk Kralı Enmerkar

Günümüze kadar gelen en eski epik şiirlerden biri, Sümer'lerden kalma olup, güney Irak'ta yerleşmiş Uruk Krallığı ile İran'ın kuzeyinde yeri bilinmeyen bir kent olan Aratta arasında geçen savaşı anlatmaktadır.(9) Bu şiirde ilk kez yazının diplomatik bir iletişim aracı olarak kullanıldığına işaret edilmektedir.

Birbirlerinden binlerce kilometre uzakta bulunan bu iki kentin kralları İ.Ö. 400 tarihinde savaşa tutumuşlardı. Uruk

kralı İ.Ö. 3000 de yaşamış masal kahramanı Enmerkar, Aratta'ya bir elçi yollayarak onları egemenliği altına girmeye çağırmış ve kendisine altın, gümüş ve kıymetli taşlar göndermelerini istemiş. Elçi yola çıkmış ve geleneksel yedi dağı aştıktan sonra Aratta kralının huzuruna çıkıp krallının isteklerini bildirmiş. Aratta kralı, istenilen kıymetli taşları, sadece büyük ölçüde tahıl karşılığında göndereceğini söylemiş. Uruk kralı bu isteği kabul etmiş ama, elçi istenilenleri verip kralının görkemli asas ile tasvir ettikten sonra bile kıymetli taşları alamamış. Enmerkar bu beklenmeyen olumsuz yanıt karşısında ne yapacağını şaşırmış ve birkaç yıl bekledikten sonra yine aynı elçiyi Aratta'ya, bu kez sözlü bildiri yerine salt asasını yollamış. Asayı görünce Aratta kralı ve urukları korkuya kapılmışlar. Aratta kralı, Enmerkar'ın isteklerini kabul etmeye karar vermiş ama daha önce ona bir bilmece sorarak kendisi ile yarışmaya çağırmış. İlk olarak kraldan askerleri arasından, kendi askerlerinden biri ile yarışacak birisini seçmesini istemiş ve bu askerin ne beyaz, ne siyah, ne esmer, ne sarı, ne de başka bir renk olamayacağını söylemiş.

Enmerkar bilmeceyi hemen çözmüş (sözü geçen renkler askerlerin derisini değil, giyisilerini betimliyordu), ama bu sefer elçi ile gönderilen haber çok daha karmaşıkmış çünkü, hem yarışmayı kabul ettiğini, hem bilmecenin çözümünü söyleyecek, kıymetli taşlar isteğini yenileyecek, üstelik de Aratta krallığını tümden yok edeceğini bildirerek göz dağı verecekti. İşte o aman Uruk kralı yeni bir iletişim biçimi olan yazıya başvurmuştur. Günümüze kadar gelen metin şöyledir: "Elçinin dili ağırlaşmıştı, yinelemeyi beceremiyordu/elçinin dili ağırlaştığından ve yinelemeyi beceremediğinden Uruk Kralı kili yoğurup, sözcükleri bir tablete olduğu gibi kazıdı/daha önce hiçkimse sözcükleri kile kazımamıştı/şimdi güneş tanrı parıldarken bu göründü[10]/ Uruk kralı sözcükleri bir tablete kazıdı ve bunlar göründüler"[11].

Giovanni Pettinato'ya göre, bu birkaç satırla "Sümerli yazıcı bize insan aklının en büyük buluşunu betimlemektedir; insanlar arasındaki en önemli iletişim aracı olan ve onsuz hiçbir şekilde bugünkü uygarlığımıza ulaşamayacağımız yazı. Yukarıdaki satırlar, gerek bu yeni iletişim aracına uyulan gereksinimi, gerekse yazının başlamasındaki yeniliği anlatmaktadır. Bu gereksinim, gönderilen haberini öneminden ve sözlü iletişime yeğlenmesinden ileri gelmektedir. Burada zor bir somrun olan söz ve yazı arasındaki ilişkiye değinmek istemiyoruz ama yazı ile gönderilen bir bildiri, sözlü olandan daha kısıtlı da olsa, başka bütün iletişim yöntemlerinden çok daha garantilidir, çünkü küçük değişikliklere uğrayabilir, her istenildiği veya gerekli görüldüğünde doğru ve dingin bir denetimden geçirilebilir".[12]

Elçi kralının tabletini eline alıp Aratta'ya gider, düşman kralın huzuruna çıkar ve der ki:

"Tanrı Utu'nun oğlu Enmerkar bana kilden bir tablet verdi/ ey Aratta'nın efendisi, tablete bak ve sözlerinin yüreğini oku ve öğren/ aldığın haberin yanıtını bana söyle/. Aratta kralı / elçiden o sanat yapıtı tableti aldı/ Aratta kralı tableti inceledi/ sözcükler çivi gibi deliyorlar dedi/ Aratta kralı sanat yapıtı tableti inceledi".[13]

En çarpıcı satır, Aratta kralının tableti inceleyip "sözünün yüreğini okuyup öğrenmesidir" Pettinato şöyle der: "Sümerli yazıcı anlamlı simge ile düşünceyi açıklayan sözcük arasındaki ilginç ilişkiye değinmektedir. Gerçekten de kuşkusuz, yazı insan beyninde ve algılama organlarında yepyeni bir davranış gerektirmektedir. Sözlü iletişimde algılama organı kulak iken, şimdi yazı ile göz ön plana geçmektedir. Önceleri karşılıklı konuşma olasılığı varken artık konuşan kişi yalnızdır, bu da onu daha derine inmeye ve zaten sözcüğü kendisi olan simgenin gizini çözmeye çağırmaktadır".[14]

3. Yunan Alfabesinin Üstünlüğü

İ.Ö. 2000 yılının ortalarında Akdeniz havzasının doğu bölümünde şu yazı türlerine rastlanmaktadır: Asya'da çivi yazısı, Mısır'da ieratico adı verilen bir çeşit hiyeroglif yazı, Girit'te A çizgisi, anadolu'da çivi yazısının yanı sıra araştırmacıların "yalancı hiyeroglif" adını verdikleri bir yazı. Semitik batı dünyasının henüz kendine özgü bir yazısı yoktu. Tam bu çağlarda (daha doğrusu İ.Ö. 15. ve 16. yy. larda) bugünkü Suriye'nin kıyılarında yerleşmiş, ticaretle uğraşan bir ulus olan Finike'liler, zamanla bütün dünya alfabelerinin anası sayılacak olan "sesli harfleri olmayan abece" adı verilen bir yazı türü oluşturdular.

Finikelilerden önce her sese bir simge verilmeye çalışılmıştı (örneğin, ka, ke, ki, ko, ku için ayrı simgeler vardı) "ancak seslerin yani simgelerin sayısı o kadar çoktu ki bunları gerek belleklerde tutmak, gerekse kullanmak çok güçtü. Finikeliler, ekonomik nedenlerle stenografik bir yöntem bularak hece sayısını azalttılar; bu sisteme göre, heceler gruplara ayrılmıştı ve her grubun bir ortak paydası yada simgesi vardı. Örneğin, ka, ke, ki, ko, ku heceleri "k" simgesi ile belirtiliyordu. Böylece okuyucu hangi heceyi seçeceğine kendisi karar vermek zorundayı. Böyle bir alfabenin simgeleri kolayca ezberlenebiliyordu. Yine de bu tür bir kısıtlama ancak kesin bir karşılıklılık pahasına yapılmıştır".[15] Gerçekten de Semitik dillerin dilbilgisi kurallarına göre, sessiz harflerin aralarına hangi sesli harflerin konması gerektiğini bulmak hiç de kolay değildi. Doğal olarak, sözcük ne kadar uzun olursa o oranda kolaylaşıyordu. Yine de okuyabilmek için dili çok iyi bilmek ve metinlere alışık olmak gerekiyordu.

Finike yazı yöntemi ve onun türevleri olan Aramaic dili ve İbranice birkaç yüzyıl sonra iletişim alanında gerçek bir devrim yapacak olan Yunan alfabesine bilmeden yol açmış ve onun öncüsü olmuşlardır. Gerçekten, finike alfabesi önce yazı

simgelerini yirmi ikiye indirmiş ve ardından dilin teorik unsuru olan sessiz harfin tanınmasına yol açmıştır.[16] Yunan alfabesinin yaptığı devrim, heceyi temel dil birimi olarak almayıp iki ya da daha fazla soyut sescil ögelerini sesin atom birimlerine ayırmasıdır. Sesli ve sessiz harfler Havelock'a göre eski Yunan'lıların buluşlarının en büyüklüğü, sesli harfleri belirtmesinde değil, özellikle bizim "sessiz harf" dediğimiz, söylenebilmesi güç ögeleri, dili seçkin kuramsal unsurları olarak belirtmesinden ve onlara görsel bir kimlik kazandırmasından ileri gelmektedir.

Havelock'a göre, çağdaş iyi ve tatmin edici bir alfabe, üç kuramsal varsayımı uygulamalıdır: "ilk olarak bütün sesbirimler eksiksiz ve tam olarak dilde bulunmalıdır; ikincisi, simgeler yirmi ile otuz arasında olup bu sayıyı aşmamalıdır; ve son olarak da simgeler iki veya üç işi görmeye zorlanmamalıdır. Sesbirim kimlikleri kesin ve değişmez olmalıdır. Presemitik alfabeler bu varsayımların birincisini uygulamaya çalışmışlar ama bu amaca ulaşmak için hece simgelerini çoğalttıkça ikinci varsayımdan uzaklaşmışlardır. Ünlüleştirmeden (seslileştirme) yoksun semitik alfebeler ise, ikinci koşula uymuş ama üçüncüyü uygulayamamışlardır. Her üç koşulu da tam olarak uygulayabilen yalnız Yunan alfabesi olmuştur.[17]

Yunan alfabesinin bulunması İ.Ö. 8. yüzyılın ikinci yarısına rastlar. Elimizdeki bu dille yazılmış en eski yazı, İ.Ö. 700 yıllarında yapılmış bir vazo (anfora) üzerindedir. Altılı ölçü ile yazılmış şiir şöyledir: Bütün dansedenlerden en güzel oynayan" herhalde yazı şu şekilde sonuçlanıyordu: "ödül olarak bu vazoyu alacak".

Eski Yunanlıların buldukları soluklu sesleri de içeren yirmibeş simge, o zamana kadar kullanılan bütün yazı yöntemlerinden çok üstün nitelikteydi. Sözcüğün bu eşsiz teknikbilimi eski Yunanlılara çeşitli bilim dallarında ilerleme olanağı sağlamıştır. Gerek Ong, gerekse Havelock, bu üstün-

lüğü çeşitli belgelerle kanıtlamışlardı. Ong'a göre Yunan alfabesi, demokrat ve uluslar arası birlik yanlısıydı. Demokrat oluşunun nedeni, herkesin, küçük çocukların bile fazla güçlük çekmeden okuma yazma öğrenebilmeleriydi. Uluslar arası birlikten yana olması ise yabancılara bile okuma yazma öğretmekte kullanılabilmesindendi.

Havelock, Gılgamış Destanı'ndaki Nuh Tufanı öyküsünü İliade'nin onikinci kitabındaki öykü ile karşılaştırdığında şu sonuca varmıştır: "Yunan alfabesi ile betimlenen tufan, çivi yazısı ile yazılmış olandan daha az yinelemeli, daha az gelenekçidir. Diyebiliriz ki daha zengin bir isim, fiil ve sıfat dağarcığı olduğundan, kullanılan sözcüklerden daha güçlü ve etkili omuş, södizimi yinelemelerinden kaçınılmıştır".[18] Böylece çivi yazısı günlük dilin zenginliğini ve karmaşıklığını yansıtamıyor, Yunan alfabesi ise, insan deneyimlerini daha uygun biçimde betimleyebildiğinden, gerçeği yoksullaştırmıyor, fikirleri boğmuyor tam aksine eleştirel düşüncenin doğmasına ve tartışma ortamına yol açıyordu. A.Leo Oppenheim'a göre, "Mezopotamya metinleri eski Yunan metinleriyle karşılaştırıldıklarında, birincilerin daha olumsuz nitelik taşıdıkları ve her tür tartışmadan uzak oldukları görülür. Mezopotamya metinlerinde "karşı görüşlere hiç yer verilmemiştir, eski yunanın dokusuna işlemiş ve mahkemelerde, tiyatrolarda ve ders verilen yerlerde hep karşılaştığımız o sürekli söyleşilerden (diyalog) yoksundurlar".[19]

Yourcenar da "dünyada insan yapıtı bütün iyi şeyler Yunanca söylenmiştir" demektedir. Platon ve Aristo'nun elinde alfabe yerine presemitik bir abece olsaydı acaba neler olurdu?

4. Chirografik Kültürün Özellikleri

Diringer, "Uygarlığın Tarihinde Alfabe" adlı önemli yapıtında, alfabenin tek bir insanın buluşu olduğunu ileri sürmüştür. Başka yazarlar, bu arada Ong, aksi görüştedirler; onlara

göre, sözlü kültürler, "yazının, özellikle alfabenin geniş ölçüde içselleştirldiği ve kişinin kabileyi daha bağımlı olduğu kültürlerdeki gibi düşünür ya da yaratıcı bireyler yetiştiremezler. Şu veya bu tür bir yazıya sahip olsalar bile genelde sözlü olan ilkel kültürlerde düşünce, ortaklaşa meydana getirilmiş bir buzul gibi çok ağır ilerler ve bireyin eylemleri görünseler bile kapsamlıdırlar".[20]

Ne olursa olsun, yazının ve özellikle alfabenin bulunmasından sonra insanların düşünüş ve konuşmalarının yavaş yavaş değişime uğradığı bir gerçektir. Ong'un ileri sürdüğüne göre, "yazı, insan kafasanı bütün öteki buluşlardan daha fazla değiştirmiştir".[21] Cohen de aynı görüşte olup "alfabenin bulunması, mantıklı düşünmenin uygulanmasında yeni bir çığır açmıştır"[22] demektedir.

Chirografik kültürünün en önemli özellikleri şöyle sıralanabilir.

a) Bellek Süresini Doldurmuş ve Önemini Yitirmiştir

Sözlü kültür tümüyle belleğe dayanan bir kültürdü. Chirografik kültür ise yavaş yavaş belleği dışlamış, onsuz olmayı öğrenmiştir. Gerçekten kitap yapay bir bellek, aklın bir uzantısı olup insanların kendilerini daha yaratıcı işlere vermelerine yol açmıştır. Daha İ.Ö. 4. yüzyılda bellek sanatı, okur yazar aydınlar arasında yavaş yavaş ve önüne geçilemez biçimde olağan dışı olmaya başlamıştı; öyle ki, aydınlar "Mnemeonic yöntemelri gerekli sayıp öğrenmeye uğraşmışlardır".[23]

Tipografik kültürde bu eğilim daha da belirlenecek ve en sonunda bellek, temel koşul olmaktan çıkacaktır. Theuth ve Gutenberg sayesinde, üstün yetenek ve unutkanlık tarih yolunda el ele yürüyebilmiştir. Tipografik insanın ezberlemek eylemi üstünde düşündüklerini Albert Einstein'in bir öyküsü

çok güzel anlatmaktadır: Boston'da bir gazeteci, Nobel ödülünü alan bu büyük bilim adamına bir çok soruyu içeren bir kağıt verip yanıtlarını ister. Sorular, Amerikan Üniversitelerinde uygulanan eğitim sisteminin işe yaramazlığını göstermek amacıyla, büyük bilgin Thomas Edison tarafından hazırlanmıştır. Eistein, "sesin hızı nedir?" olan ilk soruyu okur okumaz, "bilmiyorum" der, "her okul kitabında bulabileceğim bu gibi verilerle belleğimi dolduramam".[24] Tipografik kültürde bellek ne eğitilmiş, ne çalıştırılmış; umursamazlıkla tembelliğe bırakılmıştır. Yazı ve kitap, insanları, verileri ezberlemekten büyük ölçüde kurtarmış, sadece hoşlarına giden şeyleri belleklerinde tutma olanağı tanımıştır. Elektronik medya kültüründe ise güçlü bellek, sirklerde izlenen şaşırtıcı olaylardan sayılmaya başlanmıştır. Örneğin, bazı televizyon programlarında yarışmacının 1948 futbol şampiyonasında Fiorentina takımının oynadığı bütün maçların sonuçlarını ya da Rüzgar Gibi Geçti filminde Rosella O'Hara ile oynayan bütün artistlerin adlarını bilmek gibi.

b) Göz, Kulak, Okuma

Gözlü kültürde kulak, gözün üstünde mutlak bir egemenlik kurmuşsa, chirografik kültürde bu üstünlük giderek azalmıştır. McLuhan'a göre, fonetik alfabe, insanlık tarihinde ilk kez "gözle kulağın birbirinden ayrılmasına"[25] neden olmuştur. Giderek artan bir görsellikte kulak yine de iletişim süreçlerinde bir tür birinciliğini korumuştur. S. Ambrogio, S. Luca'ya şöyle yazmaktadır" bütün inandıklarımız, gördüklerimiz ya da işittiklerimizdir". Ve hemen arkasından şunları ekliyor: "göz çoğunlukla yanılır, kulak ise daha garantilidir".[26]

Okumanın kendisi de ancak kısmen görseldir, çünkü yalnızken bile çoğunlukla yüksek sesle okuruz. Okuma için salt iyi gören gözler yetmeyip, iyi işitebilmek de gereklidir. S.Agostino, İtiraflar adlı eserinde, S. Ambrogio'nun sessiz

okumasından olağanüstü bir şeymiş gibi söz eder. Jean Leclercq'e göre ilk ve orta çağlarda "insanlar bu gün olduğu gibi gözleri ile değil, dudaklarıyla, gördüklerini söyleyerek ve ağızlarından çıkanları duyarak "sayfanın sesi" adını verdikleri sözleri dinleyerek okumuşlardır. Bu tam anlamıyla bir akustik okuma ve aynı zamanda dinleme demektir".[27] Demek oluyor ki okumak da şarkı söylemek gibi "bütün gövdenin ve bütün aklın katılımını gerektirir. İlk çağda doktorlar hastalarına bazen gezip dolaşmak, koşmak ya da top oynamak gibi okumayı da bir tür spor olarak gösterirlerdi".[28] Elyazmalı kültüründe kitap okuyanların, bu yolda çok yavaş ilerlemelerinin çeşitli nedenleri vardır. Öncelikle, el yazısı kitaplar okuyucular için değil, ilk çağların yazıcıları için yazılmış olup, kopya edenlerin işini kolaylaştırmak amacıyla yapılmış çeşitli kısaltmalarla doludur. Ayrıca, sözcükleri birbirinden ayırmak bilinmiyordu. Çok az noktalama işareti vardı ve dilbilgisi kurallarına pek önem verilmiyordu. Bu nedenle ilk ve orta çağ insanı okuduğu zaman, önündeki metin kendisine yardımcı olacak görsel ögelerden yoksun olduğu için sürekli kulağı kullanmıştır. Tıpkı bugün de, okuduğumuz bir parçayı anlayamadığımızda yüksek sesle yeniden okuduğumuz gibi. İlk ve Orta Çağ insanı okuduğu parçaları anlayabilmek için görsel ve işitseli, yani hem gözü hem de kulağı birlikte kullanmak zorunda kalmıştır.

Kısaca, okuma ozr ve gürültülü bir işti. S. Benedetto'nun "Regola"sının 48. Bölümünde dediği gibi, "saat altıda sofradan, kalktıktan sonra, tam bir sessizlik içinde yatağa uzanmalıdır. Eğer okumak isteyen biri varsa, başkalarını rahatsız etmeyecek biçimde okumalıdır".[29]

c) Düşüncelerin Anlatımı Daha Çözümsel, Daha Soyut Ve Daha Az Sistematik Oluyor

Sözlü kültürlerde, düşünce ve sözlü üretimin özellikleri bir takım değişmez formüller ve bir yığın klişelerdir. Örneğin,

alışılagelmiş ve öngörülebilir bir sıfatlaştırmaya kalkışılmaktadır: "Kurnaz Ulisse", "Bilge Nestor", Pembe Parmaklı Tanyeli", "Güçlü Meşe Ağacı", "Güzel Prenses" vb. Bu özelliklere gelişmekte olan ya da aşağı düzeyde teknolojilere sahip bir çok kültürde hala rastlanmaktadır. "Halk Düşmanı", "Kapitalist Savaş Kışkırtıcı" gibi formüller, yüksek öğrenim düzeyinde kişilere aptalca gelseler de, sözlü düşüncenin temelini oluşturmaktadırlar.[30]

Bütün bunlar elyazılı kültürlerde giderek azalmaya başlar ve bu eğilim tipografik kültürde daha da belirginleşir. O kadar ki, 19. Yüzyılda mekanik ve günlük alışkanlık haline gelen sıfatlaştırmalarla karşılaştığımızda, bu bize sadece gülünç gelecek ya da şaşırtacaktır. Örneğin, bir tür gazetecilik kültüründe "sivri" sözcüğü hep birini öldüren bıçak için, "keskin zeka" değişmez biçimde siyaset adamının davranış biçimini ifade etmek için, "aşırı ya da büyük ölçüde" kötü havanın neden olduğu zararlar için, "sıkıştıran" polis sorgulamaları için kullanılmıştır.

Elyazılı kültürde, yüzyıllar boyu, sözlü lehçelerde kullanılan ellibin (belki daha dile az) sözcükten 1971 Webster sözlüğünün içerdiği 450 bin ya da G.Devoto ve G.Oli'nin hazırladıkları İtalyan Dili sözlüğünün içerdiği 150 bin sözcüğe geçişin temelleri atılmıştır. Sözlüklerin zenginleşmeleri ayrıca günlük konuşma dilindeki sözcüklerin belleklerde kalmasına olanak sağlamalarından ileri gelmektedir.

Elyazılı kültürdeki konuşma dili yavaş yavaş, geçirilen deneylerden uzaklaşmıştır. Örneğin soy ağaçları, incil'deki gibi öykü türünde olmaktan çıkıp, birbirini izleyen adların ilsteleri olmuşlardır.

Chirografik kültür, sözlü kültürden çok daha az omeostatiktir. Bu gün için büyük bir yararı olmasa bile, geçmiş belgelerle korunmuştur. O kadar ki, Jabes, "zaman ki-

tapla başlar" diye yazacaktır. Yazı ayrıca, araştırma süreçlerinde, tanınmayı ılımlaştırıp, nesnelliği üstün tutmuştur. Ong, "sözlü bir kültürde öğrenim ve bilgi, bilinenle sıkı bir denkleşme ve yakınlık içindeydiler. Yazı, bileni bilinenden ayırıp nesnellik koşullarını getirir ve kişisel uzaklaşmaya neden olur".[31]

Chirografik kültürde insanlar, açıklanmış kuramları bozarak, yerine açıklanmış ayrıntıları ve eylemli tutarlı söz dizimi kullanmaya başlamışlardır. Yazının bulunmasıyla insanlar, büyük güçlüklerle soyut bir söz dizimine ve evrensel kavramlara ulaşmış ve giderek daha az kişileşmeye ve somutlaşmaya başvurmuşlardır. Sözlü kültür insanının olayları gördüğü yerde, chirografik kültür insanı kavramları görmüştür.

5. Yazının Bulunmasının Getirdiği Beklenmedik Sonuçlar

İnsanın bütün amaçlı eylemleri, beklenmeyen sonuçlar doğurur. Bazen erişilen amaçların da beklenmeyen yönleri olduğu görülür. Yazıyı kullanmaya başlayan ilk insanlar, bu eylemin düşünme ve konuşma biçimlerini değiştireceğini, siyasal yapıyı, eğitim kurumlarını ve aynı zamanda teknikbilim uygulamalarını etkileyeceğini hiç düşünmemişlerdi. Yazının bulunmasının getirdiği sonuçlar çok çeşitlidir. Bunların arasında bize göre en önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

a) Felsefenin, Bilimin, Mantığın ve Ahlakın Doğuşu

Felsefe, bilim, mantık ve ahlak, hepsi yazı sayesinde ortaya çıkmıştır ve ona bağımlıdırlar. Bilinen hiçbir sözlü kültürde Platon ve Aristo'nun çözümsel yöntemleriyle karşılaşılmamıştır. Felsefe ancak, insanlar yazıyı tam olarak özümsedikleri andan itibaren doğabilir. Aklı özgür kılıp, felsefe ile ilgili metinlerde karşılaşılan en soyut düşünceleri, açık biçimde anlatma olanağını sağlayan, yazı olmuştur. Gözün kulaktan

üstün olmaya başladığı, yani yazı, bilginin özne ve nesnesini birbirinden ayırmak olanağını sağladığı zaman, bilim ve felsefe doğmuştur.

Bilim ve felsefenin yanısıra ahlak da yazının sözün yerine geçmesi sayesinde ortaya çıkmıştır. Havelock'a göre, "özerk değerler düzeni düşüncesi ve aynı zamanda kişisel bilincin içselleştirilmesi, yazı çağının ve özellikle Platon'un buluşudur". Gerçekten de eski Yunan'da, sözlü kültürde yaşayan insanlar, adalet kavramını tam anlamıyla bilmiyorlardı, çünkü doğru kabul ettikleri genel ilkeleri, değişik davranış biçimlerinden soyutlamaya ve bunlarla tutarlı bir yöntem kurmaya yönelmiş değildirler. Aynı biçimsel mantık, yazı tekniğinin temelini oluşturmuş olup, bu da eski Yunan'ın bir buluşudur. Lurija'nın yukarıda sözü edilen "Bilgisel Süreçlerin Toplumsal Tarihi" adlı yapıtında, okuma yazma bilmeyen kişilerin karşılaştırmalı ve tümden gelimli düşünceler karşısında gösterdikleri tepkiler üstünde yapılan deneyler anlatılmaktadır. Bu kimseler, "hiç de bilimsel tümdengelim süreçleri aracılığı ile düşünmüyorlardı, bu düşünce yeteneğinden yoksun oldukları ya da düşüncelerinin mantıksız olduğu anlamına gelmez, sadece ilginç bulmadıkları, salt mantığa dayanan çizelgeleri uyarlamadıklar anlaşılır. Neden ilginç bulmuyorlardı? Çünkü, karşılaştırma, düşünce ile ilgilidir ama uygulamada hiç kimse bu bilimsel çizelgeleri kullanmaz."[32]

b) "Ben"in Doğuşu

Benlik ve kendi bilincine varmak üzerine yürütülen modern düşünceler önce yazının, sonra da basımın öğrenilip özümsenmesinin bir sonucudur. Okuma yazma bilmeyenler, belirgin bir biçimde kendi analizlerini yapamazlar; demek oluyor ki konumsal düşünceden çıkıp "kişinin bütün deneyimlerinin çevresinde döndüğü öz benliği yalıtacak ve kendini sınamak ve tanımlamak için her konumun odak naktasını biraz kaydıracak durumda değildirler".[33]

"Ben" kavramı ancak dilin konuşan kişiden görsel biçimde ayrı olarak kabul edilmesi ve kişinin dilin kaynağı olarak daha büyük önem kazınmasıyla doğmuştur. Ve bu da ancak "Paton'un çağından sonra başlamıştır. Belki Aşil de bizim bildiğimiz anlamda bir "ben"e sahipti (benliği vardı) ama bunun bilincinde değildi, olmuş olsaydı bile savaşçı girişimleri ve söyleşilerinde sözlü dilin yiğit bir öncüsü gibi davranamazdı. "Ben Sokrat'ın, daha doğrusu Sokrat sözlüğünün buluşudur".[34]

c) Şair (ozan) Sanatçı Oluyor

Havelock'a göre, "İ.Ö. 700 ile 550 arasında bir dönemde, İliade ve Odissea yazıya emanet edildiği zaman, bu eylem "insanlık tarihinde bir gökgürültüsü gibi patlamış ama bugünkü aşırı bilgimiz bu sesi, masanın üzerindeki kağıtların hışırtısı derecesine indirmiştir".[35] Gerçekten yazı, bulunur bulunmaz, o zamana kadar kuşaktan kuşağa ağız yolu ile aktarılan Sümer'in türel yasaları gibi, İliade ve Odissea gibi metinleri de dondurmaya yaramıştır.

Birçok nedenden dolayı, günümüze kadar gelen en eski metinlerin çoğunu şiirler oluşturmaktadır. Zaten, sözlü kültür toplumlarında şairin çok önemli bir rolü vardı, görevi dize biçiminde ansiklopedi üretmekti. Eski Yunan'da şairler, dilbilimdeki yaratıcılıkları için övülmezlerdi; bu şairlere rapsodi denirdi (Yunanca rhaptein – dikmek, raptetmek ve oide- şarkı, şiir) demek oluyordu ki, önceden yapılmış parçaları birbirine dikmekte (bağlamakta) başarılı idiler, şiirleri utanç verecek biçimde düzensizdi. Kısaca, bu şairlerin anlatım özgürlüğü "yeni öyküler uydurmalarında değil, halkla özel bir karşılıklı etkileyici ilişki kurmalarındaydı. Öykü her seferinde, tek bir biçimde, tek bir konuma sokulmak zorundaydı, çünkü sözlü kültürlerde halk çoğu zaman ateşli bir biçimde tepki göstermek eğilimindeydi".[36] Başka bir anlatımla, rapsodiler, yeni malzemeler bulmak yerine, eldeki konuları karşılarında-

ki dinleyici kitlelerine göre yeniden düzenlemeyi yeğlerlerdi; aranan özgürlük değil, bilinen bir parçanın güçlü bir biçimde anlatılmasıydı.

Yazıyla birlikte bu şair tipinin etkinliği yavaş yavaş azalmaya başlamıştır. Platon gibi filozofların da eleştirileriyle, şair giderek oynadığı başrolü, etkisini ve gücünü yitirmiş ama, buna karşılık daha geniş bir özgürlüğe kavuşarak sadece bir sanatçı, özel bir konuşma yeteneğine sahip bir insan olmuştur. Sanatçı böylece marjinalleşmiş ama aynı zamanda düzensiz biçimde değil, o güne kadar hiç duyulmamış bir biçimde konuşabilme olanağına kavuşmuştur. Doğal olarak değişim, çok uzun zaman almış ve ancak basımın başlamasından birkaç yüzyıl sonra sona ermiştir. Bununla birlikte, ancak yazı sayesinde şairler yavaş yavaş dil sınırlarına yürümeye başlamışlar ve çok kişisel duygu ve inançlarını ifade edebilmeyi öğrenmişlerdir.

d) Kahramanların Yerini Sıradan İnsanlar Alıyor

Yalnız ilkel sözlü kültürlerde değil, okuma yazma düzeyi düşük olan kültürlerde de kahramanlık öykülerini belleklerde tutmak daha kolaydı, çünkü bunlarda anlatılan olağan üstü girişimleri unutmak olanaksızdı. Kahramanlık ve olağandışılık günlük olaylardan daha kolay anımsanabilir. Sonuçda, "romantik ve öğretici nedenlerden ileri gelmeyen ve salt uzun zaman belleklerde kalacak bir biçim bulmak amacıyla, olağanüstü tipler, yani kahramanlar yaratılmıştır. Gündelik, renksiz kişilerin bellek kültüründe yaşamaları olanaksızdır, önemli sayılıp anımsanmak için kahraman tiplerinin standartlaştırılmaları gerekir. Bilge Nestor, öfkeli Aşil, Kurnaz Ulisse gibi.

Demek oluyor ki, eski çağ edebiyatında, tıpkı masallardaki gibi aşarı ya da olağanüstü tiplere çok sık rastlanmaktadır,

çünkü "tek gözlü Kiklop, iki gözü olan bir canavardan ya da üç başlı kalabilir".[37]

Yazının ve basımın yavaş yavaş insan aklını sözlü kültürün yapısından kurtarıp, özgürlüğüne kavuşturmasıyla bu olağanüstü ve kahraman tiplerle dolu dünya da giderek küçülmüştür. Elyazılı kültürlerde öyküler zamanla, büyük kahramanları bir yana bırakmış, ve basımın başlamasından aşağı yukarı üçyüz yıl sonra artık olağan ve her gün karşılaşılabilen tipler ön plana çıkmaya başlamıştır.

Bu tür edebiyatta kahraman yerine anti-kahraman tiplerine bile rastlamaktayız ki bu kişiler John Updike'ın "Rabbit Run" adlı eserinde olduğu gibi düşmana saldıracak yerde kaçmayı yeğlemektedirler".[38]

6. Sözlülüğün Direnci

Yazı ve basımın aracılığı ile sözlülüğün ortadan kalkması yüzyıllar sürmüştür. Bir kültürden ötekine geçiş, ister sözlüden yazılıya, ister yazılıdan basılıya olsun, hiçbir zaman aniden olmamıştır. Demek oluyor ki, yazı, sözlülüğü ne ortadan kaldırmış ne de birden bire önemini azaltmıştır; tam tersine, Ong'un dediği gibi, başlangıçda bu önem daha da artmıştır, çünkü, "ilkelerin ya da konuşmayı oluşturan yasaların bir bilim sanatı olarak örgütlenmesine yol açmıştır".[39]

Sözlü düşünceden çözümleyici düşünceye, eşzamanlılığa önem veren görselliğe geçiş çok yavaş olmuştur. McLuhan'a göre "baskı tekniğinin bulunmasından yüzyıllar sonra da düzyazı görsel olmaktan çok, sözlü bir nitelik taşımayı sürdürmüştür".[40] Bu durumla edebi eserlerde olduğu kadar, felsefi yazılarda da karşılaşmak mümkündür. Bilindiği gibi, Çiçero söylevlerini kitlelere hitap ettikten sonra kaleme almıştır. Eski Yunan'da ve Roma'da şairler, şiirlerinin okunmaktan çok dinleneceğinin bilincinde olarak yazarlardı, yani

bu şiirler, dinlenmek için yazılmışlardı. Ayrıca, Rönesans'a kadar, felsefi metinler genellikle, sözlülüğe en yakın biçimleri yeğlemişlerdir: yalnız Platon'un diyalogları değil, çok sayıda Orta Çağ eseri de bu eğilimin tanıklarıdır. Okuyan bir kültürde yaşamış olmasına karşı, Platon "sözcüğe ses olarak açıkça ve derinden bağlıydı. Sokrat'ın derslerinden bazılarını sözlü ölçülerden pek uzak olamayan çok gergin ve kısa biçimde yazmış, bununla birlikte, derslerin özgün sözlü niteliklerini yitirmemeleri için özellikle konuşma (diyalog) yöntemini kullanmıştır".[41] Eski çağlardaki meslektaşlarından daha çok metinlere bağlı olan Orta Çağ filozofları, yine de sözlü anlatıma bağımlı kalmışlardır.

Örneğin, S. Thommas'ın Summa Theologiae'sinin yapısı, sözlü anlatımın büyük etkisini taşır; o kadar ki, günümüzün okurunun kafası oldukça karışabilir. Gerçekten de Akino'lu Thommas, kanıtlamalarını sıralı bir biçimde düzenlemiş, bölümler halinde geliştirmemiş, tam aksine, bir dize soru sorarak işe başlamış ve önce sorularına kendi verdiği çözümleri, sonra çözümün kendisini eleştirmiş ve en sonunda da bu karşıt görüşleri yanıtlamıştır. Demek oluyor ki, Akinolu Thommas kanıtlamalarını tipografik insan için, çok ayrıntılı bir çekişme biçiminin, bir tür sürekli tartışmanın kalıntısı biçiminde sunmuştur".[42]

Günümüz okuyucusu yazıyı içselleştirdiği ve tipografik bir kültürde yaşadığı için, eski ya da Orta Çağ'dan kalma ve hatta Rönesans devrine ait bir metni ele aldığı zaman, alışık olduğundan tamamen değişik bir tartışma uslubuna uyum sağlamak durumundadır. Okurlar eski dönemin yazarları tarafından okuyucu olarak değil, dinleyici olarak algılanmaktaydılar. Gerçekten de 1500 lere kadar felsefi yapıtlar ya diyalog türünde yazılmış ya da sözlü tartışmaları içermiştir.

"Agostino'dan Akino'lu Thommas'a ve Christian Wolff'a kadar incelenen yazarlar, genellikle yapıtlarını tartışma biçi-

minde yazmışlar, okuyucularını retorik ya da skolastik diyalettiklere ortak etmişlerdir".[43]

Ong'a göre, sözlülüğün etkisi giderek azalmıştır ama Tudor'lar çağında bile hissedilmektedir, bu dönemde öteki Avrupa dillerinde, de olduğu gibi, İngilizce de "büyük ölçüde sözlülük kalıntılarını içermekteydi ve hala sövgü sözcükleri, dengeli tümceler, karşı savlar, basmakalıp sözler kullanılıyordu".[44]

7. Yazıcı, "Volumen" ve "Codex"

İleride üzerinde duracağımız iki kısa dönemin dışında eski ve orta çağlarda okuma yazma fazla saygın değildi. Yalnızca din adamları ve iktidarı ellerinde tutan soylu sınıf ve yüksek kamu görevlileri okuyup yazabiliyorlardı. Din adamları, kutsal metinleri kuşaktan kuşağa aktarmak için, öbürleri ise diplomatik, hukuksal ve ticari belgeleri kaydetmek için yazıyı kullanmışlardır. Demek oluyor ki, okuma yazma salt mesleğe yönelikti. Üstelik, Orta Çağ'da cehalet o kadar yaygındı ki, kiliselere "halkın kitapları" deniyordu. Salt 5.yy.ın sonunda, Peleponez savaşlarından sonra, Atina'da ve İmparatorluğun ilk yüzyıllarında Roma'da çoğunluğun okuma yazma bildiği toplumlarla karşılaşırız. Bu durumu en iyi gösteren, Aristofanes'in bir oyunundaki dizelerdir. Ünlü Yunan yazarı şöyle diyor: "Atina'da herkesin elinde bir kitap var". Herodot'a göre, kitap yazmakta kullanılan ilk hammadde, hayvan derisinden elde edilen parşömendi; derilerin önce yağları kazınır, sünger taşıyla yumuşatıldıktan sonra tebeşirle beyazlatılırdı. En değerli parşömen, süt danasından elde edilirdi. Mısır'lılar papirüs, Sümer'ler kil tabletler, Çinliler önceleri ipek, daha sonra kağıt kullanmışlar ama tahta, kurşun, mermer ve sürekli olarak düzleştirmek zorunda oldukları balmumu tabletler üzerine de yazmışlardır. Yazmak için çiviler, tahta değnekler, kaz tüyleri ve az çok yumuşak bir düzeyi kazıyıp türlü renklerdeki mürekkebi dağıtabilecek başka

araçlar da kullanmışlardır; mürekkep, içi boş öküz boynuzlarında saklanırdı. Çok iyi anlaşılacağı gibi, yazı zor ve karmaşık bir işti ve eldeki malzemeler bunu daha da güçleştiriyordu. 8. Yüzyılda Araplar tarafından Orta Doğu'da kullanılmaya başlanan kağıdın bulunmasıyla her şey daha kolaylaştı, kağıt ancak 12. Yüzyıldan sonra Avrupa'da üretilmeye başlandı.

Bir metnin düzenlenmesindeki el becerisi ve okuma yazma bilenlerin azlığı yüzünden, genellikle bu iş için uzman el işçilerine başvurulurdu. Böylece zamanla bir "yazıcılık" mesleği doğdu. Genelde, eski çağın büyük yazarları yapıtlarını kendileri yazmazlar, dikte ederlerdi, ama çok titiz olan Quinitiano bu yöntemi onaylamamış ve kınamıştır. Eski Çağ'ın kitapları ya "dürülü" ya "codice" biçimindeydi. Birinciler (bunlara volumina da denirdi ve İtalyancadaki volume (cilt) sözcüğü de buradan gelir), bir değneğe sarılmış papirüslerdi; bu değnek tahta, fildişi ya da kemikten yapılıyordu. "Codice" adı verilenler ise çoğunlukla dikdörtgen biçiminde olup, papirüs yada parşömenden yapılıyordu.

Guglielmo Cavallo'nun yazdığına göre, 4. Yüzyılda "kitabın tarihinde basımdan önceki en büyük devrime ulaşıldı": dürülüden, codice'ye geçildi".[45] Bu değişimin nedenleri çeşitlidir. Bunların başında parşömenin, Mısır'dan getirilmesi gereken papirüsten daha ucuz olması gelir, ayrıca parşömen daha pratikti, çünkü, iki tarafına da yazılabiliyordu. Bazılarına göre, en önemli neden, "Codice"lerin daha kullanışlı olmalarıydı. Bunlar daha kolay okunuyor, bir yerden bir yere taşınıyor ve okullarda kullanılabiliyordu. Başka bazı düşünürler, bu devrimi hristiyanlığa ve yasacıların gereksinimlerine bağlarlar, (bu devrimi yapanların Kilise ve yasa olduğu yazılmıştır); parşömen codicelerde İncilden parçaları ya da okuyanı ilgilendiren bazı yasaları arayıp bulmak çok daha kolaydı. Bununla birlikte, Guglielmo Cavallo'ya göre,

codice'nin üstünlüğü, kitap üretimi ve halk arasındaki büyük ilişki çerçevesinde düşünülmelidir.

İlk hristiyan birimlerine kimliğini kazandıranlar"okur yazar kesim değil, politik kaygılardan uzak, ekonomik düzeyi vasat ve entelektüel formasyonu kısıtlı dar bir çevredir. Bu kesim arasında gerçek kitap çok zor elde edilebilirken, codiceler yaygın bir biçimde alıcısına ulaşabiliyordu".[46]

Kitabın teknolojik yenilenmesi, halk tabakasından gelen itici bir güç sayesinde, "popüler romanların, özellikle dinsel metinlerin ya da teknik içerikli eserlerin" basımı ile gerçekleşmiştir. Başka bir anlatımla, "codicenin gelişimi, alışılagelmiş kısıtlı okuyucu çeberinin kırılmasını sağlamıştır. Bu değişimi, günümüzde ortaya çıkan cep kitapları ile karşılaştırmak mümkündür."[47]

İ.S. 4. Yüzyılın sonlarına doğru, parşömen kağıdı ile kaplı, harfleri altınla yazılmış, öncelikle dekoratif bir amaç taşıyan lüks codiceler ticari pazara sunulmuştur. Bunlar içinde, ayinlerde ya da zengin aristokrat evlerinde kullanılan kutsal kitaplar öncelikli bir yer tutar.

Kilise ileri gelenleri Kutsal Kitabın elden ele dolaşan bir nesne haline dönüşmesine karşı çıkmışlardır, zira bunlar okunmamakta, Tanrı sözcüğünün ölü olarak kaldığı kapalı eserler durumuna gelmekteydi.

8. Kitaplar, Yazarlar, Antik ve Ortaçağ'da Okuyucular

El yazması eserler İ.Ö. 5.yy.da Atina'da görülmeye başlar. En eskisi olmasa bile en eskilerinden biri olduğu kesin olan ve IV.yy.a ait olduğu sanılan bir el yazması bir mezarda bulunmuştur. Timoteo'nun İranlılar adlı eserinin bir kopyası olan bu elyazması lirik bir kompozisyondur, yani şiirsel bir nitelik

taşımaktadır. "13.yy.'ın ikinci yarısına kadar mısralara dökülmemiş hiçbir düşüncenin halk tarafından benimsenmediği gerçeği göz önünde bulundurulursa bu şaşılacak bir olay değildir".[48]

Atina'da 4.yy.dan itibaren büyük ve yaygın bir okuma yazma seferberliği başlamıştır. Kararlar halkın okuyabilmesi için mermer levhalara yazılmaktaydı. Bu yazılarda noktalama işaretlerine, kelimeler arasındaki ayırımlara rastlanmadığı gibi satır araları da bulunmamaktadır.

Bir eserin yayınlanması, onun halka açık bir alanda yüksek sesle okunması ve ilgili kişilerce elden ele dolaştırılması ile gerçekleşmekteydi. İsocrate, Antidosi adlı eserinde de söz ettiği Sofistlere Karşı adlı diyalogunda şöyle demektedir: "bir kere yazabildikten sonra onu dağıtıma soktum" Esas önemli, olan eserin gerçekten ilgili kişilere ulaştırılmasıdır. Bu süreç, çağdaş araştırmacıların eserlerini dağıtmada karşılaştıkları sorunlarla eşdeğerlidir".[49]

Kitap ticaretinin başlangıcı bu yy.'ın ilk yarısına rastlar. Kitapçı tanımlaması ilk kez Aristomane'nin "*Sahtekarlar*" adlı komedisinde kullanılmıştır. Nicofane, Atina pazarında başka tüccarların yanı sıra kitaplarını pazarlamaya çalışan kitapçıların da bulunduğunu anlatmaktadır. Yunan tüccarların kitaplarına biçtiği değer hakkında fazla bir bilgimiz olmamasına karşın "arz ve talep dengesi aynı günümüzdeki gibi işlemekteydi. Platon uzun araştırmalar sonucunda Sicilya'da bulduğu ünlü pisagorcu filozof Filolao'nun 3 ciltlik kitabı için 100 mine öderken, filozof Speusippo'nun yazıları da Aristo'ya oldukça pahalıya mal olmuş olmalı".[50] Samosato'lu Luciano 2.yy.'da yunan kitapçılarının son derece cahil ve kültürsüz olduklarını vurgulayan yazılar yazmıştır. Günümüzde de adı bilinen ilk Romalı kitapçı, ünlü hatip Çicero'nun hem arkadaşı hem de editörü olan Tito Pomponio Attico'dur. Geniş bir kültürü olan bu kişi, bir çoğu yunanlı olan çok başarılı yazıcı

ve editörlerle çalışmaktaydı. Çicero dönemi Roma'sında en iyi editör eser sahibine en yüksek telifi veren değil—ne Romalı ne de Yunanlı hiçbir yazar editöründen herhangi bir maddi karşılık almamıştır—eseri en az hata ile çoğaltıp, en etkin biçimde yayabilen ve o dönemde de günümüzdeki gibi büyük sorun olan korsan yayınları engelleyebilen kişiydi.

Editörün kopyacıları esirler olduğu gibi yurttaşlar arasından da seçilebilmekte ve bunlar yazdıkları satır başına ücret almaktaydılar.

Roma'da bilimsel ve edebi alanlara ilgi duyanların buluşma mekanları durumunda olan sayısız kitapçı (taberna libraria) vardı. Marziale, eserlerinin başına bunların nerede bulunabileceklerini de yazarak kitapçıların reklamını da yapardı: "neden sokaklarda nereye gideceğini bilmez biçimde dolaşasın, bu adresi not et, Barış Tanrıçasının tapınağının arkasında bulunan Secondo'un dükkanına git, oradan bu kitabı satın alabilirsin".(51)

Kitaplar lüks baskının yanısıra günümüzdeki gibi daha ekonomik kağıt kullanımı ile de yapılabiliyordu. Seneca'nın dediğine göre Yunanistan ve Roma'da gerçek okurlar kadar, sadece salon dekorasyonu için kitap alan kişiler de vardı ki bunlar "bir esir kadar bile bilgili değillerdi".(52)

Ne Roma'da ne de Yunanistan'da yazar hakkı diye bir kavram yoktu. Toennes Kleberg'in yazdığı gibi "bir kitap yazılıp ve bir biçimde dağıtıldıktan sonra hiç kimsenin mülkiyetinde değildir. Oratio publica est: herkes bir kitabı çoğaltabilir ve kütüphanesine dahil edebilirdi".(53)

Tacito ve Quintilano gibi yazarlar ekonomik açıdan bağımsızken diğerleri, koruyuculuklarını üstlenen ve dolayısı ile onların beğenilerini tatmin etmek zorunda oldukları mesenler tarafından finanse edilmekteydiler.

Antik çağın sonlarına doğru kitap satın alanların sayısında bir azalma görülür. Önce kent burjuvazisi sonra senato aristokrasisi kitapçılara daha az uğramaya başlar ve cehalet Roma'da da kitlesel bir sorun haline gelir. Cavallo'nun dediği "gibi bazı istisnalar dışında 6.yy.da kitap düşkünü geleneksel halk kitlesi ortadan kalkmış, laik anlayışın egemen olduğu kitapçılık, yerini kilise öğretisine bırakmıştır.[54]

Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde kilise her türlü kültürel faaliyet üzerinde bir tekel oluşturmuş ve clericus litteratus ile laicus litteratus eş anlamlı hale gelmiştir. A. Petrucci'nin belirttiği gibi 4.yy.dan 6.yy.a kadar kutsal kitap okunup yazılabilen tek eser olarak algılanırken, 6.yy.da bu inanışa bir yenisi daha eklenmiş ve büyük bir titizlikle hazırlanıp çoğaltılan bu kitap, insanların sıkı sıkı göğüslerine bastırdıkları büyük bir tapınma ve yüceltme objesi haline gelmiştir.[55] Başka bir ifade ile 6. ve 7.yy.larda kitap her zaman açık olaması gereken yazı ve okuma aracı olmaktan çıkıp daima kapalı tutulan bir nesneye dönüşmüştür.[56]

Kitapçıların sayısı özellikle Karolengj dönemi başında artış gösterir ve manastırlarda, dini okullarda eserler çoğaltılmaya başlanır. Kopyalama olayı çok zor ve zahmetli bir uğraştır. 12.yy.dan kalma bir eserin giriş bölümünde bir kopyacının duyguları şöyle yansır:

> "Yazıcının görevi okuru... Yazıcı bedeninin gücünü kullanırken okur ruhunu tatmin eder. Bu nedenle, kim olursan ol sana bu eseri ulaştırmaya çalışanı aşağılama aksine yücelt. Eğer yazmayı bilmiyorsan bunu takdir edemezsin. Sadece bu işin çok zor olduğunu bil: gözler bulanıklaşır, sırt kamburlaşır, kaburgalar kışıyır, böbrekler ve bütün beden ağrır. Bu nedenle ey okuyucu, bu sayfaları özenle çevir, parmaklarını harflerden uzak tut, nasıl ki fırtına toprağın ürününü mahveder haşin okuyucu da kitabı ve yazıyı yıpratır. Uzunbir yolculukdan sonra gelinen limanın gemici için bir sığınak olması gibi kitabın son satırı da kopyacı için öyledir. Tanrının hikmeti seninle olsun".[57]

11. yy.'ın sonu ve 12. yy.'ın başlarında kentlerin oluşması ile birlikte kitapçılık tarihinde de çok önemli ve belirgin bir gelişme başlar ve üniversite editörlüğü anlayışı yaygınlaşır. Guy Fink Errera'nın yazdığı gibi, 12. yy. başlarında manastırların büyük yazıhaneleri dönemi kapanmıştır. Artık çalışma saatleri dışında kalan zamanlarda rahiplere ağır ağır dikte ettirilen ve manastır duvarları dışında hiç bilinmeyen eserlerin dönemi bitmiş, çok daha çabuk üretilip öğrencilere ulaştırılan çalışmaların dönemi başlamıştır.[58]

12. yy. ortalarına doğru Bologna ve Paris'de, sonra da yavaş yavaş diğer önemli üniversite merkezlerinde pecia* dönemi başlar. (Stationari) denilen ve gerçek birer sanatkar olan kitap editörleri kendilerine getirilen metinleri (Exemplaria), "aslına uygun, yada eğer bir ders sırasında tutulan notlardan çözümleniyorsa, hocaların yazdırdıklarının aynısı olduğu" belirleyen bir komisyonun onayını aldıktan sonra kopyalarlardı. Kopyacıların aldığı ücret kitabın tümüne değil, içerdiği pecia'ların sayısına göre belirlenirdi[59], bu nedenle "orijinal metin ciltlenmeden sayfa sayfa bırakılır böylece aynı metin üzerinde birden fazla kopyacının çalışması sağlanırdı, ayrıca bu sayfalar zaman zaman öğrencilere kiralanırdı".[60]

Eski Çağ'da olduğu gibi Orta Çağ'da da yazarlar kendi eserlerini yazmak yerine dikte ettirirlerdi ve bu iş için sıradan değil kültürlü kişiler seçilirdi. Sant Ambtogio bu konuda bir istisnadır. Böylece bütün Orta Çağ boyunca yazıcılık "spesifik bir disiplin haline dönüşmüş, insanlar için bir gelir kaynağı olmuştur. San Tommaso gibi eserlerini kendilerinden başka kimsenin anlayamayacağı bir el yazısı ile yazarlar da vardı. Düzeltilmiş ve kopyalanmaya hazır olan kitaplar profesyonellerin işiydi".[61]

---

* Pacia: Orta Çağ elyazması kitaplarının içeriğini oluşturan dörde katlanmış ve birbirine tutuşturulmuş sayfalardan herbiri.(G.B.)

Ticaretin yaygınlaşması ve kentsel burjuvazinin ekonomik olarak güçlenmesi ile birlikte halk arasında okur yazarlık yaygınlaşmış, okuyucu sayısı artmış ve 14. ve 15.yy.larda el yazması kitap üretimi hız kazanmaya başlamıştır, "12. yüzyıl sonlarına kadar az sayıda ve fazla özen gösterilmeden üretilen halk dilinde yazılmış kitaplar, bu tarihten itibaren hızla artmıştır".[62]

9. Eski Çağ ve Orta Çağ'da Kütüphaneler

Coğrafyacı Strabon'a göre kitapları düzenli bir biçimde biriktiren ve Mısır krallarına bir kütüphanenin nasıl oluşturulması gerektiği söyleyen ilk kişi Aristo'dur. Atina'da İ.Ö. 5 ve 4.yy.larda genel kütüphaneler yokken bazı özel kolleksiyonlar yada felsefe okullarının kitaplıkları vardı. Küçük birer salon görünümündeki bu mekanlarda genellikle kurucusunun ya da onun yandaşlarının eserleri bulunmakta böylece öğretilerinin sürekliliği sağlanmaya çalışılmaktaydı.

İlk genel kütüphaneler İ.Ö. 3.yy.da kurulmuştur. Bunların en büyükleri Bergama ve İskenderiye'de bulunanlardır. "Bu iki büyük kütüphane diğer Hellenistik Dönem kitaplıkları gibi halk kitaplığı olarak tanımlanmasına karşın "halksız", büyük ölçüde "elit" mekanlar haline gelmişlerdir".[63] Örneğin İskenderiye Müzesi Kütüphanesi halk için değil müze çalışanları için tasarlanmıştır, kütüphaneden yararlanan az sayıdaki okuyucu, hükümdar tarafından onaylanan filologlar, ve bilim adamlarıydı. Yazılı kültürün kullanımına getirilen bu sınırlama Yunan toplumunun "okuma yazma bilmeyen ama aydın"[64] sayılması gibi bir çelişkiyi doğurmaktadır.

Yunan kütüphanelerinin kuruluş amacı, dönemin hükümdarlarının büyüklük komplekslerini tatmin etmek ve kültür politikalarını yaymaktır. Ancak metinler nerede ise toprağa gömülü gibi gizli saklı tutulmaktaydı. Bütün bu saklama çabalarına karşın bu kütüphanelerden günümüze kalan eser

sayısı çok azdır. Roma'da gerçek anlamda ilk halk kütüphanesi imparatorluk döneminde kurulmuştur. Oysa özel kütüphaneler bundan aşağı yukarı 100 yıl öncesine rastlar.

Romalılar 2.yy. ortalarından sonra savaşlarda yendikleri hükümdarların kitaplarını savaş ganimeti olarak (oma'ya taşımaya başlamışlardır. Başkente bu yolla getirilen ilk kütüphane, İ.Ö.168 yılında Lucio Emilio Paolo tarafından yenilgiye uğrayan Makedonya kralına aittir.

İkinci ise İ.Ö. 68 yıyında Atina'yı işgal eden Silla'nın yendiği Apellicone'nin kütüphanesidir ve burada Aristo ile Teofrasto'nun da eserleri bulunmaktadır.

Üçüncü kütüphane İ.Ö. 66'da Lucio Licino Lucillo'ya yenilen Ponto Mitridate kralına aittir. Bu kütüphaneler, adı geçen galip hükümdarların mülkiyetine geçerken, sadece Lucullo'nun Roma'ya getirdiği kütüphane halka açılmıştır. İyi bir kütüphane oluşturmak çok pahalı bir arzuydu. Kitaplar, üzerinde yazarın ve kitabın adı yazılı etiketlerin ziyaretçiler tarafından kolayca okunabileceği biçimde üst üste dizilip, dolaplarda yada kasalarda saklanırdı. Gutenberg devrimine kadar eserin adı kitabın ilk sözcüklerinde tekrarlanırdı. Bu yöntem, papalık eserlerinde günümüzde de kullanılmaktadır.

Roma'daki önzel kütüphanelerdeki kitap sayısı çok fazlaydı. Örneğin şair Sereno Sammonico'nun 62.000 cilt kitabı olduğu bilinmektedir.

"İmparatorluk döneminde bir moda haline gelen kütüphane sahibi olmak, saygınlığı arttırıcı ve başarıya yardımcı bir rol oynamaktaydı. Kütüphanelerin sadece çalışma ve okuma mekanları olmamasına, ziyaretçilerin düşünceleri kadar gözlerine de hitap etmelerine özen gösterilirdi. Böylece kütüphaneleri süsleyen heykel ve tabloların sayısında bir artış oldu".(65)

Roma'da bir halk kütüphanesi kurmayı düşünen ve bu iş için ünlü eğitimci Varrone'yi görevlendiren ilk hükümdar Jül Sezar'dır. Ancak onun öldürülmesi ile tasarı gerçekleşmemiştir. Bundan kısa bir süre sonra İ.Ö. 39'da Roma'da Gaio Asinio Pollino tarafından, Liberta Tapınağı'nda ilk halk kütüphanesi kurulmuştur. 10 yıl sonra İ.Ö. 28'de İmparator Augustus Palatino'daki Apollo Tapınağı'nda ikinci kütüphaneyi açmıştır.

Bütün halk kütüphanelerinde, orada bulunan kitapları belirten kataloglar vardı. Bütün pencereleri Doğu'ya açılan bu mekanlar, en az iki salondan oluşmaktaydı; bir salonda yunanca, diğerinde ise latince eserler bulunurdu. Kütüphaneler, eski insanların yüksek sesle okuma alışkanlıkları nedeni ile genellikle gürültülü yerlerdi, ayrıca buralarda yapılan kimi zaman sert tartışmalar da bu ortamın doğmasına neden oluyordu.

Halk kütüphaneleri Batı'da Roma İmparatorluğunun yıkılması ile ortadan kalktı.

"Genel olarak bakıldığında ilk kütüphanelerin tarihinin bir kuruluş, yıkılış ve yeniden kuruluş zinciri olduğu görülür. Yunan ve Roma Dünyasının kitaplarını korumak ve yok etmek isteği arasındaki denge çok hassasdır. Herşey İskenderiye ile başlar. Bergama, Roma ve Atina bunun birer uzantısıdır. Yıkımlar, yangınlar, yağmalamalar binlerce kitabın sonu olmuştur. Bu sondan Bizans kütüphaneleri de kendilerini kurtaramamıştır. Bu nedenle eski dönemlerden kalan kitaplar genellikle savaşların uzağında kalan bölge kitaplıklarına aittir".(66)

Orta Çağ'da kitaplar, katedraller ve manastırlarda yoğunlaşmıştır. Bunların bir bölümü bize ulaşmışken büyük çoğunluğu işgaller, hırsızlıklar ve özellikle yangınlar sonucunda yok olmuştur.

İleri Orta Çağ manastır kütüphaneleri o manastırda görevli rahiplerin bakış açıları doğrultusunda faaliyet göstermekteydi. Örneğin Benediktik rahiplerin manastırlarında "önemli olan kitap yazmaktı, kütüphaneler okuma mekanlarından çok, disiplinli bir organizasyon çerçevesinde kitap üretimine ağırlık vermekteydi".[67] Domeniken ve Fransisken mezhebi kütüphanelerinde ise ilk amaç okumaktı. "Bu nedenle kitaplar halka açılmakta, ödünç verilmekte, düzenli olmasa da belirli bir grup tarafından kopyalanmaktaydı".[68]

Şarlman, imparatorluk sarayı yakınlarında sayısız kitabı içeren büyük bir kütüphane kurmayı başarmış ve ölümünden sonra bunların satılıp elde edilen gelirin fakirlere dağıtılmasını vasiyet etmiştir.

"Orta Çağ'da modern anlamda bir Devlet modeli oluşmadığı için sivil bir kitaplıktan söz etmek mümkün değildir, kurulanlar hükümdarların kitaplıklarıdır".[69]

İtalya'da halk kütüphanesi anlayışı klasik eserlerin yeniden okunmaya başlandığı 14.yy.da tekrar doğar. Buna örnek olarak 1346'da Domeniken rahip Giovanni Anchieso'ya yazdığı bir mektupda Roma'da ilk halk kütüphanesini kurmuş olan Asinio Pollione'den övgü ile söz eden Francesco Petrarca verilebilir.

Petrerca, 1346 yılında Venedik'de oturabileceği bir eve karşılık olarak kişisel kütüphanesini kente armağan etmeyi önermiştir. Aynı yılın 4 Eylül tarihinde toplanan Venedik senatosu bu öneriyi reddetmiş, böylece "Batı tarihinde lik kez devlet otoritesi, kitapların halka sunulması konusunda bir karar almış, tüm Orta Çağ boyunca manastırlara ait olan bu ayrıcalık, devletin kullanım alanına girmiştir.".[70] Petrerca'nın önerisi, kabul görmese bile artık halk kütüphaneleri kurulması düşüncesinin olgunlaştığını göstermesi açısından önemlidir. Nitekim ilk kütüphane 1441'de Cosimo İl Vecchio

de Medici tarafından Floransa'da kurulmuştur. Bir Dmenikon manastırının tek bir odasında bulunan kütüphane ünlü hümanist Niccolo Niccoli'nin eserlerinden oluşmaktadır.

II. BÖLÜMÜN DİPNOTLARI

1. QALTER J.ONG, Oralita e scrittura, s. 126-127.
2. GIOVANNI PETTINATO, "La comunicazione nella storia, Roma, Sarin, 1989, 1. cilt, s.101.
3. İbidem. s. 118
4. İbidem. s. 111.
5. DONALD JACKSON, La scrittura nei secoli, it. Çev. Linda bertelli, Firenze, Nardini, 1988, s. 20.
6. İbidem. s. 19.
7. İbidem. s. 20.
8. İbidem. s. 20.
10. Çivi yazısı ile kaleme alınmış tabletler gün batımında ve şafak zamanı okunamamaktadır. Ancak kuvvetli güneş ışığı yazıyı okunabilir kılmaktadır.
11. GIOVANNI PETTINATO, La comunicazione nel Vicino Oriente antico, s. 68.
12. GIOVANNI PETTINATO, La comunicazione nel Vicino Oriente antico, s. 68.
13. İbidem. s. 69.
14. İbidem. s. 69.
15. ERIC A. HAVELOCK, La Musa impara a scrivere. Riflessioni sull'oralita ve alfabetismo Dall'antichita al giorno d'oggi. İt.çev. Mario Carpitella, Bari, Laterza, 1987, s. 76.
16. ERIC A.HAVELOCK, dall'A alla Z..., s. 35.

17. ibidem. s. 45.

18. ERIC A. HAVELOCK, "L'alfabetizzazione di Omero", içinde, Arte e comunicazione nel mondo antico. Guida storica e critica. Editör E. A. Havelock ve J.P. Hershbell, Bari, Laterza, 1981, s. 11.

19. ibidem. s. 13.

20. WALTER J.ONG, La presenza della parola, it. Çev. Rosanna Zelocchi, Bologna, Il Mulino, 1970, s. 51.

21. WALTER J.ONG, Oralita e scrittura, s. 119.

22. M. COHEN, La grande invantion de L'ecriture et son evolution Paris, 1958.

23. ERIC A. HAVELOCK, La Musa impara a scrivere, s. 103.

24. PHILIPP FRANK, Einstein. His life and times, London, Jonathan Cape, 1948, s. 225.

25. MARSHLL McLUHAN, La galassia Gutenberg, s. 53.

26. WALTER J.ONG, La presenza della parola, s. 64-65.

27. Bu tanımlama L'Amour des lettres et le desir de Dieu adlı eserden alınmıştır.

28. Bu tanımlama L'Amour des lettres et le desir de Dieu adlı eserden alınmıştır.

30. WALTER J.ONG, Oralita e scrittura, s. 67.

31. İbidem. s. 75.

32. İbidem, s. 83. "Karlarla kaplı Kuzey Kutup'unda bütün ayılar beyazdır. Yeni Dünya Kuzey'de bulunmakta ve orada hep kar var Aylar ne renktir?" sorusuna verilen yanıt: "Bilmiyorum sadece bir ayı gördüm o da siyahdı.. her bölgenin kendine özgü hayvanları vardır".

33. İbidem. s. 85. Lirujia bölgesinin cahil köylülerinden kendilerini tanıtmaları istendiğinde o zamana kadar neler yaptıklarını ve neler yapmak istediklerini anlatmışlardı. Verilen bir yanıt: "Buraya Uchkurgan'dan geldim, çok fakirdim, şimdi evliyim ve çocuklarım var".

34. ERIC A. HAVELOCK, La Musa impara a leggere, s. 141-142.

35. ERIC A. HAVELOCK, L'alfabetizzazione di Omero, s. 3.

36. WALTER J.ONG, Oralita e cultura, s. 71.

37. İbidem. s. 103.

38. İbidem. s. 104.

39. İbidem. s. 28.

40. MARSHALL McLUHAN, La galassia Gutenberg, s. 188.

41. WALTER J.ONG, Oralita e scrittura, s. 67.

42. İbidem, s. 72.

43. WALTER J.ONG, Interfacce della parola, it. Çev. Gino Scatasta, Bologna, Il Mulino, 1989, s. 85.

44. WALTER J.ONG, Oraita e scrittura, s.70.

45. GULGLTELMO CAVALLO, "Il libro alla fine del mondo antico" içinde, Libri, editori e pubblico nel mondo antico, Bari, laterza, 1989, s. 83.

46. İbidem. s. 84.

47. İbidem. s. 85.

48. MARSHALL McLUHAN, La galassia Gutenberg, s. 128.

49. ERIC TURNER, "I libri nell'Atene del V e IV secolo A.C." içinde: Libri, editori e pubblico nel mondo antico, s. 20.

50. TOENNIES KLEBERGİ, "Commercio librario ed editoria nel mondo antico", içinde: Libri, editori e pubblico nel mondo antico, s. 34.

51. İbidem. s. 59.

52. İbidem. s. 64.

53. İbidem. s. 69.

54. GUGLIELMO CAVALLO, Libro e pubblico alla fine del mondo antico, s. 132.

55. ARMANDO PETRCUCCI, "La concezione cristiana del libro fra VI e VII secolo", İçinde: I libri e lettori nel Medioevo, Editör Guglielmo Cavallo, Bari, Laterza, 1989, s. 11.

56. İbidem. s. 13.

57. DONALD JACKSON, La scrittura nei secoli, s. 74.

58. GUY FINK ERRERA, "la produzione dei libri di testo nelle universita medievali", içinde: Libri e lettori nel Medioevo, s. 135.

59. GUGLIELMO CAVALLO, Libri e lettori nel Medioevo derlemesinin "giriş" bölümü s. XXVII.

60. GUGLIELMO CAVALLO, Libri e lettori nel Medioevo derlemesinin "giriş" bölümü s. XXVII.

61. GUY FINK-ERRERA, La produzione dei libri nelle universita medievali, s. 143.

62. GUGLIELMO CAVALLO, Libri e lettori nel Medioevo derlemesinin "giriş" bölümü, s. XXXI-XXXII.

63. GUGLIELMO CAVALLO, Le biblioteche nel mondo antico e medievale derlemesinin "giriş" bölümü, s. XI, Bari, Latreza.

64. GUGLIELMO CAVALLO, Le biblioteche nel mondo antico e medievale derlemesinin "giriş" bölümü, s. XI, Bari, Latreza.

65. PAOLO FEDELI, "Biblioteche private e pubbliche a Roma e nel mondo romano" içinde; Le biblioteche nel mondo antico, s. 46.

66. LUCIANO CANFORA, "Le biblioteche ellenistiche", içinde: Le biblioteche nel mondo antico e medievale, s. 23.

67. GUGLIELMO CAVALLO, Le biblioteche nel mondo antico e medievale derlemesinin "giriş" bölümü, s. XXV.

68. GUGLIELMO CAVALLO, Le biblioteche nel mondo antico e medievale derlemesinin "giriş" bölümü, s. XXV.

69. PETER KARSTEDT, Studi di sociologia della biblioteca, Firenze, La Nuova Italia 1980, s. 5-6.

70. GIORGIO MONTECCHI, Cultura e biblioteche dal Medioevo all'eta della Controriforma, Yayınlanmamış çalışma 1982-83, s. 20.

III. TİPOGRAFİK KÜLTÜR

İlk insanlar tarafından bilinmeyen baskı sanatı, barut ve pusulanın güç ve etkisini göz önünde bulundurmak gerekir. Zira bunların icadı dünyanın görünümünü temelinden değiştirmiştir.

Fransis Becon

1. Gutenberg'in Buluşu ve Matbaanın Yaygınlaşması

Guterberg'in buluşu iletişimde gerçek bir devrime neden olmuştur. Ünlü bilim tarihçisi George Sarton oynar başlı harfleri "Rönesans'ın en büyük buluşu" olarak tanımlar. Myron Gilmore'a göre "oynar başlı harfli matbaanın icadı ve gelişimi Batı uygarlığının entelektüel yaşamında en köklü devrime neden olumş, düşüncelerin biçimlenmesi ve yaygınlaşmasında yeni ufuklar açmıştır. Ve etkisi eninde sonunda insan davranışlarının her alanında kendisini gistermiştir".(1)

Basın tarihinin en güçlü isimlerinden biri olan S.H. Steinberg de aynı görüşe katılmaktadır. Ona göre matbaa "bütün politik, yönetimsel, dinsel, ekonomik olaylarda, sosyal, felsefi, edebi hareketlerde çok önemli etkiler yapmıştır. Bu hareketlerin hiç birinin matbaanın yardımı olmadan başarılı

olması mümkün değildir. Ekonomik açıdan bakıldığında sanayi ve ticaret sektörlerinde de matbaanın yatsınamaz bir gerçeklik olduğu görülmektedir".[2] Çağımızın en büyük kitle iletişimcileri, özellikle McLuhan'a göre matbaanın icadı bilgilerin saklanması ve aktarılmasında ve hatta insanın düşünme biçiminde o kadar derin değişimlere neden olmuştur ki, tipografik insan olarak tanımlanabilecek yeni bir insan tipinin doğuşundan söz etmek mümkündür. McLuhan'a göre "basım kültürüne sahip bir insan ile yazı kültürü insanı arasındaki fark okuma yazma bilen ve bilmeyen insan arasındaki fark kadar büyüktür".[3]

Matbaanın sessiz gelişimi 1400'lü yıllarda Almanya'nın Ren bölgesinde. 3000 nüfuslu Magonza'da, Gutenberg olarak tanınan Johannes Gensfleish'in küçük dükkanında başlar. Gutenberg büyük bir olasılıkla 1394-1395 Yılları arası bir tarihde kuyumcu bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1428'de Magonza'de farklı politik sınıfların çatışması sonucunda hemen hemen 20 yıl kalacağı Starsbourg'a sürgüne gitmek zorunda kalmıştır.

Starsbourg'da matbaa üzerindeki ilk çalışmalarına başlamıştır. Elde baskı yapabilmek için gerekli olan 4 madde; kağıt, baskı presi, mürekkep ve o dönemde 19.yy.a kadar değişmeden gelen eritilmiş metalden yapılmış oynar başlı harflerdir.

Kağıt Avrupa'da 12.yy.da üretilmeye başlanmıştır, Gutenberg keten yağından yeni tip bir mürekkep icad etimiş ve döneminin el sanatkarlarından öğrendiği eritme tekniğini kullanarak, kabartma harflerin üzerine eritilmiş kurşun dökerek tek bir tanesineden sayısız kopya çıkartmayı başarmıştır.

Oynar başlı harflerin kısa sürede yıpranıp kullanılamaz hale gelmesini önlemek için hangisinin kullanılması gerektiği

farklı sertlikteki çeşitli metallerin sayısız denemelere tabi tutulması ile anlaşılabilmiştir. Stainberg'in dediği gibi "Gutenberg oynak harfler tekniği ile Avrupa'da sadece tipografik baskının değil, aynı zamanda modern sanayide seri üretimin temeli olan "değiştirilebilir parçalar" anlayışının da temelini üçyüz yıl önce atmıştır".[4]

Gutenberg 1448 yılında Magonza'ya dönmüş ve "yapay yazı"yı bulma çalışmalarını burada sürdürmüştür. Kağıt ve mürekkep alabilmek için zengin bir avukat olan Johannes Fust'dan 1450 ve 1452 yıllarında 800 er florin borç almış ve ikinci seferde kendisini çalışmalarına ortak etmiştir. Ancak Fust 1455'de Gutenberg'den ilk verdiği borcu faizi ile geri istemiş, mahkemenin kendisini haklı bulması sonucunda Gutenberg'in dükkanındaki harf ve tezgahlara el koymuştur. Fust daha sonra uzun yıllar Gutenberg ile çalışmış olan Paris Üniversitesi eski öğrencilerinden Peter Schoeffer ile ortaklık kurmuştur.

1456 yılında, günümüze kadar kırkdokuz tanesi ulaşabilen, Gutenbeg'in İncili olarak bilinen "42 satırlık İncil" yayınlanmıştır. 14 Ekim 1457'de basım tarihi bilinen ilk eser olan Salerio çıkmıştır. Gutenberg'in İncili ile ilgili oldukça ilginç bir hikaye Goldsmith tarafından şöyle anlatılır: İncilin basımı biter bitmez, "şirketin finansörü olan Fust, yaptığı yatırımın karşılığını en kısa sürede toplayabilmek için bir düzine kitabı alıp Avrupa'nın en büyük üniversite kentlerinden biri olan Paris'e gider. Burada bulunan Sorbonne Üniversitesi'nde onbinden fazla öğrenci okumaktadır. Ancak Confrerie des Libraires, Relius, Enlumineurs, Ecrivains gibi kitap organizasyonları, Kutsal kitabın bu kadar seri bir biçimde dağıtılması karşısında böyle bir işi ancak insan kılığında bir şeytanın yapabileceğine karar verip polisi çağırmışlar ve Frust ilk iş gezisinden, çareyi kaçarak kurtulmakta bulmuştur".[5]

Schoeffer daha sonra Fust'un kızı ile evlenmiş ve basımevi 1600'lü yılların başına kadar faaliyetini sürdürmüştür. Gutenberg bir süre ekonomik zorluklar içinde yaşadıkdan sonra kendisine asil ünvanı verip himayesine alan Magonza başrahibi için çalışmaya başlamış ve Şubat 1468'de ölmüştür. Gutenberg'in bastığı hiçbir eser üzerinde kendi adına rastlanmaz. Sadece yaygın olarak okunan bir ansiklopedi olan Cathalicon'da ilk basımcıların çabalarına ilişkin ve Gutenberg tarafından yazıldığı varsayılan bir açıklama yer almaktadır:

> Arzusu ile dilsizleri konuşturan Yüce Tanrının yardımı ile bu saygın kitap Cathalicon, herhangi bir kalem yada mürekkep kullanılmadan, metal harflerin mükemmel uyumu ile işleyen matbaada, 1460 yılında Alman topraklarındaki Magonza'da basılıp tamamlanmıştır. Bu kent Tanrı tarafından matbaa ile ödüllendirilmiş ve ayrıcalıklı kılınmıştır. Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'dan oluşan 3 Kişilikli Tanrı, bu Cathalicon'u Kilisenin onurunu yayması, ve Kutsal Meryem'i daima yüceltmesi için sana hitaf ediyorum.

İlk yıllarda basım işleri Almanların tekelinde kalmış daha sonra hızla diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Matbaanın kurulduğu başlıca kentler: Köln (1464), Basel (1466), Roma (1467), Venedik (1469), Paris, Nürnberg, Utrecht (1470), Milano, Napoli, Floransa (1471), Augusta (1472), Lyon, Valencia, Budapeşte (1473), Krakov, Bruge (1474), Lübek, Bereslav (1475), Westminister, Rostock (1476), Cenevre Palermo, Messina (1478), Londra (1480), Anvers, Laypzig (1481) Odense (1482), Stocholom (1483).

Steinberg'e göre "üniversite kentleri matbaacılar tarafından genellikle göz ardı edilirken Köln, Paris, Valencia, Sevilla ve Napoli gibi ticaretin, bankacılığın geliştiği, yönetimlerin bulunduğu kentler öncelik kazanmıştır".[6]

2. Basılı Kitap ve Elyazması Kitap

1400'lü yılların matbaalarından çıkan ilk kitaplar büyük ölçüde elyazması eserlere benziyordu (hatta bazılarının ilk

harfleri hattatlar tarafından elle yazılmaktaydı). Bazı araştırmacılara göre, bu benzerliğin temelinde, yayıncıların okuyucuyu kandırma isteği yatmaktadır. Oysa, bu benzerlik insanın yaratıcılığının en kadar sınırlı olduğunu göstermektedir.

İlk basılı kitapların başına gelen, daha sonra ilk raylı arabanın da başına gelmiş, önceleri tıpkı atlı arabalar gibi biçimlendirilmişlerdi. O dönemlerde yeniliklere çok yavaş gerçekleşmekte ve her ilk olan şey, genellikle bir öncekinin biraz değişik bir kopyası olmaktadır.

İlk basılı kitaplar, elyazması kitaplar ile olan mücadeleden galip çıkarak 1500'lü yıllarda pazara sunulmuştur. Petrucci'nin gözlemlediği gibi, bu ilk kitaplar "uzun yıllar, Kilisenin ve Devlet otoritesinin, oynar başlı harflere, istemesine rağmen engel olmadığı, Avrupa dünyasının merkezinden uzak bölgelerde, özellikle Rusya (Sibirya)'da etkili olmuştur".[7]

Matbaanın yaygın bir biçimde kullanıldığı Fransa, Almanya gibi ülkelerde bile elyazması eserler tamamen ortadan kalkmamış ancak başka işlevler kazanmıştır. Örneğin, bir kutlama yada festival davetiyesi elyazması ile kaleme alınırken, politik veya dinsel sansür nedeni ile basımı yasaklanan eserler de bu biçimde yayılmaktadır. Bu dönemdeki el yazmaları "resmi yazı kültürünün marjinal bölgelerinde"[8] "alt sınıfların kültürünün doğrudan tanığı"[9] niteliği taşımaktadır.

Kitap üretiminin ilk elli yılına ait sayısal veriler kesin olarak bilinmemektedir ancak Champman'ın yazdığı gibi, "İstanbul'un Türkler tarafından alındığı 1453 yılında doğan bir adam, elli yaşına geldiği zaman, en az 8 milyon kitabın basıldığına tanık olmuştur ki bu sayı, belki de kentin Constantin

tarafından kurulduğu 330 yılından beri yayınlanan elyazması eserlerden daha çoktur".[10]

Febvre ve Martin 1400'lerde 15-20 milyon eser basıldığının söylemektedir. Kitapların %75'i Latince, %7.5'i İtalyanca, %5.4'ü Almanca, %4.5'i Fransızca yayınlanmıştır. Bunların %45'i dinsel bir nitelik taşımaktadır. İtalya'da kitapların %50'den fazlası Venedik'de basılmıştır.

1400'lü yıllarda basılan kitapların tirajları 200'ü geçmemesine karşılık, ilk best seller'ler de bu dönemde ortaya çıkar; bunlar Kutsal Kitap İncil ve De imitiatione Christidir ve her ikisi de 1472-1500 yılları arasında 99 baskı yapmıştır 1500'lerde eserleri best seller olan üç yazar: Erasmus, Luther ve Ariosto'dur. Ariosto'nun Orlando Furioso adlı eseri 1532-1542 yılları arasında 36 kere basılmış ve ilk ulusal best seller ünvanını kazanmıştır.

Önceleri eserleri basımcılar tarafından kopya edilen elyazmacılar, 15.yy. sonlarına doğru basılı kitapları kendi elyazmaları için kullanmaya başlamışlardır.

Böylece basımcılar, elyazmacıların alışkanlıklarını terk edip, kendi sanatlarının özelliklerini daha çok kullandıkları dönemlerde bile elyazması eserlerle basılı eserler ayırt edilemez hale gelmiştir.[11]

Basılı kitapların üstünlüğü karşısında bazı elyazma ustaları meslek değiştirerek tipograf, kitapçı olurken, kimileri, emirleri doğrultusunda sanatlarını sürdürebilecekleri mesenlerin himayesi altına girmişlerdir.[12] Johannes Trithemius'un belirttiği gibi, rahiplerin "baskı makinesi karşısında yazmaktan asla vazgeçmeyin"[13], Demelerine rağmen, bu dönemde kilise yazıcılarında da bir azalma olmuştur. Rahiplerin bu konuda ısrarlı olmalarının nedeni; sabrı, itaatkarlığı ve Kutsal Yazı'yı öğrenmeyi teşvik etmek[14] değil,

perşomen kağıdının yıllarca yapranmadan kalırken, basılı eserlerin yaşamının çok kısa süreceğine olan inançlarıdır. Ayrıca rahipler basımcılarla işbirliği içine de girmişler (Subiaco'lu Benediktik rahipleri, İtalya'da 1465 yılında Alman basımcıları misafir etmişlerdir) yada kendileri bizzat tipografi işleri ile uğraşmaya başlamışlardır.

Basılı eserler, editörler arasında en fazla okuyucuya ulaşabilmek için başlayan yarış nedeni ile yavaş yavaş elyazması kitaplardan farklılaşmaya başlamıştır. Örneğin, elyazmacılar için tüketiciler değil üreticiler ön planda iken bu düşünce basım ile birlikte ters yüz olmuştur. Kitabın yeni üretim biçiminde görülen rekabete dayalı ticari anlayış, tüketicileri cezbedici her türlü yeniliğin hızla uygulamasına neden olmuştur.(15) Örneğin, basımcılar rekabette üstün gelebilmek için kolay okunabilen, kolay anlaşılabilen ve en az hata ile basılan kitapları tercih etmişler ayrıca, kitapların içine basımdan ileri gelen hataların bir katoloğun koymaya başlamışlardır. McLuhan'ın dediği gibi 16.yy.da hiç kimse kitlesel bir üretim olan basılı kitabın nasıl pazarlanacağını bilmiyordu. Bu basılı eserlerin dağıtımı elyazmaları gibi gerçekleşiyordu.[16] Ancak kısa bir süre sonra, yeni dağıtım noktaları oluşmaya başladı. Basımcılar, çeşitli bölgelerde kurulan Pazar ve panayırlarda halka dağıtılmak üzere yayınladıkları eserlerin kataloglarını hazırlamaya başladılar kitapların en fazla satıldığı kent pazarları Lyon ve Frankfurt'tu.

Kitapların tüketiciye ulşması çok zahmetli br süreci gerektiriyordu. Bunlar, kıymetli olmalarına karşın ağırlıkları nedeni ile ulaşımın çok pahalı olduğu bu dönemde maliyetlerini kurtaramıyorlardı. Bu nedenle, taşıma parasını en aza indirgemek için eserler ciltlenmeden sayfa sayfa taşınmaktaydı. Bu yöntemin de belirli zorlukları vardı. Yollamayı yapanlar, sayfaların sıralamasını karıştırmamak zorundaydılar ancak her seferinde alıcılardan eksik kalan sayfalar için istekler geliyor-

dur. O dönemde iki değişik taşıma yolu vardı: gemi ve posta arabası. Kitaplar ya denizde ıslanma ya da uzun kara yolculuğu sırasında yıpranma tehlikesi ile karşı karşıyaydı. Bu olumsuzlukları ortadan kaldırabilmek için eserler, tahtadan yapılmış varillere konmakta, buna rağmen ıslanmaktan, yırtılmaktan kurtulamamaktaydı.[17]

3. Tipografik Kültürün Özellikleri

McLuhan'a göre, alfabenin yaratılmasıyla başlayan kabileleşmeden kurtulma süreci, basımı bulunmasıyla sona ermiştir. Alfabetik kültürün tipografik evresinin nitelikleri tekbiçimlilik, süreklilik, ve türdeşliktir. Bu evrede chirografik kültürün özellikleri göze çarpan bir vurgulanma geçirmiş ve bunlara yenileri de eklenmiştir. Basım çözümselliği, nesnelliği ve soyut düşünmeyi, üstün tutmayı sürdürüyordu. Dil yaratıcılığının görüngüleri vurgulanmış ve formülleştirilmiş düşünce kesinlikle dışlanmıştır. Basım, gözü bütün duyulardan üstün tutmuş ve böylece gözün kulağı yenmesi saptanmıştır. Yazı ve özellikle basım, insanın bakış açısını değiştirmiş, gözleri, görüntüleri parça parça inceleyen dokunma duygusu gibi kullanmayıp, genel bir görüş elde etmeyi öğretmiştir.

Basım, mnemonic (bellek yardımcısı) zorunlulukları gevşeterek toplum belleğini değiştirmiş ama herşeyden önce dil üzerinde ezici etkileri olmuştur. Öncelikle, basım latinceyi arıtmıştır çünkü "eski yazı biçiminin bütün katılığını gözel görebilme olanağını yaratmıştır".[18] Bunun sonucu olarak sözdizimi yanlışlarının ve özellikle "geleneksel barbarlıkların (yabancı sözcük ve deyim kullanmanın) ortadan kalkmasına yol açmış bir düşünceyi açıklamak ya da bir nesneyi betimlemek için yazarları dolaylı yollardan anlatmaya zorlayarak güç durumda bırakmıştır".[19] böylece yazarları latinceden uzaklaştırarak ortadan kalkmasına neden olmuştur. İkinci olarak, basım ulusal dillerin gelişmesini kolaylaştırmış, ama bu, onların billurlaşması pahasına olmuştur. Gerçekten de ekonomik

kaygılar nedeni ile yayıncılar kendi dillerindeki yapıtların basımını arttırmışlardır, bunun bir başka nedeni de okuyan halkın giderek daha laik olması ve latinceden pek anlamamasıdır. Basımdan önce, konuşma dili ile yazı dili arasında büyük bir ayırım yoktu, dil karışık ve işlenmemiş durumdaydı. Febvre ve Martin'in yazdıkları gibi, "basım, dillerin düzenlenmesinde ve biçimlendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Binbeşyüzlerin başlangıcına kadar, değişik tarihlerde Batı Avrupa'da zorla yazı dili olarak kullanılan ve ortak dil olan ulusal diller, gelişmelerini sürdürmüşler ve konuşma dilini yakından izlemişlerdir... Binbeşyüzlerden sonra durum değişmiştir. Binaltıyüzlerde, ulusal diller artık her yerde billurlaşmışlardır".[20]

Basım ayrıca dil için acımasız bir türdeşleştirici olmuştur. Eski elyazmacıların fantazilerini ve dizgicilerin kaprislerini eleyerek sağyazının düzenlenmesine katkıda bulunmuş ve böylece dilbilgisi yanlışlarının ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Elyazmalı kültürün "dili saptamak ya da ulusal birliği gerçekleştirmek amacıyla bir yerli dili, kitle iletişim aracı olarak kullanmakta hiçbir yetkisi olmamasına karşın"[21] bu gücü elinde tutan tipografik kültür, her sözcüğe belirli bir anlam verilmesine katkıda bulunmuştur. Tipografi, dil düzeyindeki değişimleri daha az akıcı yapmış, buna karşılık sözcükleri zenginleştirmiş, avam dili değerlendirmiş ama bazılarını da ortadan kaldırmıştır. Gerçekten de steinbeck'in öne sürdüğü gibi, eğer "basımın cenderesi, başka yerlerde de olduğu gibi İngiltere'de yere dili korumuş, kotlamış, hatta bazen yaratmış ise de"[22] "bir basımevinin olmaması sayıları az ve ekonomik güçleri zayıf olan toplumlarda ulusal dilin kaybolmasına ya da hiç olmazsa yüksek yazın çevrelerinde kabul edilmesine yol açmıştır. Gaeic dili, kaybolmamasını büyük ölçüde, 1546'dan beri Cymric dilinde kitaplar basılmasına borçludur".[23]

4. Yazarlar ve Okurlar

Tiporgrafik kültürden sonra yazar ve okur tipleri öyle büyük değişikliklere uğramıştır ki bu konuyu daha dikkatli ve analitik bir biçimde incelemek gerekir. Böylece Gutenberg'in başlattığı bu devrimle gelen değişikliklerin temel noktalarını görebiliriz.

a) Yapıt Hırsızlığı Suç, Sözcük Ticari Mal ve Kamu Yeni Mesen (Sanatsever) Oluyor

Elyazmalı kültürde edebi yazarların kim olduklarına ne okuyucular ne de öteki yazarlar pek önem vermezlerdi. İmzasız yazmak çok yaygındı. Goldsmith'in yazdığına göre, "Ortaçağda yazar ve yazarların kimliği kavramı bugünkü anlama gelmiyordu. Bugün yazar sözcüğüne yüklediğimiz saygınlık ve çekicilik ve kitabı basılan birini büyük insan gibi görmemiz, oldukça yeni düşüncelerdir. Ortaçağ düşünürlerinin, okudukları kitapların yazarlarının gerçek kimliklerine karşı duydukları kayıtsızlık yatsınamaz. Öte yandan, yazarlar da başka kitaplardan yaptıkları alıntıları belirtmeye ve kaynakça göstermeye önem vermezler, bazen açıkça ve hiçbir yanlışa meydana vermeyecek biçimde kendilerinin olan yapıtlara bile imza koymaktan kaçınırlardı".[24]

Demek oluyor ki, yazarın kimliği sorunu ancak basımın sözcüğü ticari bir mal yaparak sözlerin özel mülkiyet oluşu gibi yeni bir bilinç"[25] yaratmasından sonra ortaya çıkmıştır. Tipografik kültürle birlikte, yapıt hırsızlığı bir suç olmuş ve kaynakça göstermek zorunlu hale gelmiş binbeşyüzlerden sonra yazarların başlıca sorumluluğu haline gelmiştir. "Elyazması çağında, bir başkasının yapıtını kopya ederek yaymak övgüye değer bir eylem sayılabilirdi, basım çağında aynı şey dava açılmasına ve tazminat ödenmesine yol açabilir".[26]

Bu devrim yaratan değişim aynı zamanda özel yapıtların basımının elyazmalı kültür ve tipografik kültürde farklı koşullara bağlı olmasından ileri gelmektedir. Örneğin elyazmalı kültürde okuyucularla yazarlar arasındaki fark, tipografik kültürde olduğu kadar belirgin değildi; öyle ki, yazarın metni ile okuyucunun notları ve yorumları aynı düzeyde önemli sayılırdı. Ayrıca elyazmalı kültürde, bir kitabın yayınlanması tipografik kültürde olduğundan daha ucuz ve daha az önemliydi.. Elyazmalı kültürde "herhangi bir okur, yazar olmaya karar verebilirdi; ya bir bilimsel yazı yazmak ya da notlarını başkalarının okuyabileceği biçimde derlemek yeterliydi. Bir kere derleme yapıldıktan sonra, o kişi ile yapıtları yayınlanmış öteki yazarlar arasında hiçbir fark yoktu; doğal olarak, çok sayıda kopyaları bulunan ünlü eserler farklıydılar".[27]

Tipografik kültürde bir yazar, özgünlüğü oranında beğenilir, oysa Orta Çağ insanları yazarlarda özgünlük aramazlardı. Bununla ilgili olarak, Latin kilisesinin en verimli yazarlarından San Beneventura da Bagnoreggio'nun bir yazısı vardır; burada yazar, kitap yazmak için dört değişik yöntem olduğunu söyler ve aşağıda göreceğimiz gibi, bunların arasında özgün olan yazılara yer verilmemiştir.

San Bonaventura'ya "göre bir kimse, başkasının yapıtlarını hiçbir şey değiştirmeden ve eklemeden yazabilir, ozaman kendisine salt yazıcı denir. Bir kimse, başkasının yapıtlarını kendinin olmayan eklemelerle yeniden yazarsa ona derlemeci denir. Bir kimse, hem başkalarının hem kendi yapıtlarını yazar ama başkalarınınkini ön plana alıp kendininkileri açıklama biçiminde eklerse ona yorumcu denir. Bir kimse hem kendi kitabını hem de başkalarının kitaplarını yazar ama kendininki ön planda olur ve başkalarınınkiler doğrulama ve sağlama biçiminde olurlarsa, o kimseye yazar denmesi gerekir".[28]

Yazarlık hakkı yöntemi, yani bir yazarın kitabının satılan kopyaları karşılığında yayımcıdan para alması, çok zor kabul edilmiştir. Basımın ilk yüzyıllarında bile yazarlar hala eski çağlarda olduğu gibi davranmayı sürdürmüş, hibe karşılığında sanatseverlerden para almaya uğraşmışlardır. Yazıları sürekli aforoz edildiğinden çok tutulan Rotterdam'lı Erasmus, yayımcısının maaş bağladığı ilk yazardır. Şantaj ve leke sürmek yoluyla para kazanmak ve çıkar sağlamak için basımı kullanan Arotino'yu ve eski çağlarda da olduğu gibi yapıtlarının karşılığında para alan bazı tiyatro yazarlarını saymazsak Erasmus, aşağı yukarı ikiyüz yıl bu konumdaki tek yazar olarak kalmıştır.

Orta Çağda nasıl herkesin herhangi bir yapıtı kopya etmek hakkı vardı ise, basımın ilk yıllardında da "bir yayımcı bir kitabı çıkardığı zaman, bir başkasının da eğer ilginç bulduysa, aynı kitabı çıkartmaya hakkı vardı. Önceleri böyle bir davranışın pek sakıncası yoktu. Özellikle ilk zamanlarda, geleneksel olarak el yazısı ile yazılıp yayılmış ve bilinen eski metinleri basıyorlardı.

Basılacak kitapların sayısı ve bunlara duyulan gereksinim o kadar çoktu ki, çoğunlukla büyük zararlara yol açmadan önemli bir metnin birkaç basımını birden yapmak olanağı vardı".[29] Basılan kitapların sayısı arttıkça ve özellikle daha çok çağdaş yazarların yapıtları basılmaya başlandıkça durum güçleşti. Bu yeni durumda, yayımcının bastığı yapıtlar üzerinde bir tekeli olmayışı, önemli ekonomik sorunlar yarattı. İlk başta, yayımcılar gerçek ayrıcalıklar isteyerek kendilerini korumaya çalıştılar (bunlardan birincisi 1481'de Milano'lu bir yayımcı olan Andrea de Bosiis tarafından yayınlanmıştır) ama korsan yayınlar sürdü. Örneğin, Fransa'da yayım ayrıcalığı, "Parisli Büyük yayımcıların taşralılardan daha güçlü ve daha ünlü olmaları sonucunda doğmuştur".[30]

Bu ayrıcalık tanınması yönteminin bir çok elverişsiz yanları vardı. Uluslar arası düzeyde bir koruma sağlamıyordu, çünki her kralın koyduğu ayrıcalıklar salt kendi ulusal sınırları içinde geçerliydi. bundan başka, budurum zamanla geniş, karmaşık ve çelişkili bir yasallaşmaya yol açtı. En sonunda, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere, bazı Avrupa memleketleri, yayımcıların birbirleriyle olan ve yayımcılarla yazarlar arasındaki yeni kurallara bağlamaya karar verdiler. Bu alandaki ilk yasa hükümleri "1709 tarihli İngiliz Copright Act ve bunun Fransa'daki benzeri olan 1793 tarihli yasa idi. (Bu yasada, yazarın ölümünden sonra iki yıllık korunma süresi tanınıyordu). Almanya'da bu konuda ilk yasa 1893'de Saksonya- Weimer dükü tarafından çıkarılan ve yazarın ölümünden sonraki koruma süresini uzatıp otuz yıla çıkaran yasadır. Bundan ancak elli yıl sonra, 1886'da Bern anlaşması, uluslar arası karşılıklı hak ve yetkiler ilkesini saptamıştır."[31]

1700'ler boyunca, yazarlar yayımcılardan küçük bir karşılık almışlarsa da bundan utanç duymuş ve sessizce geçiştirmeye çalışmışlardır. En başta Voltaire olmak üzere, bir çoğu açıktan açığa "yaşamak için yazan" o aşağılık insanlara karşı direnmişlerdir. Bununla beraber, durum artık değişmiş ve halk, yavaş yavaş piyasayı ele geçirerek, yazar için, kazanılması ve ne yazıktır ki bazen yaltaklanılması gereken yeni bir koruyucu konumuna girmiştir.

b) Okuma Sessizleşip Yaygınlaşıyor ve Hem Özel Bir Eylem Hem de Kitle Olgusu Oluyor

Elyazmalı küldürde okuma olayı tipografik kültürdekinden tümden değişik bir deneyimdir. Okuyucuların elindeki metinde ve sözcükler arasında ne noktalama işaretleri, ne de büyük harfler vardır. Kısaca, okumak şifre çözer gibi, genellikle seyirciler önünde yüksek sesle yapılırdı. Örneğin, bu bölümün başındaki F. Bacon'ın sözleri, Orta Çağ okuruna şu biçimde görünürdü:

İlk insanlar tarafından bilinmeyen baskı sanatı barut ve pusulanın güç ve etkisini göz önünde bulundurmak gerekir zira bunların icadı dünyanın görünümünü temelinden değiştirmiştir Francis Bacon ayrıca elyazmalı kültür okuyucusunun, istediği metni elde etmek için bir çok kitaplık ve manastır dolaşıp, uzun uzun araması gerekirdi. Bindörtyüzlerin ilk yarısında tüm Fransa'da, Plinius'un "Naturalis Historia'sının tek bir kopyası vardır, ama Niccolo Niccoli, Lübeck'de bir kopya daha olduğunu biliyordu ve Vespasiano da Bisticci'nin yazdığı gibi, Cosimo'ya onu elde etmeyi buyurmuş ve onun aracılığı ile Plinius Floransa'ya gelmişti.

El yazmalı kültürde kitaplar az bulunan, hatta bazen tek olan nesnelerdi. Bu yüzden okumak bir ayrıcalık, büyük dikkat ve özen gerektiren bir işti. Bu nadir metinler elden ele dolaşıp kullanıldıkça yıpranıp değerini yitirirdi. Eyazılı kültürde kitap sayısının azlığını, elde etmenin zorlğunu, okumanın ve bir yerden bir yere taşımanın çok zaman aldığını unutmamak gerekir.

Ancak basımdan sonra okumak kitlesel bir nitelik kazanmıştır. Steinberg'e göre "binaltıyüzlerin sonuna kadar, boş zamanı olmak ve okuyup yazabilmek salt bilginlere ve elit sınıftan efendilere özgüydü; binyediyüzlerde tüccar orta sınıf ve özellikle kadınlar okumaktan hoşlanmaya başladılar; binsekizyüzlerde zorunlu eğitimin başlatılması okuyucu sayısını arttırmış ve bindokuzyüzlerde "Welfare State (Kamu Devleti) herkesin okumaktan yararlanmasına olanak sağlayacak toplum koşullarını getirmiştir".[32] Basımla birlikte, dinleyici halktan okuyucu halka geçilmiş ve kitleler daha atom bilimsel, daha bireyci, daha dağınık ve farklı olmuşlardır (bu arada çocuk ve kadın edebiyatı da başlamıştır). Gutenberg sayesinde bir iç yaşam eylemi haline gelmiş, bir çokları için bir zevk ve bir eylence olmuş ya da din kitaplarının çok sayıda

basılması nedeni ile bir tapınma gibi kabul edilmeye başlamıştır.

Binyediyüzlerin sonuna doğru okumada bir devrim daha gerçekleşmiştir. Rolf Engelsing'in ileri sürdüğü gibi yoğun okumada yaygın okumaya geçilmiştir. Gerçekten binyediyüzlerin ortasına kadar çok az sayıda kitaba sahiptiler; ellerinde salt İncil, birkaç almanak ve bazı dinsel kitaplar vardı. Okuma, dikkatle, özenle ve saygı ile yenilenerek yapılan bir işti. Sürekli aynı metinler okunup dururdu. Ondokuzuncu yüzyıla doğru bu durum değişmiş ve herkesin eline gittikçe daha çok kitap geçmeye başlayınca okumak yaygınlaşmış, özgür ve saygısız olmuştur. Kısaca, bindokuzyüzlerde göçebe okuyucu, kaçak okuyucu, metinleri parçalayıp yer gibi atlaya atlaya okuyan yamyam okuyucu tipleri ortaya çıkmıştır. Bu çizgisel olmayan okuma biçimi, ileride göreceğimiz gibi, üstmetin okuyucularının da okuma biçimi olmuştur.

5. Basımın İstenmeyen Sonuçları

Einstein, kalemin benden daha akıllıdır, derdi. Demek istediği, her bilim adamının (aynı zamanda yazarın) buluşlarına (ya da yazdıklarına) bilinçsiz olarak bir çok şeyler eklediğidir. Örneğin, rakamları bulan kimse, bilinçsiz olarak tek ve çift sayıları yaratmış ve onun torunlarının torunları da bunlardan bazılarının aynı zamanda asal sayı olduklarını bulmuşlardır. Aynı şey Gutenberg için de olmuş, baskı makinesi, harfleri ve mürekkepi, aklının ucundan bile geçmeyen bir sürü sonuçlar doğurmuştur. Kısacası, baskı makinesi ondan daha akıllı çıkmıştır.

a) "Sessiz Öğretmen" Kitaplar, Öğrenim ve Öğretim Dünyasını Değiştiriyorlar

Bütün Orta Çağ boyunca eğitim sözlü bir nitelik taşımıştır. Üniversite öğrencilerine genellikle yazılı sınav uygulanmaz,

böyle bir şey öngörüldüğünde de bunlar sınav değil "sağlam bir sözlü eğitimin kanıtlanması" sayılırdı.[33] Elde yeterli sayıda kitap bulunmaması eğitimcileri, öğrencileri, çalıştıkları mehinlerin hem hazırlayıcıları hem de yayımcıları haline getirirdi.

Bu durum matbaanın bulunması ile tümden değişmiştir. Piyasayı çeşitli biçimlerde bir sürü el kitapçığı doldurmuş ve bunlar kendi kendisini yetiştiren kişilerin de ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. İlk kez insanlar "bir çıraklık devresi geçirmeden ya da okula gitmeden, yeni teknikleri öğrenme olanağına kavuşmuşlardır"[34] ve bu "onlarda yeni bir özgürlük duygusu uyandırıp, kendi kendilerini geliştirmeye itmiştir. Dilsiz öğretmenler adı verilen kitaplar, sınıflarda ve atölyelerde verilen dersleri çoğaltılmış halinden başka bir şey değilken, öğrencilerin öğretmenleri ile olan bağlarının kopmasına neden oluyorlardı".[35]

Ayrıca, aynı kitabın bir çok kapyasının bulunması, eğitim yöntem ve programlarının türdeşleşmesine ve tek biçimleşmesine yardımcı olmuştur. McLuhan'ın öne sürdüğü gibi, "taşınabilir ve bir örnek kitap, merkezi ve tek düze sınavı getirmiştir".[36] Okumak yoluyla bellemek eğitim sürecinin odak noktası olmuş, "bakarak öğrenmekten", "okuyarak öğrenmeye" geçilmiştir.

b) Kitap Bireyciliğin ve Ulusçuluğun Doğmasına Neden Olmuştur

Basımla birlikte kısa zamanda piyasaya cep kitapları çıkmıştır. Bu küçük boyutlu kitaplar önceleri genellikle dinsel nitelikteydiler ama bindörtyüzlerin sonunda Aldo Mazio ile klasikler de bu biçimi almaya başladılar. Böylece kitaplar, kitaplıklardan çıkıyor, her zaman her yerde okunabilir hale geliyor ve birer başvuru kaynağına dönüşüyordu. Basımla birlikte, o zamana kadar özel olan okuma eylemi genelleşiyor-

du. Kitabın taşınabilir olması, gerekli araçları sağlayarak bu yeni bireyselleşme akımının gelişmesine büyük ölçüde yardımcı olmuştur.

Basım ulusçuluğun doğmasını da desteklemiştir. Harold İnnis'e göre, yazı ve papirüs nasıl büyük imparatorlukların doğmasına yardımcı olmuşlarsa, basım ve kağıt da ulusçuluğun doğasında etkili olmuştur. McLuhan'a göre, "basım ve ulusçuluk birbirine bağlı kavramlardır. Çünkü bir ulus ancak basın aracılığı ile kendi kendisini gözlemleme olanağına kavuşmuştur. Görsel bir betimleme ile ortaya çıkan konuşma dili, dilbilimin sınırlarına kadar yayılmış olan toplumsal birlikteliği görebilme olanağı sağlar".[37] Kısaca basım, gerek halk dilini güçlendirerek, yani uluslar arası engelleri zorlayarak, gerekse merkeziyetçiliğe çok yararlı araçlar sağlayarak temel kuralları ve gelenekleri denetlemeye ve birleştirmeye yardımcı olmuştur.

c) Halka Açık ve Özel Kitaplıkların Kurulması

Gutenberg'le birlikte, o zamana kadar kütüphaneden yoksun olan sınıflar bu ayrıcalığa kavuşmuşlar ve Gutenberg sonrasında da halka açık kitaplıklar kurulmuştur. Eski çağlarda olduğu gibi, binbeşyüz ve binaltıyüzlerde, özel kitaplıklar; Peter Kastett'in de dediği gibi, kütüphanecilik tarihinde önemli yer tutar.

Febvre ve Matin'in yazdıklarına göre, bindörtyüz ve binbeşyüzlerden kalma, elimizde katalogları bulunan 377 kütüphanenin 150'si kiliseye bağlıydı (bunlarda 52'si üst düzey kilise yöneticilerine, piskoposlara, baş rahiplere ve keşişlere, 18'i profesörlere ve üniversite öğrencilerine, 35'i rahiplere ve papazlara aitti); hukukçuların elinde bulunanlar ise daha fazlaydı; bunlardan 126'sı parlamenterlere ve kral sarayına bağlı kimselere, 6'sı yargıçlara ve mahkeme yetkililerine, 45'i avukatlara, 10'u savcılara, 15'i noterlere aitti. Soyluların

ve özellikle taşrada oturan askerlerin ellerinde ise çok az kitaplık vardı (377 den ancak 30 kadarı). Buna karşılık, orta sınıftan pek çok kimsenin, tüccarların ve esnafın evlerinde de özel kitaplıklar bulunuyordu; yukarıdaki 377'den 66'sı tuhafiyecilerin, kumaşçıların, camcıların, sepicilerin, bakkalların, ipekçilerin, peynircilerin, pastacıların, deri tüccarlarının, boyacıların, ayakkabıcıların ve arabacıların elindeydi".[38]

Binbeşyüzlerden sonra laik halkın sahip olduğu kitaplıkların sayısı giderek artmış, buna karşılık kiliseye bağlı olanlar yavaş yavaş azalmıştır. Binbeşyüz ve binaltıyüzlerin kitaplıkları arasında bilgi ve eğitim amacı ile kurulanların yanı sıra lüks ve gösteriş için kurulanlar da vardı. Kitaplıkların kimileri çok zengindi (rahip Cuillard d'Autun 4000 cildi bir araya toplamıştı); bazıları ise daha mütevaziydi; Örneğin, Paris'li zengin bir tüccar, ölümünden sonra mirasçılarına sadece 170 adet kitap bırakmıştı. Bu kitaplardan bir bölümü özel mülkiyette kalmış, ötekileri içerdikleri metinlerin çoğaltılması ile, "amaçları sahiplerinin kişisel eğilimlerine bağlı olmayan birimler"[39] olmuşlardır.

Ayrıca İtalya'da Kardinal Federico Borromeo'nun kurduğu Ambrosiana Kitaplığı, Fransa'da Kardinal Mazarin'in kurduğu kitaplık türünden bir çok genel kitaplık açılmıştır. Bunlardan başka, ilk gezici kitaplıklar da binyediyüzlerde açılmıştır. Halka açık kitaplıkların kurulmasına büyük katkıları olan iki büyük dinsel ve siyasal olay Protestan Reformu ve Fransız Devrimi'dir.

Ulusal kitaplıkların en büyük bölümü, binaltıyüzlerle binyediyüzler arasında çekirdek özel kitaplıkların genişletilmesi ile oluşmuştur. "Fransa'da Bibliotheque Nationale, 5.Şarl'ın özel kitaplığından, İtalya'daki Mediceo-Laurenziano, Cosimo ve Lorenzo de Medici'nin kitaplığından, Almanya'daki Preussische Staatsbibliothek, Büyük Frederik Wilhelm'in Kitaplığı'ndan başlamış ve İngiltere'deki Robert Cotton Ki-

taplığı British Museum'u oluşturan en önemli öge olmuştur".[40]

Genel ve özel kitaplıklardan kitap çalmak eski Roma'dan beri vardı. Cicero'nun evindeki kıymetli kitaplar uşağı tarafından çalınmıştı. Binbeşyüzlerde, Salamanca Üniversitesi'nin Kitaplığı'ndaki bir bildiri, kitapları çok fazla sevdiklerinden alıp evlerine götürenlere, aforoz edileme cezasına çarptırılacaklarını hatırlatıyordu.

d) Basım, Sansür ve Kovuşturma

Yazıya sansür uygulanması el yazmalı kültürde de vardı. Buna ilk hedef olanlar filozoflardır. İ.Ö. 5. yüzyılda tanrılara hakaret suçuyla Pitagor sürgüne gönderilmiş, eserleri de herkesin gözü önünde yakılmıştır. Roma İmparatorları da bu konuda Yunan devlet büyüklerinden geri kalmıyorlardı. Toeinnes Kleberg'in yazdığına göre, "Augustus zamanında, büyük bir olasılıkla İ.Ö. 8. yüzyıldan az önce, sözünü esirgemeyen çoşkulu konuşmacı Tito Labieno'nun bütün yazıları yakılmıştı (bu, Senatonun buyruğu ile ama doğal olarak imparatorun isteği üzerine gerçekleşmişti). "Yaşlı Seneca, bu o zamana kadar hiç görülmemiş bir ceza idi demiştir".[41]

Yine de eski çağlarda suçlanan yazıların az sayıda kopyalarının bulunması ve böylece kamuoyunu etkileyememesi yüzünden sansür, tipografik kültürde olduğundan daha az etkili olmuştur. Nitekim, tipografik kültürde, dinsel ve sivil güçler bakılmış kitapları kısa sürede inceleyecek bir örgüt kurmuşlardır.

İlk laik sansür bürosu 1486'da Magonza'da kurulmuş ve ilk index librorum prohibitorum" (yasaklanmış kitaplar listesi) 1559'da kilise tarafından resmen yayınlanmıştır. Dinsel sansür, bölücü ve dine karşı metinleri baskı altına alırken, politik sansür de baştaki güçleri kabul etmeyen ya da salt

eleştiren yazıları vuruyordu. Eisenstein'in anımsattığı gibi 1600 ile 1756 yılları arasında Fransa'nın Bastille Hapishanesi'nde yazar, basımcı, kitapçı olarak 800 kişi bulunuyordu. Febvre ve Martin'e göre, "o yüzyıllarda yaşamları boyunca en az bir kere hapse girmeyen kitapçı ya da basımcı yoktur".[42]

Basımcılar sansürden kurtulmak için uydurma imzalar (genellikle basım yeri olarak "yakın bir kent" diye yazılırdı), basımcının adının verilmemesi gibi çeşitli yöntemlere başvurulmuşlardır. Yazarların çoğunlukla seçtikleri yol ise ya imza koymamak ya da takma ad kullanmaktır. Binbeşyüzlerde sansür, günümüzde olduğu gibi basımda büyük başarılara sahne olmuştur; zaten dün olduğu gibi bugün de yasaklanan kitaplar daha çekici ve aranılır olup, daha kolaylıkla satılır. Steinberg'e göre, "sansür tarihi, dar kafalılığın neden olduğu yanlışlıklarla doludur".[43]

e) Anı Defteri, Basımın Getirdiği Tinsel Yaşamın Yaygınlaşmasının Sonucudur

Basımın getirdiği sonuçlardan biri bireyselliği ve bunun yanı sıra zaten yazı ile beslenen tinsel yaşamı ve içe dönüklülüğü üstün tutması olmuştur. Bilincin ortaya çıkmasının en çarpıcı sonuçlarından biri, özel bir yazın türü olan anı defterlerinin çoğalmasıdır. Ong'da göre, "yazmak her zaman konuşmayı taklit etmektir; anı defterimde de yalancıktan kendi kendimle konuşurum. Ama aslında hiçbir zaman kendimle bu biçimde konuşmam, zaten istesem de yazı ve özellikle basım olmadan bunu yapmam olanaksızdır. Anı defteri çok yeni bir yazın türüdür; 17. Yüzyıla kadar bilinmezdi bile. Bu tür yazının gerektirdiği tekbenci düşlerin söze dökülmesi, basım kültürünün biçimlendirdiği bir kafa yapısının ürünüdür".[44] Basım, anı defterlerini, sözlükleri ve temel bilgi kitaplarını üretmiş ama özellikle sözlü ve chirografik dünyanın bilmediği yazı kurallarını getirmiştir. Sözlü çağın kahramanlık destanlarını incelersek, Ong'un dediği gibi, çizgisel konuları olmadı-

ğı, iç içe konmuş kutular gibi birbirini izleyen olaylar biçiminde düzenlenmiş oldukları görülür. Kısacası, destanlarda hiçbir zaman cinayet romanlarında olduğu gibi piramit biçiminde tam bir roman yapısı yoktur.

Yalnız yazı ve tipografi, roman konusu olanağını getirmiştir. Ong şöyle der: "Yazı bilinci arttıran bir eylemdir. Çapraşık olayların düzenli ve uyumlu biçimde anlatılması, hem bilincin ürünü hem de bilinci uyaran kışkırtıcı bir etkendir; bu yüzden, polis romanlarındaki tam piramit biçimi bir yapı ortaya çıktığı zaman, eylemin, kitabın kahramanı olan detektifin bilincinde odaklandığı, simgesel olarak açıklanır".[15]

6. Basım, Kapitalizmin Doğuşu, Protestan Reformu ve Bilimsel Devrim

Elizabeth Eisenstein'e göre, çağdaş toplumu oluşturan değişimlerin temel faktörlerinin en önemlilerinden biri basımdır. Yine aynı yazar, Gutenberg devriminin bir çok tarihçi tarafından (politika, düşünce, din ve ekonomi açılarından) dikkate alınmadığını ve bu devrimin bütün yeteneklerinin ve getirdiği sonuçların öneminin çok seyrek anlaşıldığını söylemektedir.

Birincisi, bu tarihçiye göre, kapitalizmin doğuşu, Max Weber'in dediği gibi Protestan törelere ya da Marx'ın öne sürdüğü gibi sınıf mücadelesine değil, binbeşyüzbinaltıyüzlerin tüccar yayımcılarına bağlanmalıdır. Ekonomik bir bakış açısından basımcı, "el ürünlerinin yerine makine ürünlerini getirip büyük borçlar ödemek ve parasal yardımlar sağlamak zorunda olan uygar bir iş adamı idi; böylece basımcı, ilk toplu üretim yolunu açmış ve ticaretin loncaların ve geç Orta Çağ kentlerinin ötesine yayılmasına neden olmuştur; ayrıca, ilk grevleri de içeren iş sorunları ile de karşılaşmış ve kar sağlamak isteyen firmaların sürekli rekabetine karşı koymaya çalışmıştır".[46]

İkincisi, basım, Protestan Reformunun yerleşmesinde de çok etkili olmuştur. Gordon Rupp, şöyle demektedir: "Reformun üzerinde basım kadar keskin bir etkisi olan başka bir buluşa çok az rastlanır".[47] 1517 ile 1530 arasında onüç yıl içinde Martin Lüther, yapıtlarının üçyüzbinden fazla kopyasını satmıştır. Arthur Geoffrey Dickens'e göre, "Wycliffe ve Valdo'nun kiliseye başkaldırmalarından değişik olarak, lüteranizm daha ilk baştan basılı kitaba sahip olmuş ve bu araç sayesinde Lüter, Avrupa'nın kafasında açık, tekbiçimli ve silinemez izler bırakmayı başarmıştır. İnsanlık tarihinde ilk kez büyük bir okuyucu kitlesi, gazetecilik ve karikatür sanatları ile birlikte, yerel dilleri kullanan bir iletişim aracının değerini yargılamıştır".[48]

Basımcılar, Reform yolunu açmışlar ve yerleşmesini sağlamışlardır. Başka bir değişle, kitap dini olan Reform'un yayılmak için Gutenberg'e gereksinimi vardı; Orta Çağ el yazıcıları Lüter'in yandaşlarının İncil açlığını doyuracak yetenekte değillerdi.

Son olarak, Rönesans bilginlerinin salt "büyük doğa kitabını" okudukları ve kağıttan kitaplara yüz vermedikleri gibi basmakalıp sözlere karşın, Gutenberg'in baskı makineleri, bilimsel devrime de büyük katkıda bulunmuştur. Aslında, bilginlerin ellerinde tarihte hiç görülmemiş sayıda metin bulunduğu ve her basım bir öncekinden daha iyi olduğu için bilginler doğa kitabını okuyabilecek durumdaydılar. Gerçekten de elyazması kitaplar her kopya edildiklerinde yanılgı ve yanlış yorum sayısı artmaktaydı; basımla birlikte bu durum salt değişmekle kalmamış, tam tersi olmuştur. David Hume, "Basımın bize sağladığı en büyük olanak, kitaplarımızı yeni baskılarında düzeltip daha iyileştirmek gücüdür" demektedir.

Basım, verilerin derlenmesini yeni temellere oturtmuş, araştırmacılara giderek daha daha kusursuz çizelgeler, taslaklar, haritalar, şemalar sağlamış, bilim adamlarını kopya

etmek zorluk ve sıkıntısından kurtarmıştır. Eisenstein şöyle diyor: "Basım, dünyayı kağıda dökünceye ve bütün gezginlerin masa başında her şeyi görebilme olanağını buluncaya kadar İskender'in fetihleri ön planda kalmış, daha öteye gidilememiştir. Matbaa bulununcaya kadar, eski bilinenlerin kaybolmasına engel olmak ve gözetip korumak her şeyden önce gelirdi, Üniversitelerdeki bütün fakültelerin ilk görevi, kendilerine miras kalan eski metinleri içeren özel corpus bekçiliğini yapmaktır".(49)

Bilgilerin bu biçimde yeniden yönlendirilmesi bilim adamlarına kendilerinden önce gelen araştırmacıların ellerinde olanlardan çok daha iyi kitaplıklar sağlamıştır ve bilindiği gibi, bir bilim adamı, için kitaplık, dürbün ya da mikroskopla eş değerlidir. Eisenstein, düşüncelerini şöyle sonuçluyor: "Ampirik hareketin ve "kitaplardan doğaya" ilkesinin önemini kabul etmekle beraber elyazmacılardan miras kalan yazına duyulan hoşnutsuzluğun, verileri derlemekte kullanılmaya başlanan yeni biçimlerin geliştirilmesiyle aynı zamana rastladığına dikkat çekmek gerekir. Matbaanın bulunuşu, doğanın daha büyük bir bölümünün kitaplara geçirilmesine olanak sağlamıştır".(50)

7. Elyazması Haber Mektuplarından Gazetelere Geçiş

Binaltıyüzlerin birinci yarısında ilk akademik-bilimsel dergiler çıkmıştır. İlk dergiler 1605'de Anvers'de basılan Nieuwe Antwersche Tijdingne ve 1609'da Starazburg'da basılan Ordinarii Avisa'dır; ilk gazeteler 1618 ile 1613 arasında Amsterdam, Viyana, Londra ve Paris'de basılmışlardır. Bunların arasında en ünlüsü Fransız doktor Theophraste Renaudot tarafından çıkarılan ve 13.Lui'nin de katkıda bulunduğu gazetedir; ilk günlük gazete ise 1660'da Leipzig'de basılan Leipziger Zeitung'dur.

Yayımlanan bu ilk gazetelerden önce de binüçyüzlerde büyük ticari şirketlerin merkez ve şubeleri arasında özel mektuplaşmalar söz konusudur. Bu mektuplar, malların fiyatları, gemilerin gidiş gelişleri, Avrupa'nın en önemli saraylarında olan bitenler hakkında haberler içerirlerdi. Binbeşyüzlerde bu özel mektuplar basılmaya da başlanmış ve böylece ilk haber kitapları ortaya çıkmıştır. Bunların en eskisi 1513'de Londra'da çıkan Treve Encounter'dir; daha sonraları bugünkü gazetelerin öncüleri olan haber bültünleri çıkmaya başlamıştır. Valerio Castronovo'nun yazdığına göre, sırasıyla "bildiri mektupları", "seçkin öyküler", "uçan sayfalar" gibi yayım biçimleri, binbeşyüzlerin ikinci yarısı ile binaltıyüzlerin ilk otuz yılı arasında gerçek ve tam anlamıyla gazeteciliğin doğmasının öncüleri olmuşlardır.

Böylece, değişik tüm politik ve toplumsal gereksinimlerle birlikte dergi niteliğinde bir haber etkinliği başlamış ve kağıt yapımı, tipografi sanatı ve posta hizmetlerinin düzeltilip uzmanlaştırılması sağlama bağlanmıştır. Doğal olarak, el kitaplarından ya da almanaklardan basılı kağıda geçmek birden bire olmamış, bu yeni ürün kendiliğinden bireylerin ve toplumun ilgi ve beğenisini kazanabilecek değer, geçerlilik ve kapsama ulaşmamıştır. Tam tersine, bu haber derleme ve yayma biçimlerinin yanısıra varlıklarını sürdürmüşlerdir".[51]

1680'de Frankfurter Journal 1500 kopya basmaktaydı, bu sayı benzer yayımların normal baskısının aşağı yukarı on katıydı. Binyediyüzlerin başında gazeteler artık bugünkü biçimini almışlardır. Okuyucu mektuplarını ve gazete yönetmeninin verdiği yanıtları basıyorlar, De Foe ve Swif gibi büyük yazarların makalelerine yer veriyorlardı; ayrıca ödemeli küçük ilanlara da başlamışlardır. Aslında, reklamlara yer veren ilk gazete Renaudot'un gazetesidir; bu Forges les Eaux adlı maden suyunun reklamı olup, şu biçimdeydi: "Mevsimin kuruluğu maden sularının daha çok aranmasına neden ol-

muştur; bunlar arasında Forges en çok içilendir. Otuz yıl önce ilk kez büyük hekim Martin tarafından kullanılmaya başlamış ve halkın de beğenisini kazanmıştır. Bu gün kralın doktoru Bonnard, bu suya olan derin ve sarsılmaz inancını belirtmiş, Kral hazretlerinin de bu sudan içtiğini ve bütün saray halkının da kendilerini örnek aldığını bildirmiştir".(52)

Binsekizyüzlerde günlük gazete artık "yüksek tabakanın olmaktan çıkmış ve herkesin gazetesi olmuştur. Bu da üç koşula bağlıdır; gelişmiş toplumların yaygınlaşması, sınıflar arasında okuma yazma bilenlerin sayısının artması, yüksek baskı ve düşük fiyat olanağı sağlayabilmek için tipografi endüstrisinin teknik yönden ilerlemesi. Bu değişim, gazetelerin günlük satışlarında da görülmüş ve 1870'de yedi milyondan (gelişmiş dünya nüfusu 350 milyon iken) 1914'de (aynı bölgelerde nüfus 650 milyona çıkmışken) yetmiş milyona fırlamıştır. Yeni makinelerin ortaya çıkması maliyeti ve satış fiyatlarını etkin biçimde düşürmüştür. 1840'da La Presse 25.000 sayıyla, 1880'de Daily Telegraph 300.000 sayı ve aynı yıl Petit Journal 650.000 sayı ile rekor kırmışlardır. İngiliz-Boer savaşları sırasında Daily Mail'in günlük satışı bir milyona ulaşmıştır".(53)

III. BÖLÜMÜN DİPNOTLARI

1. MYRON P.GILMORE, The world of Humanism 1453-1517, New York, 1952, s. 186.

2. S. H. STEINBERG, Cinque secoli di stampa, it. Çev. Luciano Lovera, Torino, Einaudi, 1982, s. 3.

3. MARSHALL McLUHAN, La galassia di Gutenberg. Nascita dell'uomo tipografico, it. Çev. Stefano Rizzo, Roma, Armando 1976, s. 132.

4. S.H. STEINBERG, Cinque secoli di stampa, s. 16-17.

5. E.P. GOLDSCHMIDT, Gotich and Renaissance Bookbindings, Amsterdam, 1976, cilt 1, s. 43-44.

6. S.H. STEINBERG, cinque secoli di stampa, s. 32.

7. ARMANDO PETUCCI, Lucien Febre-Henri-Jean Martin'in La nascita del libro adlı eserine giriş "Introduzione. Per una nuova storia del libro", İt. Çev. Carlo Pischedda, Bari. Laterza 1992, s. XXXVI.

8. İbidem. s. XXXVIII.

9. İbidem s. XXXVIII.

10. MICHAEL CLAPHAM, "Printing", İçinde: Editörlüğünü C. Singer ve E.J. Holymard'ın yaptığı History of Tchnolocy derlemesi, A.R.Hali e T.Wiliams, Oxford 1957, cilt 2, s. 37.

11. ELIZABETH L.EISENSTEIN, La rivoluzione inavvertita. La stampa come fattore di mutamento, it. Çev. Davide Panzieri, Bologna, Il Mulino 1986, s. 72.

12. CURT BUEHLER, The fifteenthn century: the scribes, the prints, the prints, the decorators, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 1960, s. 26-27.

13. ELIZABETH EINSENSTEIN, La rivoluzione inavvertita. La stampa come fattore di mutamento, s. 28.

14. İbidem. s. 29

15. İbidem. s. 73.

17. LUCIEN FEBVRE-HENRI-JEAN MARTIN, La nascita del libro, s. 281.

18. MARSHALL McLUHAN, La galassia Gutenberg. Nascita dell'uomo tipografico, p. 302.

19. LUCİEN FEBVRE-HENRI-JEAN MARTIN, La nascita del libro, s. 369.

20. İbidem. s. 367-368.

21. MARSHALL McLUHAN, La galassia Gutenberg. La nascita dell'uomo tipografico. s. 303.

22. S.H. STEINBERG, cinque secoli di stampa, s. 85.

23. S.H. STEINBERG, cinque secoli di stampa, s. 85.

24 E.P. GOLDSCHIMDT, Medieval Texs and their first appearance in print, Oxford University Press, 1943, s. 116.

25. WALTER J. ONG, Oralita e scrittura. Le tecnologie della parola, s. 185.

26. H.J. CHAYTOR, From script to print, Cambridg, Heffer and Sons, 1945, s. 1.

27. J.D. BOLTER, Writing spave: the computer in the history of literacy, Hillsdale, Mawrence Erlbaum 1990, s. 148-149.

28. ELIZABETH L. EISTENSTEIN, La Rivoluzione inavvertita. La stampa come fattore di mutamento, s. 134.

30. İbidem. s. 307.

31. S.H. STEINBERG, Cinque secoli di stampa, s. 242.

32. İbidem. s. 180.

33. ISTVAN HAJNAL, L'enseingnement de L'ecriture aux universite medivales, Budapest 1959, s. 64.

34. ELIZABETH L. EISENSTEIN, La rivoluzione inavvertita. La stampa come fattore di mutamento, s. 273.

35. ELIZABETH L. EISENSTEIN, La rivoluzione inavvertita. La stampa come fattore di mutamento, s. 273.

36. MARSHALL McLUHAN, La galassia Gutenberg. Nascita dell'uomo tipografico, s. 280.

37. İbidem. s. 288.

38. LUCIEN FEBVRE- HENRI JEAN MARTIN, La nascita del libro, s. 334-335.

39. PETER KARSTEDT, Studi di sociologia della biblioteca, İt. Çev. Marco Hagge, Firenze, La Nuova Italia, 1980, s. 56.

40. S.H. STEINBERG, Cinque secoli di stampa, s. 196.

41. TOENNES KLEBERG, Editörlüğünü Guglielmo Cavallo'nun yaptığı Libri, editori e pubblico nel mondo antico derlemesinde "Commercio librario ed editoria nel mondo antico" bari, laterza, 1989, s. 77.

42. LUCIEN FEBVRE-HENRI-JEAN MARTIN, La nascita del libro, s. 192.

43. S.H. STEINBERG, Cinque secoli di stampa, s. 212.

44. WALTER J.ONG, Oralita e scrittura. Le tecnologie delle parole, s. 147.

45. İbidem. s. 211.

46. ELIZABETH L. EISNESTEIN, La rivoluzione inavvertita. La stampa çome fattore di mutamento, s. 34-34.

47. GORDON RUPP, Luther's progress tothe Diet of Worms 1521, Chicago 1951, s. 51.

48. ARTHUR GEOFFERY DICKENS, Reformation and society in sixteenth century Europe, New York, s. 51.

49. ELIZABETH L.EISENSTEIN, La rivoluzione inavvertita. La stampa come fattore di mutamento, s. 570.

50. İbidem. s. 787.

51. VALERIO CASTRONOVO, "I primi siviluppi della stampa periodica fra Cinque e Seicento" içinde: C.CAPRA-V. CASTRONOVO-G. RICUPERATI. La stampa italiana dal Cinquecento all'Ottocento", Bari, Laterza, 1986, s. 6-7.

52. GANCARLO BUZZI, La tigre domestica, Firenze, Vallecchi, s. 79.

53. Scienza e tecnica. Dalle origini al Novecento, Mondadori, 1977, cilt 2, s. 591-592.

IV. ELEKTRİK VE ELEKTRONİK MEDYA KÜLTÜRÜ

> Teknolojideki son gelişmeler...kitle iletişimini olanaklı kılmıştır. Bu yeni biçimi eskilerinden farklı yapan başlıca özellikler şunlardır: daha geniş, heterojen ve anonim oluşu, bildirilerinin açıkça iletilmesi ve genellikle halkın çoğunluğuna aynı anda ulaşabilecek biçimde ayarlanması ve geçici oluşu.
>
> **Charles R. Wright**

1. Gezegen Köy

Bizsekizyüzlerin ortalarına doğru iletişim dünyasında yeni ve büyük bir devrim olmuştur; yavaş yavaş ama acımasızca tipografik kültürden, önce elektrik ve daha sonra elektronik medyaya geçilmiştir. O zamana kadar, haberlerin ulaşması, ulakların, atların ya da ilk lokomotiflerin hızına veya nehirlerin akıntısına bağlıydı. Haberi anında ulaştırmak için yapılan bütün çabalar başarısızlığa uğramıştı.

Gerçekten, ilk olarak 1793'de Fransız Devrimi sırasında Paris Hükümeti'nden Lille'e buyruklar göndermek için kullanılan Claude Chappe'nin optik telgrafı, son derece ilkel bir araçtı. Amerikalı Samuel Morse'un elektrikli telgrafı icadı

durumu kökten değiştirdi. 1844'de Kurultayın sağladığı 30.000 dolar sayesinde Washington ile Baltimore arasında bir telgraf hattı kuruldu. Bu tarih, elektrik medya kültürünün başlangıcı ve tipografinin iletişim dünyasındaki tekelinin sonu olarak kabul edilebilir.

McLuhan şöyle diyor; "Ancak telgrafın bulunmasından sonra haberler ulaklardan daha hızlı gitmeye başlamıştır. İlk başta, yollarla, kağıda dökülmüş sözler arasında sıkı bir bağlantı vardı. Tıpkı daha önceleri paranın deri, külçe ve madenden koprarak kağıt olması gibi telgrafla birlikte bilgiler taş ve papirüsden kopmuştur. İletişim terimi elektronik çağda "bilgi devinimi"ne dönüşmeden önce, çok yaygın biçimde yollar, köprüler, denizyolları, nehirler, kanallar için kullanılırdı".(1)

Telgrafla birlikte insanlar farkına varmadan yeni bir kültüre elektrik ve elektronik medya kültürüne geçmiştir. Böylece "zaman ve mekan kavramının bittiği yepyeni bir dünyaya girilmiştir".(2) Bugün evrensel bir köyde yaşamaktayız.(3) Elektrik ve elektronik sayesinde yeryüzü bir "gezegen köy" olmuş ve çok yavaş olduğu için etkisiz kalan gözden, görsel mekandan işitsel mekana geçen kulağa kadar insanın bütün duyu organları yeni baştan yönlenmeye zorlanmışlardır.

Ong'a göre, telgraf, radyo, telefon ve televizyon elektrik ve elektronik teknoloji ürünleri "bizi ikincil sözlü bir çağa götürmüştür. Gizemci katılımı, toplum duyarlılığı, şimdiki zamana olan eğilimi ve hatta formüllerin kullanımı bakımından bu yeni sözlülük, eskisine şaşılacak kadar benzemektedir. Bu yeni sözlülük daha saptanmış ve bilinçli olup, gerekli araçların yapılması, bakımı ve kullanımı yönlerinden çok önemli olan yazı ve basım temellerine kalıcı olarak oturmuş bulunmaktadır. İkincil sözlülük birincisine hem çok benzer hem de çok farklı yönleri vardır. Birincil sözlülük de güçlü bir toplum duyarlılığı yaratmıştı çünkü insanlar bir konuşmayı dinlerken yakınlaşır ve bir dinleyici kitlesi oluşturur, oysa bir metni

okuyanlar ayrı ayrı kişilerdir. Ama ikincil sözlülüğün yarattığı bu ait olma duygusu eskiyle ölçülemeyecek kadar büyük olup McLuhan'ın dediği gibi "evrensel köy"ü oluşturmuştur".[4]

2. İletişim Dünyası ile IX. ve XX. Yüzyılların Teknolojik Yenilikleri

Binsekizyüz ve bindokuzyüzler bilim ve teknoloji alanlarında çok hızlı değişmelere sahne olmuştur. Az önce belirtildiği gibi bu değişmeler iletişim dünyasını ve dolayısı ile kültürün kendisini değiştirdi.

Binsekizyüzlerde ortaya çıkan buluşlar şöyle sıralanabilir: Telgraf (1832'de Samuel Morse tarafından), telsiz (1895'de C.Marconi 1600 metre ve ertesi yıl 15.000 km. uzaklıktaki yerlerle haberleşebiliyordu), telefon (önce İtalyan A.Meucci ve ardından onu ticari yönden sömüren A.G.Bell tarafından), sinema (1895'de Lumiere Kardeşler tarafından), fonograf (1877'de T.A. Edison sesleri tele alıp çoğaltabiliyordu), fotoğraf (ilk fotoğraf şirketi Societe Photographique 1830'da J.N. Niepce ve L.J. Dagurre tarafından kuruldu).

Bu yüzyıl içinde basımda da büyük teknolojik gelişmeler yaşandı. İlk yenilik kağıdın, çok zaman alan ve pahalı olan el yapımından makine üretimine geçişi ile oldu. 1798'de Nicolas Louis Robert'in bulduğu makine üretimi on kat arttırdı ve elli yıl içinde maliyeti yarı yarıya indirdi. İkinci büyük buluş, yeni basım harflerinin dökümü ve dizgisi oldu; linotip, olarak bilinen bu ünlü makine, 1880-1890 yılları arasında Gutenberg gibi değerli bir saatçi olan Amerikalı Alman Ottmar Merghentahler tarafından bulunmuştur. Bindokuzyüzlerde bütün bu buluşlar teknolojik açıdan büyük bir evrim geçirmiş ve bunlara radyo, televizyon, fotokopi makinesi ve bilgisayar gibi yenileri de eklenmiştir. Yirminci yüzyılın başlarında telgraf her ülkede kullanılıyordu, telefon ise özellikle ABD'de

yayılmaya başlamıştı; İtalya'da 1920 yılında yüzbin kadar telefon varken ABD'de 1910 yılında her on kişiye bir telefon düşüyordu. Ayrıca bu yıllar içinde üstünde kot numaraları olan dönen bir disket aracılığı ile telefon seçici (teleselezione) sorununa da bir çözüm aranmaya başlandı. Telefonun zaman içinde uğradığı değişiklilkler önceleri hatların taşıma gücünü kısaltmış ve onu telgraftan daha elverişsiz duruma getirmiş ama kısa bir sürede gerekli teknik donanım sayesinde bu durum düzeltilmiştir; 1914'de amplifikatör kullanılmadan 3000 Km. uzağa telefon edilebiliyordu".[5] 1910 ve 1920 yılları arasında ayın anda yapılan pek çok telefon konuşması için tek hat kullanımı başarıldı. 1936'da ABD'de ve Avrupa'da aynı anda bir çok konuşmayı taşıyacak güçte olan ilk iletkenli kablolar kullanılmaya başlandı. 1940'da tüm dünyada bulunan 50 milyon telefon, 1960'da 120 milyona çıktı.

Sinamaya gelince, 1902'de Melies'in ünlü "Aya Yolculuk" filmi yapıldı. İlk sesli film 1927'de yapıldı ve birkaç yıl içinde sessiz filmler ortadan kalktı. Buna karşılık, o yıllarda da çekilebilen renkli film ticari başarıya ulaşamadı. 20. Yüzyılın başlarında bir filmin süresi ortalama 15-20 dakikaydı. Sinema daha ilk andan itibaren kitlesel bir nitelik taşımış ve genellikle tiyatroya gitme olanaklarından yoksun halka yönelmiştir. Sessiz film, kısa bir süre sonra alt yazılarından kurtuldu; sesli film yapmak için ilk girişimler 1902'ye rastlar ama kullanılan fonografların (sesyazıcı) ağırlığı başarıya ulaşılmasını engellemiş ve ses çizgisinin bulunmasına kadar beklemek gerekmiştir.

1906-1907 yılları arasında çizgi filmler başladı. 1908'de ABD'nin sadece New York kentinde 10.000 sinema salonu vardı. 1910'da rusya'da bulunan 1200 salonun 150'si Pietroburg'da, 80'i Moskova'daydı.

İlk radyo yayını 1920 yılında ABD'de (Pittsburg'a Westinghouse yapımı) ve Hollanda'da yapıldı. Radyo prog-

ramları italya'da 1921, İngiltere'de ise 1922 yılında başladı. Radyo çabuk gelişip yaygınlaştı ve büyük bir başarı kazandı. ABD'de 1922'de 100.000 olan radyo sayısı 1925'de iki milyona yükseldi 1930 ile 1940 yılları arasında radyo üretimi üç katına çıktı. Örneğin Almanya'da 3,5 milyon olan sayı 14 milyona ulaştı. 1933'de E.H. Armstrog ses titreşim ayarını buldu.

2 Kasım 1936'da Londra'da ilk televizyon yayını yapıldı. İtalya'da televizyon ağının gelişmesi ikinci Dünya Savaşının sonlarına ve özellikle 50'li yılların başına rastlar. 30'lu yıllar nasıl radyonun rağbet gördüğü yıllar olmuşsa, 60'lı yıllarda da televizyon için aynı durum söz konusudur. 1960'da ABD'de bir milyonu renkli olmak üzere 55 milyon televizyon vardı. 70'li yıllarda ise video kasetler ortaya çıktı. 1980 UNESCO istatistiklerine göre, dünyada 137 ulus arasında bölüşülmüş 500 milyon televizyon bulunuyordu.

Otuz'lu yıllarda sesi tele ya da banda almak için çalışmalar başladı. 1946'da ilk ENIAC hesap makinesi yapıldı. Bu Amerikan Askeri Kuvvetleri tarafından ısmarlanmıştı. 1947'de termoiyonik subabın yerini alarak devrim yaratan bir buluş olan transistör ortaya çıktı. 1948'de P.C. Goldmark tarafından ilk 33 devirli plaklar ve 50'li yıllarda da stereofonik plaklar yapıldı. Yine 1948'de E.H. Land poloraid fotoğraf sistemini geliştirdi. 1960'da laser ışınları bulundu ve 1969'dan sonra da telekomunikasyonda uydu kullanılmaya başlandı. 60'lı yıllarda piyasaya ilk fotokopi makineleri ve 70'li yıllarda ilk video kasetleri çıktı.

3. Kitle İletişim Araçları (Mass Media) ve "Telecrasi" Tehlikesi (Tele: Uzaktan, Crazia: Mutlak Yönetim, Zorbalık)

Neil Postman'ın üstünde, önemli durduğu gibi, iletişim dünyasında tıpkı doğada olduğu biçimde, önemli bir değişiklik tümden bir değişime neden olur. Başka bir değişle, iletişim

dünyasında "yeni bir teknoloji ne bir şey ekler en de bir şeyi ortadan kaldırır, herşeyi değiştirir".[7]

Binsekizyüzlerle bindokuzyüzler arasında kitle iletişim araçları ortaya çıktığında da böyle olmuştu (Mass: İngilizce kitle, Media: Latince medium (araç) sözcüğünün çoğulu). Elektrik ve elektronik teknolojisinin ürünleri olan radyodan uyduya kadar bütün bu araçlar, aynı mesajı aynı anda birbirlerinden çok uzakta olan birçok kişiye ulaştırabilecek güçteydiler. Kitle iletişim araçları okuma yazma kurallarını, eğlenmenin zaman ve özelliklerini değiştirmiş, duyuları yeniden biçimlendirmiş ve bu arada geçen yüzyıllarda insanların uyguladıkları eğitim yöntemlerinde değişiklikler yapmıştır. Sözlü dünya "mantığa, birbirini izleyen ilişkilere, tarihe, açıklamaya, gerçekçiliğe, ayrılmaya ve kurallara yönelikken, televizyon dünyası bunun tam aksine "düş, masal, çağdaşlık, eşzamanlılık, içtenlik, anında ödüllendirme ve çabuk etkileyici yanıtlar üzerine kurulmuştur".[8]

Basımın ve elektronik araçların özellikleri bakımından, Gilbert Seldes'in hazırladığı aşağıdaki liste çok yararlı olabilir:

Basım

1. Okuma yeteneği ister
2. Genellikle bireysel olarak yaşanır
3. Azar azar kullanılır
4. Oldukça yavaş yayılır
5. Yeniden okunup denetlenebilir
6. Üretimi oldukça ucuz ama tüketici için pahalıdır
7. Değişik nitelikteki azınlıklar için yapılmıştır

Elektronik

1. Hiçbir eğitime ihtiyaç yoktur
2. Genellikle topluluk içinde yaşanır
3. Büyük ölçüde kullanılır

4. Çok çabuk yayılır
5. Genellikle ikinci bir gözleme uygun değildir
6. Üretimi çok pahalı ama tüketici için ucuzdur
7. Çoğunluk için yapılmıştır.

50'li yıllarda, kitle iletişim araçlarının eylem ve görevleri üzerine yapılan bir tartışmada, daha önceki devrimlerde de olduğu gibi kararsızlar ile gelenekçiler arasında anlaşmazlıklar çıkmıştır. Kararsızlar, kitle iletişim araçlarının duvarsız hapishanelere benzediklerini, diktatörler ve demagoglar için çok iyi birer araç olduklarını, yapay istekler yarattıklarını ileri sürmüşler, kültürleri türdeşleştirerek farklılıkları ortadan kaldırdıklarını, bugünün zorba baskısı altında kendilerinden yararlananları ezdiklerini ve böylece tarihsel bilinci bulandırdıklarını söylemişlerdir.

Bütün Kitle iletişim araçları içinde en çok eleştiriye uğrayan televizyon olmuştur. Gerçekten de McLuhan şöyle diyor: "Tipografik insan sinemayı hem kabullenmiştir. Çünkü sinema kitap gibi düşler ve imgelemlerle dolu bir iç dünya sunar. Sinema izleyicisi psikoloik olarak sessizce kitap okuyan insan gibi yalnızdır. Elyazmalı kültürdeki okuyucu bu durumda değildi, televizyon izleyicisi de değildir. Bir otel odasında hatta evde bile, yalnızken televizyonu açmak pek hoş bir şey değildir".[10]

Televizyon, eleştirici düşüncenin ve tüm insan bilincinin baş düşmanı olarak görülmüştür. Televizyonun olumsuzluğunu savunan en büyük kuramcılardan biri Derrick de Kerckhove'dir. Marshall McLuhan'ın öğrencisi ve varisi olan de Kerckhove, (Brainfarmes) adlı yeni yapıtında televizyonun "kafadan çok gövdeyi yönelik olduğunu" ileri sürer.[11] Burada televizyonun gizli bir büyüleyiciliği ve uyutma gücü olduğu, izleyiciyi bir görüntüden ötekine sürekleyerek tinsel çözümlemelerden vazgeçmeye zorladığı anlatılmaktadır. Başka bir değişle televizyon, izleyicilerine gördükleri üzerinde düşüne-

cek çok az zaman bırakmaktadır. Onun karşısında, kafamızla değil, bedenimizle düşünmek zorundayız. Kısaca, televizyon "okumak ve yazmak sayesinde elde ettiğimiz dokunulmaz özerkliği tehdit etmektedir".[12]

Önümüzdeki kitabı gözlerimizle okuruz ama televizyonun karşısına geçtiğimiz zaman, bedenimizle ilgili fizyolojik nedenler yüzünden televizyon bizi okur. Katot tüpünün çok daha güçlü bakışı, izleyiciyi kolayca çok duyumsal bir kandırılmanın kurbanı eder. New York'lu reklamcı Tony Schwartz gibi, de Kerkhove de televizyonun "dünyaya değil, tüketiciye açılan bir pencere olduğu"[13] görüşündedir.

Bu durumda en büyük risk "telekrasi"dir. Yazar görüşünü şöyle sürdürüyor: "batı tipi demokrasi politikacılarının iktidar güçleri, giderek daha çok, herhangi bir seçim konuşmasının kamuoyunda yaptığı etkinin titizlikle yapılmış bilgisayar çözümlemelerine dayanır. Seçim kampanyalarının sorumluları, adayların yanıtlarını, değişik yerel kitle iletişim araçlarının gereksinimlerine göre düzenlerler".[14] Bununla birlikte, "kamuoyu araştırmalarının olabildiğince doğru biçimde, belli bir topluluğun görüşlerini yansıtması başka, aynı araştırmaların, düşünceleri değişik biçime sokması ya da olmayan görüşler sunması başkadır; işte bu tam anlamı ile psiko-teknolojidir. Araştırma ve sondajlamanın kamuoyu üzerinde türdeşleyici bir etkisi vardır, çünkü bunlar muhalefetin zararına olarak çoğunluğun yanıtlarını kayırır ve ortaya koyarlar. Hem bireysel, hem kollektif bir görüş elde edebilmek için gerekli olan kitle iletişim araçlarına gereğinden daha az ağırlık verilen bir kültürde çoğunluğun iktidarı elinde tutması daha kolaydır".[15]

Telekraside birçokları eylemlere değil, önsezilere göre karar verirler ve iktidarda bulunan ya da herhangi bir şekilde etkili olan kişilere uygun zamanda, uygun araçlarla uygun

ağırlığı vermek hilesiyle kararsız seçmenler (genellikle %15-20) "doğru karar vermeye" zorlanırlar.[16]

Medya sahnesine en son çıkan "spin-doctor" olmuştur; "bu, politikacıların görüşlerini harekete geçiren bir düşünce bozguncusudur".[17] Kısaca bu aygıtın görevi, "kamuoyunda büyük ibir olasılıkla istenen etkiyi yaratabilecek sözcükleri, sesleri ve tümceleri seçerek belirgin leştirmeketir. Uygun sözler kullanarak ya da kullanmayarak bunları ileri sürmek ve yinelemek, gittikçe büyüyerek çığ olabilecek bir kartopunu dağdan yuvarlamaya benzer".[18] Spin-doctor, bir görüşü pekiştirmek ya da ileri sürmek amacıyla yapılan sondajlarda çok iyi kullanılmalıdır; televizyon izleyicilerinden farklı olarak "spin-doctor" sondajlarla –özellikle ikinci ve üçüncü kez yapıldıklarında- bunların yayımı arasında genel bir hız etkisi olduğunu çok iyi bilir".[19] zaten McLuhan'ın da dediği gibi, "bilgiler elektrik hızıyla aktarıldıkça, eğilimler ve söylentiler dünyası gerçek dünya olur"

4. Üstmetin'in Doğuşu

Enformatik'in iletişim dünyasına girmesi ile birlikte okuma yazma biçimlerinin değişime uğramasının nedeni, metinlerin de değişmesidir. Gerçekten de sadece fiziksel bir yüzeyde, fiziksel işaretlerle bilgilerin aktarıldığı kitap gibi fiziksel bir metinden, verilerin, elektronik kotlamalar aracılığı ile depolandığı bilgisayarın dolaylı metinlerine geçilmemiş, aynı zamanda ve özellikle, metinden üstmetine bir geçiş olmuştur.

60'lı yıllarda ilk kez Theodor H. Nelson tarafından kullanılan bu terim "aralarında bulunan bağlantılar sayesinde, okura değişik yönelimler sağlayan bir dizi metin parçası"[20] ndan oluşan özel bir elektronik metni ifade etmektedir. Üstmetinlere örnek olarak, interaktif elektronik anskiklopedi verilebilir; burada çok medyalı bir yolla, sadece bir metinden başka bir metne değil, çizgi filmlere, fotoğraflara, çizgi filmle-

re, çizelgelere ve bazen müziğe bile geçilebilir. Örneğin, Dante'nin İlahi Komedi'sinden çıkan bir üstmetni düşünelim: yüzyıllar boyu bu yapıt üzerine yayınlanmış bütün eleştirileri ve bunların yazarlarının adlarını içeren bir metin. Bu şekilde İlahi Komedi, kaçınılmaz biçimde, durmadan konuşan bir ses ya da bir görüşün canlandırılması değil, karmaşık bir diyalogun bir parçası olacaktır. Bir metni, binlerce başka metne bağlayan üstmetin, onun fiziksel yalıtımını ve o yalıtımı oluşturan davranışları ortadan kaldırır".[21]

Böylece üstmetinle birlikte, tipografik kültürün bazı özellikleri ortadan kalkmıştır. Gerçekten de basılı kitabın nitelikleri, evrensel kalıcılık, sayfa düzenindeki saptanmışlık, çizgisellik, uyum, kesin ve değişmez bir başlangıcı ve sonu olmasıdır. Kısaca, kitabın özelliği, asal bir bölüme ve tek yönlü konuşmadır.

Üstmetin ise, tam tersine, basılı kitapdan daha büyük bir dinamizm, akılcılık, yoğunluk gösterir. Öncelikle, metinleri bölüp parçalar, böylece birlik ve kalıcılığını yok eder ayrıca metinleri kendilerine yeterli olmaktan çıkarıp aralarındaki sınırları zayıflatarak birbirleri ile kaynaşmaya zorlar. Kısaca, üstmetinle birlikte, kitap teknolojisinin kalıcılığı ve fiziksel ayrım sona erer.

Üstmetin içerde ve dışarda olanların arasındaki sınırları da yıkar. Basılı kitap aracılığı ile de başka kitaplarla bağlantı kurulabilir ancak üstmetnin hızına erişmesi mümkün değildir. Ayrıca, basılı metinlerde, girişten dipnotlara, önsözden bibliyografyaya kadar yapıtın tüm parçaları arasında bölünme kalıcı olup, önem sırasına göre düzenlenmiştir. Yani, "daha küçük harflerle yazılan dipnotlar, asıl metinden uzak bir yere konarak bağımlı, yardımcı bilgi ve daha az önemli oldukları açık olarak belirtilir".[22] Bütün bunlar üstmetinde yoktur; "örneğin elektronik bağlantı, basılı kitabın temeli olan asıl metinle notlar arasındaki ilişkiyi, bir anda ortadan kaldı-

rır".[23] Elektronik bir bağlantıyı izleyen okur, zorunlu olarak, metinden notlara değil, bir metinden bir başkasına, eleştirel bir yoruma ya da bir dip nottan ötekine, oradan da değişik bir metne vs. vs. geçebilir.

Basılı metni bir buz kütlesi gibi düşünürsek, üstmetin özgürce akan bir nehrin sularına benzer. Üstmetin ne merkezi ne de çevresi olmayan bir metinler ağıdır ve okura, geçici ilgilerine göre değişik yölerde sonsuza dek işlemler yapabilme olanağı sağlar. George Landaw'a göre "üst metinde merkez, güzellik ve önem gibi, izleyenin kafasındadır".[24] Üstmetin, yazardan çok okuyucu üzerinde yoğunlaşıp merkezleşmiştir.

Buraya kadar söylenenlerden, üstmetinin hem okuma deneyimini, hem okunanın niteliğini hem de yazarın rolünü simgelediği anlaşılır. Örneğin, üstmetin, "etkin bir okuru, salt okuma yollarını seçmeyip, aynı zamanda yazar olan okuru da kapsar: okur her zaman yazar rolüne girebilir ya da okuduğu metne eklemeler yapabilir".[25] Üstmetinle birlikte çizgisel okuma da ortadan kalkmakta, okuma eylemi gazete okurken olduğu gibi birbirine yaklaşmaktadır. Üstmetinde de okur "bir başkasının ürettiği metni değiştiremez[26] ama büyük bir kolaylıkla "başkaları tarafından yazılmış metinlere çıkmalar, açıklamalar yapabilir ve değişik belgeler arasında bağlantı kurabilir".[27] Kısaca "üstmetin, metnin bazı yetki ve özelliklerini ortadan kaldırmış ve yazarın kişiliğini ve görevini yeniden tanımlamıştır".[28]

Bundan başka, tipografik kültürün "ortak çalışmalarla ortaya çıkarılan yazıların onaylanmasını hep engellemiş olmasına karşın, elektronik medya kültüründe bu engel tümüyle ortadan kalkmıştır. Son olarak, elektronik metinler, basılı metnin bir çok kopyasının olmasına bağlı geleneksel yazın sahipliği kavramını da tartışır. Yaratıcılığı korumak ve bilgi aktarımını engellememek için, Landow'un dediği gibi, "ilk önce tele alınmış müzik yayını yapan radyo istasyonlarına

SIAE (Societa Italiana Autori ed Editori: İtalyan Yazarlar ve Yayıncılar Birliği) tipi bir vergi konması gerekecektir.".[29]

5. Kitabın Ölümü ve El Altından Yeniden Doğuşu

Elektronik kültürün egemen olduğu bir ortamda kitaba hala yer var mıdır yoksa kaçınılmaz olarak yok olmaya mahkum mudur? Başka bir değişle, basılı kitap, elyazması kitabın kaderini mi paylaşacaktır? Kitabın ölüm fermanını imzalayan ilk düşünür, şair Lamartine'dir. Lamartien daha 1830 yılında kitabın, günlük gazeteler tarafından alt edileceğini, çünkü onlara oranla okuyucuların çok geç ulaştığını söylemekteydi. O dönemlerden günümüze kadar, iletişim araçlarının görünümü kökten değişmiş ve kitap "düşmanları"nın sayısı hızla artmıştır.

Kitabın ölümünü vurgulayan düşünürler arasında Neil Postman önemli bir yer tutar. Postman, pek çok eserinde kitabın televizyon tarafından katledildiğini ileri sürmektedir. "Televizyon, çok masum bir biçimde okuma özgürlüğüne müdahale etmekte, onları yasaklamamakta, sadece bir kenara atılmasına neden olmaktadır".[30] Postman'a göre, toplumumuzda okuma yazma oranında olduğu kadar, okuma alışkanlığında okuma yazma oranında olduğu kadar, okuma alışkanlığında da bir azalma gözlenmektedir.[31]

George Steiner'a göre, tipografik kültüre özgü olan sessiz ve bireysel okuma alışkanlığı, karanlık çağın manastır kitaplıklarını da yaşayan papazların beceri ve alışkanlıkları ile eşdeğer olma yolundadır". George Landow'a göre "üstmetinler ile basılı eserler bir süre daha, en azından elit ve akademik çevrelerde birarada yaşayacaklardır"[32] ama zamanla üstmütinler kültürel açıdan baskın çıkın, basılı kitapların marjinalleşmesine neden olacaklardır. Robert Escarpit'e göre ise, elektronik medyalar, "kitaba oranla çifte bir avantaja sahiptir: çok daha ucuza mal olmakta ve daha çekici bir bi-

çimde sunulmaktadırlar".[33] Ona göre kitap, ancak ilginç kapak tasarımları ile varolabilecektir.

Okuma alışkanlığında görülen düşüşe rağmen, kitabın geleceğini savunan pek çok düşünür de vardır. Onlara göre, elektronik kültür, kaçınılmaz olarak tipografi-karşıtı bir kültür olacaktır. İleri sürdükleri savı, son on yılda basılan kitap sayısındaki artışa dayandırmaktıdırlar.

Ong'a göre, pekçok kişi, "iletişim dünyasındaki yeni bir aracın sadece önceden varolanı ortadan kaldırdığına inanır. Bu gün, kitapların bittiği, radyo ve televizyonun onların yerini aldığı söylenmekte. Ancak böyle düşünenler, gerçeğin çok uzağındadır. Genel bir kitaplığa girmek, havalimanında ya da tren garında etrafa şöyle bir göz gezdirmek bile, kitapların ortadan kalkmadığını, aksine sayılarının arttığını ve eski kitapların yeni basımlarının yapıldığını görmek için yeterlidir. Evet, yeni iletişim araçları eskiyi zorlamakta ama ortadan kaldırmak yerine, değiştirmektedir. İki gerçeği göz ardı etmemek gerekir: yeni medya eskiyi ortadan kaldırmaz, ayrıca eski olan da artık önceleri gibi değildir".[34] Ong'a göre, her yıl bir önceki yıla oranla daha çok kitap basılacaktır, ancak bunlar, bilinen tipografik kültür kitaplarından çok farklı olacaklardır. Örneğin, alışılmış, yazarı belli kitapların yerini, elektronik teknolojisinin ürünü olan konuşan kitaplar alacaktır. İtabın yaşamasını savunanlar arasında: S.H.Steinberg: ("İnsan cinsinin psiko-fizyolojik özellikleri yazılı araçlarla, görsel-işitsel araçların birlikteliğini olanaklı kılmaktadır"[35]), E.A. Havelock: ("akustik medyalar, ister radyo-televizyon, ister disk yada manyetik bant olsun, çağdaş dünya iletişiminin tüm özelliklerini yapsıtabilmekten uzaktır"[36]), E.L. Eisenstein: ("elyazması kültürün bitmesi, tipografik kültürün bitmesi anlamına gelmez. Matbaanın etkileri, düzensiz bir biçimde de olsa 1400'lerden beri hissedilmektedir. Etkinin bittiği yada azaldığı bir dönem asla olmamıştır. Aksine, günümüze kadar,

gederek hızlanan bir biçimde geldiğini kanıtlayan pek çok gösterge vardır"[37]) gibi görüşlerini ileri süren düşünürler de sayılabilir. Ancak, eğer ilk kitle iletişim aracı olan kitap hala bilgisayar ya da televizyon tarafından yok edilemediyse (ki gerçekleşmeyecektir), bunun nedeni yarattığı kültürel tekelden kaynaklanmaktadır. Yeni iletişim medyalarını aforoz etmek bir işe yaramayacağı gibi, kitabın üstünlüğünü ve kültürel değerini savunmak da tek başına bir çözüm olamaz. Tipografik kültür ortamında yetişmiş olanlar, kitabın, bu yeni elektronik kültür düzeninde tek bilgi kaynağı değil, çeşitli bilgi kaynaklarından sadece biri olduğunu, bu nedenle geçmişteki saygınlığının ve ayrıcalıklı yerinin aranmaması gerektiğini kabul etmek zorundadırlar. Laeng'in yazdığı gibi "Kitabın gelecek için garantisi, kitabın kendi içinde saklıdır. Eğer potansiyel çekiciliği ve harekete geçirme yeteneği, yeni verilerle güçlendirilip, bilinçli bir eğitim ve kültür politikası ile çocukluktan başlayarak okuma alışkanlığı yerleştirilebilirse kitap, yüzyıllardır süren geçerliliğini koruyacaktır".[38]

6. "Zaman Hırsızı", "Hain Uşak" ve "Kötü Eğitmen" Televizyon

Pek çok iletişimci, psikolog, pedogog ve sosyolog televizyon karşıtı eserler yazmıştır. Ama son yıllarda bu elektronik medyanın olumsuzluklarını dile getirenler arasında Hans-Georg Gadamer gibi ünlü filozoflar, Karl R. Popper gibi tanınmış etimologlar da vardır.

Gadamer'e göre televizyon, "Çağdaş insanı başından ayağına kadar bağlayan bir zincirdir ve bu zincirin anahtarı iletişimin çağdaş seçkinlerinin elindedir. Bu seçkinlerin işlevi, insanlığı görüntülerle esir almaktır".[39]

Popper daha 80'li yıllarda Lordlar Kamarasında verdiği bir konferansda televizyonu, gençlere şiddeti öğrettiği gerekçesi ile "kötü bir eğitmen" olarak tanımlamıştır. Ünlü düşünür

birkaç yıl sonra şöyle demektedir: "ben şimdi olduğu gibi o zaman da çocuklarımızı televizyon ve diğer kitle iletişim araçları ile yetiştirdiğimiz görüşündeydim. Bu nedenle sansür uygulanması gerektiğini savunuyorum. Demokrat ve özgürlükçü bir düşünür olarak bunu söylemek beni üzüyor ama, özgürlüğün sorumluluktan kaynaklandığının unutulmaması gerekir. Eğer herkes, yaşadığı dünyaya karşı sorumlu olabilseydi ve davranışlarının çocuklar üzerindeki etkilerinin bilincine varabilseydi, sansüre gereksinim duymayacaktık. Ama ne yazık ki olaylar gün geçtikçe kötüleşmekte, halk daha çok şiddet istemekte ve televizyonda şiddet ağırlıklı programları tercih etmektedir. Bunun böyle sürmesine izin veremeyiz".[40]

Popper'e göre, televizyonun eğitici işlevini yerine getirememesinin nedeni, kanalların çok çeşitli ve yayın saatlerinin çok fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Kanalların az olduğu dönemlerde, kaliteli programlar yayınlanmaktayken, zamanla düzey düşmüştür. Zira izleyiciyi ekran başında tutabilmek için "hep daha çok ve çarpıcı oluyları yansıtmak zorundaydılar ve çarpıcı olayların aynı zamanda iyi olması çok zordur".[41]

Televizyonlar seyirciyi çekebilmek için, şiddetin ön planda olduğu programları daha sık kullanmaya başlamışlardır. Charles S.Clark'a göre "amerikalı bir çocuk ilkokula başlayana kadar ortalama sekizbin cinayet ve yüzbin şiddet eylemine tanıklık etmektedir".[42] Bu karamsar tablo karşısında Popper, son zamanlarda tıp doktorları arasında uygulanmaya başlayan sertifika edinme zorunluğunun iletişim alanında çalışanlar için de geçerli olmasın gerektiğini savunmaktadır. "Hastalarının yaşamı ve ölümü üzerinde büyük bir güce sahip olan doktorlar, kendi aralarında oluşturdukları bir kuruluş tarafından denetlenmektedir.

Bütün gelişmiş toplumlarda doktorlar kendi kendilerini denetlerken Devlet de çıkardığı bir yasa ile bu kuruluşa resmi

bir nitelik yüklemektedir. Benim düşünceme göre, Devlet bu uygulamayı, iletişim alanında çalışanlar için de zorunlu kılmalıdır. Televizyonda program yapacak olan herkesin bir lisansı, bir sertifikası olmalıdır. Ve belirtilen ilkelere aykırı hareket edenlerin sertifikası iptal edilmelidir""[43] Popper"n sözünü ettiği sertifika, sınavla sonuçlanacak olan bir eğitim kursu neticesinde verilmelidir. Bu sertifika sadece "programlar üzerinde daha büyük bir sorumluluğu olan prodüktörlere değil, teknik personele, kameramanlara, kısacası bir televizyon programının yapım ve sonumunda rol alan herkese verilmelidir".[44]

Sonuç olarak Popper'e göre, televizyon "büyük bir politik güç" haline gelmiştir ve "bu güç engellenmediği sürece hiçbir demokrasinin uzun süre yaşaması mümkün değildir".[45] Popper'in görüşleri John C.Condry'nin 1980'li yıllarda yaptığı araştırmalarına dayanmaktadır. Psikolog, iletişimci ve "televizyonun Etkilerini Araştırma Merkezi" yöneticisi olan Condry, The Psycology of Television[46] adlı temel bir eserin yazarıdır ve ölümünden (Haziran 1993) çok kısa bir süre önce "Zaman hırsızı, hain uşak: televizyon ve amerikalı çocuk"[47] başlıklı kitabını yayınlamıştır.

Çondry'ye göre televizyon, kültürümüzü ve toplumumuzu köklü bir değişime uğratmaktadır. Televizyonun bu kadar büyük bir güç olmasının nedeni, okulların işlevlerini gerektiği gibi yerine getirememesi ve ailenin sadece zorunlu görevleri ile sınırlı kalmasından kaynaklanmaktadır. Televizyon, izleyicilerinde merak uyandıramamakta, gizliliğe yer vermemekte, sadece "bu anı yaşarken, geçmişe hiç saygı duymamakta, gelecekle ise çok sınırlı biçimde ilgilenmektedir."[48]

Televizyon, haftada ortalama kırk saati ekran başında geçiren çocukların, saatte 25 şiddet vakasına tanık olmalarına yol açarken bir yandan da "gerçek yaşamın koşullarını korkutucu bir biçimde değiştirmektedir".[49] Televizyon, genç olma-

yı, güzel olmayı, çekici olmayı öğretir, "bencil ve kendine dönük değerleri (örneğin, kişisel mutluluk, dingin bir yaşam ya da toplumsal kabul görme), "eşitlik" ya da "dostluk" gibi kavramlardan üstün tutar".[50]

Kısaca televizyon; "çocuklardan dünya ve içinde yaşadıkları ortam hakkında pek çok şey öğrenebilecekleri değerli zamanlarını çalan bir zaman hırsızıdır. Bu da yeterli bir olumsuzluk göstergesidir. Ama televizyon sadece hırsız değil, aynı zamanda yalancıdır da. Çocuklara ekrandan dünya hakkında sayısız bilgiler verilir. Ancak bunların hepsi doğru değildir ve çocuklar bunu anlamaktan uzaktırlar. Televizyonun yayınladığı az sayıdıki gerçekliğe karşılık, sayısız yalan ve düzmece haber ekranlardan yansımaktadır".[51]

Televizyon"çok kötü bir sosyalleştirme aracıdır"[52], gençler üzerinde "kişisel, toplumsal, fiziksel ve ruhsal"[53] çöküntüye neden olur. Bir zaman hırsızı ve tescilli yalancı olduğu kadar, kendisine emanet edilen çocukları kötü eğiten hain bir uşaktır da. Anne ve babalar, televizyonun toplum çıkarlarından çok, kendisini parasal açıdan destekleyen güçlerin çıkarlarını gözeteceğini akıllarından çıkartmamalıdırlar. İlk dönemlerinden başlayarak televizyon, şiddetli hep bir dikkat çekme aracı olarak kullanmıştır ve kamuoyunun geniş tepkisine karşın bu tutumunu sürdürmektedir".[54]

Condry'ye göre anne ve babalar, televizyon yayınlarını çocukları ile birlikte izlemeli ve açıklamalarda bulunmalı ama herşeyden önce onları daha az televizyon izlemeye ikna etmeli ve "zamanlarını nasıl başka bir biçimde geçirebilecekleri hakkında fikirler vermelidir. Çocuklar dünyayı tanımak isterler ve bu bilgiler ancak yaşam içinde, insanlarla doğrudan ilişkiye girerek edinilebilir. Çocukların daha çok deneyime ve daha az televizyona gereksinimi vardır".[55]

7. Bilgisayar ve Yeni Medya Galaksisi

Elektrik ve elektronik medyalar Devletler arasındaki sınırları ortadan kaldırmış, heyecanlı ve coşkulu bir kitle yaratmış ama özellikle insanların içinde boğuldukları çoşkun bir sele benzetilebilecek olan bir enformasyon yağmuru oluşturmuştur. Yirminci yüzyıl insanı, Neil Postman'ın dediği gibi gündelik bir "enformasyon hazımsızlığı" yaşamaktadır. Ayrıca yazarın belirttiği gibi telgrafın icadı ile birlikte "bizim sormadığımız sorulara yanıt veren ve değiştirilmesinin mümkün olmadığı bilgileri elde etmekteyiz. Denilebilir ki, telgraf genel tartışma ortamında önemsiz olana bir kişilik kazandırırken, güçsüzlük hissini arttırmış, bu kadarla da kalmayıp, öncelikle kararsız bir ortam ve Lewis Mumford'n dediği gibi, zaman ve çıkar arasında bölünmüş bir dünya yaratmıştır. Telgrafın birincil etkisi, bilgileri toplamak, açıklamak ve analiz etmek değil, çabuklaştırmak olmuştur. Bu nedenle tipografın tam tersidir denilebilir. Kitaplar bilgi ve fikirleri toplayan ve açıklayan mükemmel bilgi depolarıdır."[57]

Çağımız, enformasyon çağı olarak tanımlanmaktadır. Bu çağda insanların üçte ikisi zamanını haber toplamak, bunları düzenlemek ve satmak için harcamakta ya da iletişim alanında ikincil bir rol olarak kabul edilebilecek olan servis sektöründe çalışmaktadır.

İletişim medyaları son on yıl içinde hızla artmış ve haberlerin toplanıp dağıtılması tamamen değişmiştir. 60'lı yıllara kadar, "gazete, kitap, telefon ya da radyo, üreticilerinin ve onlardan ayrarlananların deneyimlerini, kültürünü ve ekonomik koşullarını yansıtırken, son otuz yılda yaşanan teknolojik ilerlemeler, özellikle de mikro elektroniğin gelişimi ile depolama olanaklarının artması sonucunda bu farklı dünyalar birbirine yaklaşmış, daha doğrusu, enformasyon endüstrisi dünyası olarak adlandırılan tek bir evren yaratılmıştır.".[58]

İletişim galaksisinin farklı gezegenlerini birleştiren başlıca güç bilgisayar olmuştur. Hesap makineleri, bir televizyon izleyicisinin ya da bir gazete okurunun ilk anda anlayamayacağı bir biçimde, iletişim dünyasını temelinden değiştirmiştir.

İnsanoğlu, telematik ve videomatik bir dünyada yaşayıp, kağıtsız ofislerde çalışmaya, görüntülü kitapları okumaya alışmak durumundadır. Elektronik yayıncılık doğmuş, gazeteler uydu aracılığı ile, daha gün doğmadan uzak ülkelerde basıma hazır edilmiştir. (haber için bu yoldan yararlanan ilk italyan gazetesi Corriera della Sera ve La Gazetta dello Sport'dur. 8 Temmuz 1986'da Frankfurt yakınlarında bulunan bir basım evine ulaştırılmışlardır).

Köşeyi döner dönmez karşımıza çıkacak kadar yakın olan telematik evleri ve kablolu kentleri beklerken, elektronik medya dünyasının gelişiminin ve bu konudaki görüşlerin tarihsel bir dökümünün yapılması çok yararlı olacaktır, zira teknolojik gelişimin hızı, kültürel düşünce ve buna bağlı olarak biçimlenen politik kararlardan çok daha yüksektir. Ve hiç kimse yolu üzerinde, dudaklarında kışkırtıcı bir gülümseme de bulunsa, Orwell'in düşüncesinin ürünü olan "Büyük Kardeş"le karşılaşmak istememektedir.

IV. BÖLÜMÜN DİPNOTLARI

1. MARSHALL McLUHAN, Gli strumenti del comunicare, it. Çev. Ettore Capriolo, Milano, Garzanti, 1967, s. 95.

2. MARSHALL McLUHAN, Il medium e messaggio, it. Çev. Raffaele Petrillo, Milano, Feltrinelli 1968, s. 53.

3. MARSHALL McLUHAN, Il medium e messaggio, it. Çev. Raffaele Petrillo, Milano, Feltrinelli 1968, s. 63.

4. WALTER J. ONG, Oralita e scrittura, Le tecnologie della parola, s. 191-192.

5. Scienza e tecnica del Novecento. Annali dal 1900 al 1950, Mondadori, 1977, cilt 1, s. 68.

6. Scienza e tecnica del Novecento. Annali dal 1900 al 1950, Mondadori, 1977, cilt 1, s. 68.

7. NEIL POSTMAN, Technopoly. La resa della cultura alla tecnologia, it. Cev. Maddelena Lombardi, Torino, Bollati Boringhieri, 1992, s. 24.

8. İbidem. s. 22.

9. GILBERT SELDES, "La rivoluzione nelle comunicazioni", İçinde: Editörlüğünü Edmund Carpenter ve Marshall McLuhan'ın yaptığı La comunicazione di massa, Firenze La Nuova Italia 1969, s. 53.

10. MARSHALL McLUHAN, Gli strumenti del comunicare, s. 303.

11. DERRICK DE KERCKHOVE, Brainframes. Mente, tecnologia, mercato, Bologna, Baskerville, 1993, s. 53.

12. İbidem. s. 55.

13. İbidem. s. 61

14. İbidem. s. 108.

15. İbidem. s. 108.

16. İbidem. s. 181.

17. İbidem. s. 181.

18. İbidem. s. 182.

19. İbidem. s. 182.

20. T.H. NELSON, Literary Machines 90.1, Padova Muzzio, 1992.

21. GEORGE P. LANDOW, Ipertesto. Il futuro della scrittura. Editör Bruno Bossi, Bologna, Baskerville, 1993, s. 77.

22. İbidem. s. 80.

23. İbidem. s. 80.

24. İbidem. s. 85.

25. İbidem. s. 52.

26. İbidem. s. 88.

27. İbidem. s. 88.

28. İbidem. s. 108-109.

29. İbidem. s. 245.

30. NEIL POSTMAN, Divertirsi da morirer. Il discorso pubblico nell'Era dello spettacolo, it. Çev. Leone Diena, Milano, Longinesi 1986, s. 139.

31. NEIL POSTMAN, Provocazione, it. Çev. Lucio Pusci, Roma, Armando 1989, s. 56.

32. GEORGE P. LANDOW, Ipertesto. Il futuro della scrittura. S. 234.

33. ROBERT ESCARPIT, La rivoluzione del libro. Padova, Marsilio, 1968, s. 24.

34. WALTER J. ONG, conversazioni sul linguaggio, it. Çev. Gabriele De Veris, Roma, Armando, 1993, s. 44-45.

35. S.H. STEINBERG, Cinque secoli di stampa, it. Çev. Luciano Lovera, Torino, Einaudi, 1982, s. 307-308.

36. ERIC H. HAVELOCK, La Musa impara a scrivere. Riflessioni sull'oralita e l'alfabetismo dall'antichita al giorno, it. Çev. Mario Carpitella, Bari, Latereza 1987.

37. ELIZABETH İ. EISENSTEIN, La rivoluzione inavvertita. La stampa come fattore dimutamento, it. Çev. Davide Panzieri Bologna, Il Mulino 1985, s. 168.

38. MAURO LEANG, "Libro e audiovisivi" içinde: Un mondo da leggere, Editör Raffaele Simone, Firenze Italia, 1990, s. 215.

39. 23 Eylül 1994 tarihli L'Espresso dergisinde Stefano Vastano'nun Hans-Georg Gadamer ile yaptığı röportaj, s. 101.

40. KARL R. POPPER, La lezione di questo secolo. Gianfranco Bosetti'nin ropörtajı, Marsilia, Venezia 1992, s. 36-37.

41. KARL R. POPPER, "Una patente Per fare TV, İçinde: Cattiva maestra Televizione, Editör Francesco Erbani, Milano, Reset, 1994, s. 14.

42. CHARLES S. CLARK, "La violenza in TV", İçinde: Cattiva maestra televizione, s. 51.

43. KARL R. POPPER, "Una patente Per fare TV", s. 21.

44. İbidem. s. 24.

45. İbidem. s. 24.

46. JOHN C. CONDRY, The psycology of television, Hillside, New York, 1989.

47. JOHN C. CONDRY, "Thief of time, unfaithful servant: teelvision and the american child", İçinde: Dealus, cilt 122 n.1, Kış 1993 s. 259-278, it. Çev. "Ladra di tempo, serva infedele", içinde: POPPER-CONDRY, Cattiva maestra televizione, s. 27-50.

48. JOHN C. CONDRY, Ladra di tempo, serva infedele, s. 36.

49. JOHN C. CONDRY, Ladra di tempo, serva infedele, s. 36.

50. İbidem. s. 43.

51. İbidem. s. 47.

52. İbidem. s. 46.

53. İbidem. s. 46.

54. İbidem s. 49

55. İbidem s. 50.

56. NEIL POSTMAN, Divertirsi da morire, s. 71.

57. İbidem. s. 71-72.

58. ENRICO CARITA-CLAUDIO DONAT-CATTIN, "la galassia dei nuovi media", içinde: Mass Media anni 90, Editör Giovanni Giovannini, Torino, Gutenberg 2000, 1988 s. 195.

KRONOLOJİ

İ.Ö. 3500 Sümerlerin yazıyı icadı.

3000 Mısırlıların kendi yazı sistemlerini oluşturmaları

1500 Finikeliler'in, zamanla tüm dünya alfabelerinin temelini oluşturacak olan "sesli harf kullanılmadan heceleme" biçiminde tanımlanan bir yazı karakterini kullanmaya başlamaları.

8.yy. Yunan alfabesinin icadı.

3.yy. İlk halk kütüphanelerinin kurulması.

39. Roma'da Gaio Asinio tarafından Liberta Tapınağı'nda Pertlerden ganimet olarak alınan kitaplardan oluşan ilk halk kütüphanesinin kurulması.

İ.S. 4.yy. Matbaadan önceki kitap dünyasının en büyük devrimi olan rotolo'dan codice'ye geçiş.

6.yy. Kitap üretiminin laik birimlerden kiliseye geçişi.

11.12.yy. Fasikül anlayışına dayanan üniversite editörlüğünün başlaması.

1441 Cosimo il Vecchio de'medici tarafından Floransa'da ilk halk kütüphanesinin kurulması. San Marco Meydanı'ndaki bir Doniniken Manastırı'nın tek bir odasından oluşan kütüphanenin ilk kitapları ünlü hümanist Niccolo Niccoli'ye aittir.

1454 Matbaanın Gutenberg tarafından icadı.

1456 "Gutenberg'in İncili" olarak da bilinen "42 Satırlık İncil" büyük bir olasılıkla bu yılda basılmıştır.

1457 14 Ekim'de tarihi bilinen ilk basılı eser olan Salterio yayınlanmıştır.

1464-1483 Avrupa'nın çeşitli kentlerinde matbaanın kurulması: Köln (1464), Basel (1466), Roma (1467), Venedik (1469), Paris, Nürnberg, Utrecht (1470), Milano, Napoli, Floransa (1471), Augusto (1472), Lyon, Valencia, Budapeşte (1473), Krakov, Bruge (1474), Lübek, Breslavya (1475), Westminister, Rostock (1476), Cenevre, Palermo, Messina (1478), Londra (1480), Anvers, Leypzig (1481), Odensa (1482), Stokholm (1483).

1486 Magonza'da ilk laik sansür kurulunun kurulması.

1559 Kilisenin ilk yasaklı kitaplar listesini ilan etmesi (indekx Librorum Prohibitorum).

1605 İlk periyodik yayın olan Nieuwe Antwersche Tijdinghe'nin, Anvers'de basılması.

1618-1631 Amsterdam, Viyana, Londra ve Paris'de ilk gazetelerin yayınlanması.

1660 Leipzig'de yayınlanan Leipziger Zeitung'un ilk kez günlük haberlere yer vermesi.

1680 Frankfurter Journal 1500 tiraja ulaşan ilk gazete olmuştur.

1709 İngiltere'de yazarlar ile editörler arasındaki ilişkilerin kurallara bağlanması ve "Copyright Act" in uygulamaya sokulması.

1713 Henry Mill adlı İngiliz mühendisin bulduğu "Baskı Makinesi" nedeni ile ödüllendirilmesi.

1788 Londra'da The Times'in ilk sayısının yayınlanması.

1793 Cloude Choppe'nin ilk optik telgrafı icadı.

1814 Fredrich Koening'in buharlı baskı makinesini icadı. Elle yapılan baskıda saatte ortalama 250 sayfa basılırken bu buluş ile sayı 1100'e ulaşmıştır. Koening'in icadı basım işlerini %25 ucuzlatmış ve daha az maliyetle daha çok tirajı olanaklı kılmıştır. 1828 Augustus Aplegath ve Edward Copper'in saatte 8000 kopya yapan makineyi bulmaları.

1827 Niepce'nin ilk mercekleri kullanması.

1830 Niepce ve Daguerre'nin ilk Fotoğraf Birliğini kurmaları.

1832 Samuel Morse'un telgrafı icadı.

1833 Matematikçi C. Baggage'nin günümüz bilgisayarlarının da temeli olan tüm verileri toplayan makineyi icadı.

1844 Samuel Morse'un Washington ile Baltimore arasında ilk kez telgrafı kullanması.

1858 Amerikan Haber Ajansı Associeted Press'in kuruluşu.

1868 Soles, Glidden ve Soule'un ilk daktiloyu yaratıp patentli olarak piyasaya sürmeleri.

1871 Antonio Menucci'nin telefonu icadı. Ancak mucidin parasal sorunları nedeni ile kullanıma sokulamamış, 5 yıl sonra lisansı alan A.G. Bell taraından işlerlik kazanmıştır.

1877 T.A. Edison tarafından fonografın icadı. İnsanoğlu ilk kez sesleri kayıtlayıp yeniden dinleyebilme olanağına kavuşmuştur.

1880 En çok satılan gazetelerden olan Le Petit Journal'ın tirajı 650.000'e ulaşmıştır.

1886 Ottman Mergenthaler'in ilk linotipi icadı.

1890 Fransız gazetesi Petit Journal'ın 1 milyon tiraja ulaşması.

1892 Lumiere Kardeşlerin sinematografı icadı.

1895 Lumiere Kardeşlerin Paris'de ilk paralı sinema gösterisini düzenlemeleri. Giuseppe Marconi'nin 1600 metreye kadar haber iletebilen ilk telsiz telgrafı kullanması. Bu uzaklık bir yıl sonra 15 bin km.ye ulaşmıştır.

1901 Telgrafın ilk kez okyanus aşırı kullanılması.

1912 Olivetti'nin ilk italyanca yazılımlı daktiloyu üretmesi.

1920 İskoçyalı araştırmacı John Baird'ın ilk televizyon denemeleri.

1927 İlk sesli filmin salonlarda gösterilmesi. Bu yıllarda renkli filmler beklenen ilgiyi görmemiştir. 1936 Londra'da BBC tarafından ilk Televizyon yayınının başlaması. Gallup'un bir seçim kampanyasında ilk kez kamuoyu araştırması yapması.

1940 Towa Üniversitesinde ilk bilgisayar sisteminin kurulması. Yaratıcısı, fizikçi J. Atanasoff'dur.

1946 ENIAC tarafından ilk hesap makinesinin üretilmesi ve Amerikan ordusunda kullanılması.

BİBLİYOGRAFYA

BALLE F.–EYMERY, G., Les Nouveaux medias, Paris, PUF 1990, 3. Baskı.

BALSAMO, I., "Tecnologia e capitali nella storia del libro", in Studi e offerti a Roberto Ridolfi, Firenze, Olschki, 1973.

BOYER, A. M., Le Livre, Paris, Larousse 1980.

CARDONA, G. R., Storia Universale della Scrittura, Milano, Mondadori, 1986.

CHARTIER, R., L'orde des livres. Lecteurs, auters, auters, bibliotheqeus en Europe entre XIV et XVIII siecle, Aix-en-Provance, Aliena, 1992, İtalyanca çevirisi: L'Ordine dei Libri, Milano, Il Saggiatore, 1994.

CHASE, S., Il Potere delle Parole, Milano, Bompiani, 1966.

CIPOLLA, C.M., Istruzione e Sviluppo, Torino, UTET, 1971.

COLOMBO, F., Televisione: la realta come spettacolo, Milano, Bompiani, 1974.

COLOMBO, F., Il destino del libro e altri destini, Torino, Bollati Boringheri, 1974.

CUVELIER, F., Storia del libro, Milano, Sugarco, 1985.

DIRINGER., D., The Alphabet: A Key to the History of mankind, New York, Philosophical Library, 1953; İt. Çev.: L'Alfabeto nella storia della civilta, Firenze, giunti'Barbera, s.d.

ECO, U., Apocalittici e integrati, Milano, Bombiani, 1964.

EISENTEIN, E. L., The Printing Press as an agent of change, Cambridge University Press, 1979; it. Çev.: La rivoluzione inavvertita. La stampa come fattore di mutamento, Bologna, Il Mulino, 1986.

FEBVRE, L.-MARTIN, H-J., L'Apparition du livre, Paris, Albin Michel, 1958; İt. Çev.: La nascita del libro, Bari, Laterza, 1992.

GAMALERI, G., Il villaggio electronico di McLuhan, Lecce, Caponene, 1985.

HAVELOCK, E. A., İtalyanca çevirisi: Dall'A alla Z. Le origini della civilta della scrittura in Occidente, Cenova, Il Melangolo, 1993.

HAVELOCK, E. A., Dike, La nascita della conoscienza, Bari, Laterza 1981.

HAVELOCK, E. A., Preface to Plato, Cambridge (Mass.) 1963, it. Çev.: Cultura orale e civilta della scrittura, Bari, Laterza, 1973.

HAVELOCK, E. A., The Muse learns to Write. Reflections on Orality and Literacy form Antiquity to the Present, New Haven, Yale University Press, 1986, İt. Çev.: La Musa impara a scrivere, Bari, Laterza, 1987.

INNIS, H., Le tendenze della comunicazione, Milano, Sugarco 1976.

JACOBELLI, J., Quali poteri la tv., Bari, Laterza, 1990.

JACKON, D., La scrittura nei secoli, Firenze, Nardini, 1988.

JOUSSE, M., The oral style, New York, Garland, 1990.

KARSTEDT, P., Studien zur Soziologie der Bibliothek, Wiesbaden Otto Harrassowitz, 1965.; İt. Çev.: Studi di sociologia della biblioteca, Firenze, La Nuova İtalia, 1980.

LANDOW, G. P., Hypertext. The convergence of contemporary critical theory and technology, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1992.; it. Çev.: Ipertesto, Il futuro della scrittura, Bologna, Baskerville, 1993.

LEPR I, S., Medium e messaggio, Torino, Gutenberg 2000, 1986.

McLUHAN, M., Understanding media, New York, Mc Graw-Hill 1964,; it. Çev.: Gli strumenti del comunicare, Milano, Garzanti, 1967.

McLUHAN, M., Il medium e messaggio, Milano, Feltrinelli, 1968.

McLUHAN, M., The Gutenberg Galaxy, Toronto, University of Toronto Press, 1962,; İt. Çev.: La Galassia Gutenberg, Roma, Armando, 1976.

METAYER, G., La societe malade de ses commumications?, Paris, Bordas, 1980, it. Çev.: La societa e malata di massmedia?, Roam, Armando, 1986.

MORIN, E., L'industia culturale, Bologna, Il Mulino, 1969.

ONG, W. J., Interfaces of the word, Ihaca, Cornell University Press, 1977, it. Çev.:Interfacce della parola, Bologna, Il Mulino, 1989.

ONG, W. J., Orality and Literacy. The Techologizing of the Word, London, Methuen, 1982, İt. Çev.: Oralita e scritutura. Le Tecnologie della parola, Bologna, Il Mulino, 1986.

ONG, W. J., The presence of the Word, 1976, it. Çev.: La presenza della parola, Bologna, Il Mulino, 1989.

ONG, W. J., Why talk? A conversation about language, San Francisco, Chandler and Sharp, 1973. İt. Çev.: Conversazione sul linguaggio, Roma, Armando, 1993.

PARCKARD, V., I persuasori occulti, Milano, Il Saggiatore, 1971.

PETRUCCI, A., "Il libro manoscritto" in Letteratura Italinana, Torino, Einaudi, 1983, cilt 2.

STATERA, G., Societa e comunicazione di massa, Palermo, Palumbo 1987.

STEINBERG, S. H., Five hundred years of printing. Harmondsworth, Penguin, 1952, İt. Çev.: Cinque secoli a stampa, Torino, Einaudi, 1982.

STRAUSS, L., Persecution and the art of writing. New York, The Free Press, 1952; it. Çev.: Scrittura e persecuzione, Venezia, Marsilio, 1990.

VIGINI, G., L'Italia del libro. Struttura, produzione e mercato editoriale, Milano, Editrice Bibliografica, 1990.

WRIGHT, CH. R., La comunicazione di massa, Roma, Armando, 1970.

DERLEMELER

Mass Media anni 90, Editör G. Giovanni, Torino, Gutenberg 2000, 1988.

Dalle salce al silicio, Editör G. Giovanni, Torino, Gutenberg 2000, 1987.

Un mondo da leggere, Editör R. Simone, Firenze, La Nuova Italia, 1990.

Le biblioteche nel Mondo Antico e Medievale, Editör G. Cavallo, Bari, Laterza, 1988.

Libri, editori e pubbluico nel Mondo Antico, Editör G. Cavallo, Bari, Laterza, 1989.

Libri e lettori ne Mondo Bizantion, Editör G. Cavallo, Bari Laterza, 1990.

Libri e letttori nel Medioevo, Editör G. Cavallo, Bari, Laterza, 1989.

Libri scrittura e pubblico nel Rinascimento, editör A. Petrucci Bari, Laterza 1979.

La comunicazine de massa, Firenze, La nuova Italia 1969.

La comunicazione nella storia, Editör Aınleto Lorenzini, Roma, Sarin, 1989.

Oralita, scrittura, spettaolo, Editör Mario Vegetti, Torino, Bollati Boringhieri, 1994.

Il Libro a stampa, Editör M. Santoro, Napoli, Societa Editrice Napoletana, 1979.

Il metalibro, Viaggio intorno al libro, Napoli, Colonnese 1984.

Almeno un libro. Gli İtaliani che (non) leggono, Editör, M. Livosi, Firenze, La Nuova Italia 1986.

Comunicazione di massa, Editör P. Baldelli, Milano, Feltrinelli 1978, 2. Baskı.

AVCIOL
BASIM-YAYIN
Tel: 0212 511 22 07
522 40 51
Faks: 0212 526 04 24
İnternet Adresi: www.avciol.com E-mail: info@avciol.com

